

TRANSILVANIA

REVISTA

ASOCIAȚIUNII PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA
POPORULUI ROMÂN.

Nr. 6.

Noembrie—Decembrie.

1910.

DIN TRECUTUL BRANULUI.

Ce ați fost? Ce sunteți? Și ce trebuie să fiți?

Vorbire ținută în adunarea generală a despărțământului Bran al «Asociațiunii», în ziua de 15 August st. v. 1910

BCU Cluj / Central ^{de} University Library Cluj

I. CLINCIU,

profesor la liceul Lazăr din București.

Doamnelor și Domnilor!

Fiind rugat de d. director al despărțământului nostru să vă vorbesc ceva, cu prilejul adunării generale, mi-am permis să vă descriu împrejurările prin care a trecut ținutul Branului, și în special Castelul, care a jucat un rol destul de însemnat, atât în istoria Transilvaniei și Ungariei, cât și în aceea a Țării Românești. Afară de aceasta, voi căuta să aduc, la cunoștința D-voastră, pozițiunea și condițiunile de traiu ale locuitorilor *Törzburgului*, ca *caput bonorum* al tuturor comunelor ce i-au aparținut odinioară; și după ce vom vedea de ce avantaje se bucurau ei, în schimbul lipsii ce duceau de ogoare și livezi, vom putea, cred, să dăm și oarecare sfaturi celor ce și-au păstrat, cu cinste și vrednicie, moșia și graiul părintesc, care nu se deosebește, în nimic, de acela al fraților lor de peste graniță.

Iubiți Brăneni!

Mai toți, câți am învățat la școală, am trecut, de bunăseamă, prin niște stări sufletești destul de curioase, în ceea ce privește îmbogățirea cunoștințelor noastre istorice și economice. După ce ajungem, însă, într-o vârstă mai înaintată și supunem unei critici mai severe cele învățate în

școală, ni se pare cam ciudat faptul că ne-am bătut capul cu multe lucruri nefolositoare și îndepărtate de noi, fără să fim în stare a ne da socoteala de cele ce ne înconjură și ne sunt trebuincioase în fiecare zi.

Netăgăduit că școala și-a schimbat mult, foarte mult, metodele de a predă știința necesară vieții, așa că programele moderne de învățământ impun învățătorilor obligațiunea de a aduce la cunoștința elevilor, mai întâiu împrejurările, în care au trăit părinții lor și îi învață ce trebuie să facă în viitor, spre a putea ieși biruitori în lupta pentru traiu; cu toate acestea, va mai trece multă vreme, până ce vom fi cu toții pătrunși de acest adevăr, atât de simplu și de convingător.

La gândiți-vă, Dvoastră, cari sunteți din Bran și ați învățat la școală, cât știți despre castelul Branului, despre însemnătatea acestei cetăți, așezată și întărită aci, spre a servi ca o strajă și obstacol împotriva barbarilor, cari voiau să năvălească și să jăfuiască Țara Bârsii și întreaga Transilvanie și Ungarie? Nu este așa, că vă torturați memoria cu recitarea regilor asirieni și babiloneni și cu descrierea piramelor și învățarea faraonilor cari le-au ridicat, fără să fi știut cât de puțin din istoria castelanilor, cari tratau personal cu domnii din Muntenia și cari aveau o putere judecătorească nemărginit de mare? Nu vă siliă școala să vă puneți în curent cu instituțiile medievale, îndepărtate, în loc să cercetați așezămintele Sașilor, cu cari trăiți zilnic, și cari au adus din patria lor primitivă, adecă din regiunea de jos a Rinului (Köln, Bonn, Koblenz etc.), precum și din alte ținuturi germane, obiceiurile și felul lor de a-și face casă și de a-și împărți și lucră pământul?

Câte erori, așa dar, nu săvârșesc, încă, organele învățământului, prin faptul că nu armonizează cunoștințele dobândite în școală cu celece sunt cerute de viața practică. Bunul simț al poporului de rând, de multeori, scoate în relief și-și bate joc de programa școlară prea încărcată și care cuprinde cunoștințe netrebuincioase. — Dați-mi voie, să vă povestesc, în legătură cu aceasta, o întâmplare a unui fost inspector școlar din România, de specimenul căreia vor fi destule și aici, și care pune în evidență o greșală făcută de școală. «Eram, spunea inspectorul, la un examen din Comarnic și pe când stam de vorbă cu învățătorul, care se plângea că în ultimul despărțământ, al cincelea, de multeori n'are elevi, căci părinții nu-i mai lasă la școală, ci-i ia să se ajute cu ei, iată că vine tocmai un părinte să ceară certificatul fiului său, deși nu terminase toate despărțămintele, spre a-l da la o prăvălie din Ploiești, unde mai aveă un copil. — Pentruce nu-l lași să sfârșească școala, îi spuse învățătorul, căutând să-l convingă că strică rostul copilului, dacă nu-l lasă să termine și ultimul despărțământ. — Nu știu pentruce i-aș mai perde vremea, căci eu nu înțeleg ce tot învață el din cărți. — Așa judecă omul fără școală, apăsă înțepat învățătorul. Dacă nu înțelegi Dta cele cuprinse în cărți, crezi că nu le înțelege nimeni. Ia spune-mi, ce-ai auzit pe fiul Dtale învățând? — Parcă eu le mai țin minte și pot să le spun ca el! Mi-au rămas în cap doar vorbele:

Categar... mare și mic... Intrigat de aceasta, rugaiu pe părinte — continuă inspectorul — să-și chieime copilul, spre a recită și în fața noastră lecția ce-l supărase atât de mult. Școlarul vine și începe numai decăt: Skager Rack, Cattetag, Beltul-mare și Beltul-mic. Vedeți Domnilor, sfârși părintele, ce să facă băiatul la prăvălie cu astfel de învățătură? Mai bine îl duc de pe acum și nu-i mai pierd un an în care poate să-și strângă ceva.

Exempla docent. Câte lucruri neînțelese și netrebuincioase nu se învățain școală. De aici nu urmează, însă că eu a-și fi contra învățaturii din potrivă; numai să nu se abuzeze de mintea fragedă și ne vinovată, a copilului.

Să mă ierțați că am îndrăznit să fac o digresiune așa de mare, dar am dorit să exemplific mai bine tema, dela care plecasem, și am crezut că este instructiv pentru breasla învățătoarească această pildă vie, de timpul ce se poate pierde, fără folos, în clasă cu elevii.

Revenind la trecutul Branului, atât de important, după cum spuneam mai sus, e bine să știm, decând a început să se intereseze istoricii de el, și, dacă datele strânse de învățații sași, în privința domeniului Törzburgului, sunt adunate și interpretate fără pasiune, sau sunt redade publicității numai de cei interesați, cari caută să revendice un drept material, pe baza documentelor istorice?

Dintre Români, sunt prea puțini aceia, cari s'au ocupat, în mod special, cu istoricul Branului, și desigur, că cel care-l cunoaște mai bine e dl cavaler I. Pușcariu. D-Sa a și publicat în «Fragmentele istorice despre boierii din țara Făgărașului» un *Apendice despre ținutul Branului*; și afară de aceasta, mai vorbește despre Cetatea Branului într'o comunicare, făcută, în ședința Academiei române, din 17 Aprilie 1907, intitulată: «*Cetatea Neamțului dela podul Dâmboviței în Mușcel*».

În numeroasele documente, publicate de d. Nicolae Iorga, găsim de asemenea, multe date despre cetatea și vama Branului, iar în Capitolul I-iu la «Istoria oștirii românești», arătând importanța strategică a *Vadurilor și Pasurilor*, stăruiește și asupra rolului ce a jucat pasul Branului în relațiunile comerciale dintre Apus și Răsărit, precum și din punctul de vedere militar.

Se poate consultă, cu mare folos, și «*Transilvania*» lui Barițiu, din anii 1869 înainte, căci în ea aflăm multe informațiuni interesante pentru trecutul Branului.

Și în Enciclopedia română este un rezumat succint despre Bran, însă s'au strecurat în el oarecare erori.

În materie filologică nu cunosc, până acum, decăt un articol publicat în «Convorbiri literare» de filologul nostru, Sextil Pușcariu, *despre Sohodol Valea Seacă*, în care arată cum a dispărut numele românesc, rămânând numai cel slavon.

Tot un brănean — dupăcum eră și natural — se silește se strângă material folkloristic din ținutul Branului, din care a și publicat ceva în

«Telegraful Român» și anume: *Nunta la Brăneni*; acest brănean sârguitor este părintele Ghiță Babeș.

Cum am ajuns și eu să mă aventuriez în studierea trecutului locului meu natal, este lesne de înțeles. Eră firesc să se deștepte, în sufletul meu, dorința de a pătrunde, până în timpurile cele mai îndepărtate ale acestei părți de țară curat românească și a mă pune în înțelegere cu preținul și fostul meu coleg de școală, directorul despărțământului nostru, ca împreună să dăm la lumină o lucrare, ce va cuprinde, pe lângă partea istorică, și obiceiurile și toate deprinderile Brănenilor, cum s'au păstrat până astăzi, mai ales că a început să dispară — zi de zi — modul de viață din trecut a poporului brănean. Prin urmare, înaintea Dvoastră, voiu schița numai câteva părți din istoricul Branului, fără nici o pretenție de erudiție științifică, fiind convins că cu toții sunteți inspirați de acelaș sentiment, care îndeamnă pe autorul istoriei Câmpulungului, K. D. Aricescu, să cunoască și să scotocească tot ce se referă la istoria locului său natal. Într'o frază de cronicar mai naiv decât a istoricilor critici de astăzi, Aricescu se exprimă astfel, în prefața lucrării sale publicată la 1855: «Șezând, într'o zi, culcat pe iarbă verde sub nucul dela Flămânda (o movilă în fața Câmpulungului), și contemplând cu nesațiu încântătorul tablou ce stă în față-mi, am oftat și am zis: «Câmpulunge! Câmpulunge! locul meu natal, teatrul copilăriei mele, Parnas al muzei mele! Tu, patrie a artistului Negulici, nu este oare păcat, nu e oare o crimă ca frumsețile tale, fizice și istorice, să rămâie înmormântate»? Tonul în care continuă este foarte poetic și din el se vede că sufletul autorului este dus la muncă din dorința cea mare ce avea de a «scoate din întunerecul uitării, din gunoiul disprețului, valoarea Câmpulungului» spre a fi văzută de junime și posteritate. — De altminteri, merită să fie cetite de oricine acele două pagini din prefață, interesante pentru epoca de atunci.

Fără să exagerăm importanța istorică a ținutului nostru, și fără să ne ridicăm la accentele lirice ale lui Aricescu, putem spune, totuș, că Branul, ca o trecătoare ce este, a avut în toate timpurile o însemnătate destul de mare. În majoritatea cazurilor, drumurile sunt indicate de natură, și omul niciodată nu ocolește condițiunile naturale ce-i oferă solul și pozițiunea locului, în câștigarea mijloacelor de traiu și în găsirea rețelelor de comunicațiune. Și, odată ce s'au găsit drumurile cele mai lesnicioase, ele rămân aceleași în toți timpii, moștenindu-se din generație, în generație, și din neam în neam, moștenitorii având numai sarcina de a-le acomoda cerințelor timpului. Vedem că până și rețelele principale de linii ferate sunt îndreptate în acelea direcții ca și vechile șosele; prin urmare iscușiții ingineri de astăzi sunt nevoiți de a se lua după planurile vechilor ingineri, cari aveau mai puțină carte, dar multă răbdare. Intrucât privește pasul și trecătoarea Branului, putem spune, desigur, ea a servit ca mijloc de comunicațiune celor mai vechi neamuri cari au trecut pe aici, și se poate urmări aceasta, chiar de pe timpul Romanilor.

Fostul profesor de istoria antică și epigrafie, dela Universitatea din București, răposatul G. Tocilescu, a dovedit prin exploatațiunile și săpăturile ce a făcut în țara Românească, că șoseaua romană ce plecă dela Zârnicea și trecea prin Frumoasa, Alexandria, Ruși-de-Vede, Pitești, Câmpulung, continuă prin Bran și Râșnov, în Transilvania. Tot acest învățat român a mai urmărit și constatat un fel de zid, de pământ bătut și ars, cu o lărgime mai mare de 2 metri, care începe dela Dunăre, trece tot prin Ruși-de-Vede, Pitești, Câmpulung, paralel deci cu șoseaua, și ajunge prin Bran în Brașov, Kézdy-Vásárhely etc., care zid avea de scop să întărească *limes alutanus* (limita Oltului) printr'o a doua linie spre răsăritul Oltului. — Cu toatecă în Transilvania nu s'au făcut săpături sistematice, totuși s'au găsit urme de ocupație, administrație romană, chiar în țara Bârsei, unde, între Râșnov și Vulcan se recunoaște încă existența unui *castrum* roman, într'un val (ridicătură întăritură) de pământ, așezat lângă albia râului Bârsa, și numit *Erdenburg*. Și la Zârnești s'au găsit cărămizi romane, cu semnul leg. XIII Gemina; iar la Râșnov, în apropiere de Erdenburg, s'a descoperit un dinar de argint, din veacul al II-lea după Christos.

Nu încape, deci, nici o îndoială, că dacă găsim vieață romană lângă Câmpulung — cum arată caarele romane dela Jidova, — la Zârnești și la Râșnov, nu puteau să rămână nici părțile Branului necălcate de piciorul legionarului roman. Tocmai această convingere ne-a făcut pe unii dintre noi să fim scuturați de frigurile descoperirilor arheologice, când d. învățator N. Runceanu ne-a prezentat și oferit, în schimbul câtorva monete de astăzi, mai multe monete romane, din secolul al IV-lea după Christos. Două gazete din țara românească se și grăbiseră a trâmbița această importantă descoperire, care ar fi zdrobit dintr'odată teoria lui Roesler.

Dar? Câte iluziuni sfărâmate și ce desamăgiri n'am avut, când în anul trecut am dat de urma născocirii acelu presupus vas, în care se zicea că s'au găsit monetele. Un parochian al părintelui Gh. Enescu m'a lămurit asupra provenienții lor, spunându-mi că au fost aduse aici, în Bran, din Dobrogea. Cu toate acestea, nu se știe ce ne poate rezervă viitorul, dar trebuie să adaug că, în asemenea chestiuni, se recomandă multă bună credință.

Dacă năvălitorii barbari, cari se năpustiseră mai mult asupra câmpiilor, au călcat și văile retrase ale Branului, e greu să afirmăm. Numai Slavii, cari căutând să trăiască cu Românii în pace, i-au urmărit până în cele mai ascunse văgăuni ale munților și au dus împreună o vieață comună, ne-au lăsat urme sigure de traiul lor prin părțile noastre, botezând în limba lor foarte multe văi, dealuri și ape. Avem și dela Tătari câteva nume, cum e *Buceciul*, care dupăcum susțin unii învățați, ar veni dela un șef al lor *Bugek*; apoi valea Tătarului ș. a.

Mai înainte, însă, de groaznicul foc și pârjol al prădalnicilor Tătari, dela 1241, trebuie să amintim colonizarea țării Bârsei prin *Cavalerii teutoni*, cari au fost chemați și dăruți, la anul 1211, de regele Andreiu II

cu acest ținut frumos. În urma îndelungatelor tratative, conduse cu mult tact de marele magistru *Herman de Salza*, cavalerii, în schimbul însărcinării ce și-au luat, de a apăra granița Transilvaniei dinspre Cumani, au obținut Burzenland, ca o posesiune liberă, pacinică și pe vieață. Pentru a-și putea îndeplini misiunea lor, li-se dete voie a ridica, deocamdată, cetăți de lemn și a-și zidi case pentru ei și coloniștii lor (castra lignea et urbēs ligneas). Șapte sunt acele cetăți sau *burguri* ridicate și întărite de ordinul teutonic, și anume: *Schwarzburg* la Codlea, pentru apărarea țării dinspre Făgăraș; *Heldenburg* la Crizbav; *Braschoviaburg* pe Tâmpa; *Marienburg*, Feldioara; *Kreuzburg* (Nyén-Teliu) lângă Preșmer; *Rosnovburg* și *Törzburg*. Cele trei din urmă apărau trecătorile dinspre România.

Regele Andreiu II având încredere în puterea cavalerilor și fiind desigur, mulțumit de purtarea lor, le permite la 1222 să-și construiască întărituri (lagăre) și cetăți de piatră (castra et urbes lapideas) și le mai dăruiește alte ținuturi, ce se întind până la Dunăre (usque ad ortum aquae quae vocatur Burza, et inde progreditur usque ad Danubium). Regele ungar dăruiește din larg, mai ales că unele regiuni nici nu-i aparțineau. În tot cazul, prin *Törzburg* cavalerii au trecut Carpații — Alpii cum se numeau pe-atunci — și au înaintat, împinși mai cu seamă de propaganda catolică, până la Câmpulung, unde mai târziu o colonie de Sași și Unguri a ridicat o mănăstire catolică, (Kloster) care e mai veche decât începutul voevodatului muntean (N. Iorga: Acte relative la istoria cultului catolic în Principate). *Clostrul* sau Cloasterul acesta — căci așa se numia de Români — se dărâmă la 1642 și se mută în piața orașului, primind numele de *Bărăție*.

Acești cavaleri, fiind niște călugări, niște soldați ai Crucii, pe lângă lupta cu armele, mai aveau sfânta datorie să aducă «fie și cu sila, pe păgâni la cristelnița botezului» (N. Iorga). Păgânii aceștia erau *Cumanii*, cari pe la începutul secolului al XIII-lea, «acopereau cu valurile lor totdeauna în mișcare tot ținutul cât se întinde dela Volga până la Carpații ungurești».

«Sub stăpânirea lor trăiau populații rusești în răsărit, iar dintre Români câți se mai găseau la nordul sălbatic al Dunării». Împotriva acestui neam de păgâni, ridicară Teutonii castele așezate pe stânci înalte, de unde puteau să se apere mai bine. Astfel de puncte strategice, întărite, se aflau, nu numai în țara Bârsei, ci în tot de-alungul Carpaților, căci și Cetatea-Neamțului din Moldova și Cetatea-Neamțului de din jos de Vama Giuvața aparțin tot construcțiilor cavalerilor călugări, (I. Pușcariu: Cetatea Neamțului), deși unii cred că ruinele ce se văd astăzi la cetatea Neamțului din Muscel fac parte dintr'un burg turcesc. Poatecă și numele «La cruce» să fie vre-o amintire a vre-unui *Kreuzburg* german. Fără indoială, că acești soldați ai creștinătății s'au servit cât au putut; de drumurile, valurile și castelele romane, pe cari le-au mai găsit în ființă; făcând din ele *Kreuzburguri*, cu ziduri groase, șanțuri și tot felul de întărituri, precum și cu fântâni adânci, până la nivelul apelor curgătoare; și apărați de aceste

castele, începură să se încreadă în puterea lor și să se opună până și stăpânirii ungurești.

Când, însă regele, a observat intenția ordinului de a deveni cu totul independent, formând stat în stat, îl alungă cu puterea la anul 1225, și astfel cavalerii se mutară în Prusia-nordică.

Dintre castelele zidite de cavalerii teutoni, numai al Branului s'a conservat în întregime, ceea ce ne arată însemnătatea lui deosebită, în cursul timpului. Și într'adevăr, este foarte interesantă lupta dintre regele Ungariei, domnul țării Românești, Principele (voevodul) Transilvaniei și orașul Brașov, cine să fie stăpân pe acest castel. De bunăseamă, că cetatea noastră a rămas în stăpânirea regelui ungar, după plecarea Teutonilor din țara Bârsei, dimpreună cu alte castele, de dincoace de munți, pe când dincolo, unde regii unguri, deși izbutiseră să întemeieze o episcopie a Cumanilor, «nu fură în stare să păstreze întreaga cucerire teutonică» (N. Iorga), mai cu seamă că reușise și țara Românească să se înjghebeze într'un stat, care de aci încolo a putut să reziste cu succes pretențiunilor ungurești. Unul din domni români, Basarab Vodă, înfrânse chiar mândria regelui Carol-Robert Angiovinul, la 1330, și pe viitor vedem pe fiul acestuia, Ludovic-cel-Mare, că după ce Voevodul Transilvaniei, Nicolae fû învins de Dragomir, castelanul dela Dâmbovița, în luptele dintre Rucăr și Bran 1368, pune pe Brașoveni 1377, să rezidească și întărească cetatea, în forma, în care s'a păstrat până astăzi, cu care ocazie mută și oficiul de vamă, de la Rucăr la Bran. Evident că Brașovenii n'au făcut cheltuieli cu construirea castelului, fără nici un interes căci în schimb regele le asigură anumite favoruri vamale, precum și dreptul de a se folosi de păduri, de vânat și de pescuit, pe întregul domeniu al Branului, care constă din castel, din comuna brăneană colectivă, ca caput bonorum, și din alte nouă comune: Bacsfalu, Türkös, Csernatfalu, Hoszufalu, Tatrang, Zaizon, Pürkerecz, Apácza și Krizba. De domeniul Branului se mai țineau și Zernești și Tohan, dar la 1395 regele Sigismund le-a despărțit de el.

Întrebarea, care se impune acum, e dacă comunele aparținătoare domeniului brănean existau ori nu, la 1211, când regele Andreiu II-lea a dăruit Ț. B. ordinului teutonic, adevărat pe când s'a construit Törzburgul de fratele (magistrul) Dietrich (Theodoricus), care condusesse ridicarea tuturor burgurilor din Țara Bârsii?

Nu încapе îndoială, că expresiunile *deserta et inhabitată* din actul de donațiune nu corespund adevărului, ceea ce sunt siliți să recunoască și istoricii Sașilor.

Chiar reprezentanța Brașovului, care a fost însărcinată să adune documentele necesare, spre a dovedi ministerului de justiție unguresc drepturile ce are Brașovul asupra domeniului din Bran, afirmă categoric că nu trebuiesc traduse textual cuvintele *deserta et inhabitata Was übrigens keinesfalls wörtlich zu nehmens ist*¹.

¹ Die Rechtslage des ehemaligen Törzburger Dominium. Kronstadt 1882.

În legătură cu întrebarea pusă mai sus, este deasemenea important a se ști, dacă Törzburgul, ridicat în onoarea fratelui (comptur) Dietrich, aveă și la 1211 acel domeniu întins, ori nu?

Chiar dacă existau acele comune și înainte de 1211 și erau legate de domeniul Törzburgului, în tot cazul — zice reprezentanța — locuitorii lor, cari erau servii (iobagi) proprietarului burgului, nu puteau fi decât de origine românească. E de mirare că niște advocați sași, interesați în cauză, au putut argumenta astfel, fiindcă prin aceasta contrazic teoria lor, adevă că Românii au venit de peste Dunăre numai în secolul XIII-lea; pe de altă parte însă, pe vechii locuitori îi considerau *servi*, spre a-și putea susține dreptul ce aveau asupra lor.

După cronică secuiască, deci un izvor unguresc, Ladislaus a dăruit Törzburgul, cu tot ținutul ce-i aparțineă, lui Stephanus Șandor pentru că a izgonit pe Tătari, iar, după moartea lui, văduva Elisabetha l-a dăruit fiului său, în timpul regelui Bela. Un scriitor ungar, Br. Blasius Orbán,¹ ocupându-se cu această cestiune, explică faptul arătând că donatorul este Ladislaus cel Sfânt (1077—1095), și al treilea urmaș al acestuia a fost Bela II (Orbul 1108—1141), ceea ce tocmai se potrivește cu datele și numele din Cronică; numai cu izgonirea Tătarilor nu s'ar potrivi, pentru că invazia lor a avut loc, mai târziu, la 1241.

În cazul, când se admite cuprinsul celor relatate de cronică, Törzburgul are o existență mai vechiă cu un secol decât donațiunea lui Andreiu II, și atunci se explică și alipirea teritorială a satelor secuiești la domeniul Törzburgului, căci ne-ar dovedi că Secuții, cari au fost pionierii maghiarismului, un fel de grăniceri la hotarele Transilvaniei, au putut aveă o cetate aci, la hotarele țării, care a trecut, apoi, în mâinile cavalerilor. Învățații Sașilor ar admite cu greu această părere, fiindcă ei leagă numele Törzburgului numai de Dietrich, și prin urmare, după ei, acest burg nu poate să existe înainte de 1211.

Este adevărat că, în toate documentele emanate din cancelaria papii și a regelui ungar, cetatea noastră este numită: Terch, Therch, Törz, Turz, Turchaw, Thewrh, mai întotdeauna însoțit de cuvântul castrum, iar în socotelile Brașovului² Thewrh și Thewrcz; apoi se mai găsește în alte documente, ce se află în arhiva orașului Brașov, și numirea de lapis Tiderici și castrum în lapide Tydrici, precum și arx Theordici; în fine Terzburg, Törzburg și Türzburg sub forma germană și *Terhvár, Törtsvár și Törcsvár* în forma ungurească. Dar, pe lângă această formă din documentele latinești, mai este o altă variantă — și poate, cea adevărată — *Turciu*, care se găsește în documentele slavone. Este aproape de prisos să mai amintesc că în Țările Române eră oficială limba slavonă, dupăcum în Ungaria, și în întreg Apusul, eră limba latină. Când domniii români purtau cores-

¹ A Székelyföld leirása. Pest, 1869. Rechtslage pag. 10.

² Stadthannenrechnungen 3. vol.

pondență cu pârcălabul din Bran, Râșnov, cu Brașovul, cu principele Transilvaniei sau cu regele Ungariei, ei scriau în limba slavonă și foarte multe documente, din această corespondență, de o importanță extremă, s'au găsit în arhiva orașului Brașov și au fost traduse și explicate de d. profesor I. Bogdan.

Dacă ținem seamă, ceea ce n'a voit sau n'au putut să facă până acum învățații Sașilor, de forma ТРЪБЪЗЪ, mai rareori Turtsch, și dacă cunoaștem bine toponimia și topografia Branului, cred că ne putem mai bine împăca cu derivarea Törzburgului dela Turciu, și poatecă nici legile filologice nu ni sunt împotrivă; în tot cazul, noi ca profani găsim o mai mare apropiere a numelui Törzburg (Türzburg) de forma Turciuburg decât de Dietrich și burg¹. Admițând această compozițiune a cuvântului Törzburg, ne putem explica existența lui înaintea de venirea Cavalerilor teutoni prin părțile noastre, cari cavaleri n'au făcut altceva decât să ia în primire această pozițiune, ce domină o trecătoare importantă; și în cazul acesta, cele cuprinse în cronica secuiască pot fi adevărate. După plecarea Teutonilor, eră natural ca trecătoarea cu cetatea ei să rămână din nou în stăpânirea regelui unguresc, care, dupăcum am văzut-o dete, în pază, Brașovenilor, în schimbul unor avantaje de vamă.

Se știe că Sașii, pe lângă ocupațiunea armelor și lucrarea pământului, mai aveau în mâna lor industria și comerțul, pe care îl exercitau în toate țerile din răsăritul Europii, până la Constantinopol. Cel mai firesc drum, dela Brașov la Giurgiu și Brăila, eră prin pasul Branului, Rucăr și Dragoslave (mare drum de negoț al Țării Românești, N. Iorga).; deci negustorii brașoveni luau cursul Dâmboviții lăsându-se spre Dunăre, întocmai după cum luau Sibienii cursul Oltului. Acelaș drum îl urmau, adeseori, și Turcii în expedițiunile lor rășboinice înspre Transilvania și Ungaria.

Tocmai din pricina acestei pozițiuni favorabile, cetatea Turciu este dorită și de domnii munteni, ba Mircea o și luă în stăpânire, punând în locul castelanului și celor 12 dorobanți, un pârcălab român, care păzia castelul păzit la început de puscași englezi și alți apuseni» (N. Iorga, Istoria oștirii românești). Greu le-a venit Brașovenilor această schimbare de stăpânire, căci de sigur, pârcălabul și slujbașii din vamă nu voiau să știe de privilegiile și hatărurile moștenite dela Ludovic. Așa se explică Chrisovul, din 1413, dat de Mircea, prin care Domnul, împlinind rugămintea pârgarilor din Brașov, a întărit așezămintele ce le-au avut dela strămoșii lui pentru vamă, «prin târgurile din țara domniei mele și pe drumul Brașovului până la Brăila». Se prevăd și taxele pentru vamă: «Călărețul care trece prin vama Turciu plătește 3 bani; pedestrul 1 ban; și ceice trec cu pește, dela 1 car 1 pește, iar pentruce va fi pe deasupra să nu dea nimic».

¹ De altminteri, numele lui Dietrich a rămas neatins în cuvântul *Dietrichstein*; pentruce nu s'ar fi păstrat atunci și în Dietrichburg, care formă, însă, nu există?

Un alt Chrisov dat de Mihail, fiul și coregentul lui Mircea sună astfel: «Scrie domnia mea slugilor domniei mele dela Cetatea Dâmboviței și vameșilor dela Rucăr și din Turciu, și astfel Vă poruncește domnia mea: să nu vă atingeți de acești Brașoveni și să nu-i prădați, ci să le luați vamă dreaptă, și mai mult încă, să le faceți pe voie».¹

Nu mult după aceasta, cetatea trecu din nou în mâna regilor și a comandanților militari din Ardeal. Cu toate acestea, Brașovenii tot nu erau mulțumiți de purtarea castelanilor și funcționarilor de vamă, și, din cauza nedreptăților ce li-se fac, se plâng adeseori.

Pentru a nu mai îndurà, fel de fel de șicane, Brașovenii căutară să câștige Törzburgul ca proprietate, însă întâmpinară mare greutate din partea voevodului, în posesiunea căruia se găsea cetatea. *Castrum nostrum Terch*,² din documente, ne arată că el era al regelui, dar era dat voevodului, însărcinat cu paza graniții. În cele din urmă, izbucniră prin fel și chipuri să facă chiar din voevodul, Stephan Báthori, mijlocitorul realizării dorințelor lor. «Să știți scrie el din Pesta (1486), că, în ce privește afacerea castelului Törzburg, am tratat cu Majestatea Regală în lung și lat, longe lateque tractavimus), lăsându-mi mie întreaga afacere». Să știți că veți avea în curând această cetate (Rechtslage pag. 12.)

Cu toată asigurarea, regele Mateiu și voevodul său Stephan Báthori muriră fără să dea Törzburgul Brașovenilor. Numai la 1498, regele Vladislav II zălogește Brașovenilor castrum Terch, cu tot ținutul și venitul ce-i aparțineau pentru suma de 1000 fiorini, spre a-i scăpa de apăsările stoarcerile, samavolnicile și supărările continue din partea castelanilor. Condițiunile contractului de hipotecare erau: restituirea obiectului amanetat, când se va da îndărăt suma, în nici un caz, însă înainte de 10 ani. Dacă castelul nu va fi cerut înapoi, după scurgerea celor 10 ani, atunci să rămână pentru totdeauna în posesiunea Brașovenilor, dar ei să-l conserve cu bună credință, pe socoteala lor, să-l încunjure cu șanț, și să-l întărească pe cât este cu putință. În acelaș an, regele reînnoește actul de hipotecă, în schimbul unei alte sume de 2000 fiorini. — Doi ani mai târziu, în 1500, Vladislav ordonă ca cetatea Brașovului să trăiască în pace și liniște cu districtul ce-i aparține; toți iobagii din posesiunile Brașovului: Pörkeretz, Zaizon, Tatránkfalva, Hoszufalu, Szt. Mihályfalu, Türkös, Batsfalu, Krizba și Apácza, care se țin de castelul Branului, să împlinească dimpreună cu Sașii impozitele (dările) și obligațiunile militare. Tot în acelaș an, regele cedează Brașovenilor veniturile (taxele de sare) salinelor dela Feldioara, cari aparținuseră tot domeniului din Törzburg, fiindcă ei se

¹ Documente și regeste privitoare la Relațiile țării Românești cu Brașovul și Ungaria în secol. XV și XVI.

² Deși întrebuițăm cuvântul Törzburg, în documente e Terch și celelalte variante, fără burg. Nu e mai puțin importantă vorba castrum, cași când ar fi fost aci un castrum romanum.

³ Urkunde aus dem Kronstädter Archiv. Nr. 261.

plânseră că au venituri puține și cheltueli multe cu întreținerea castelului; pe lângă acestea, el le mai acordă jurisdicțiunea asupra țiganilor (certi egiptij seu cigani) din castel, pe care până aci, o avuse castelanul. — După opt ani, acelaș rege mai primește dela Brașoveni suma de 2000 fiorini, spre a-i da voevodului pentru cheltuelile făcute, apoi în 1513 mai ridică încă 1300; în total, deci, 6300, hipotecând castelul cu moșiile lui, pe timp de 25 ani, și asigurând pe Brașoveni că niciodată nu va mai ajunge castelul în mâinile voevozilor, dar ei, Brașovenii, să fie obligați a-l întreține și să aibă spioni (exploratores). În acelaș timp, împuternici pe Brașoveni să se ridice cu puterea contra voevozilor și a altor oameni, dacă trebuința va cere; burgul să-l țină ei și să nu-l dea, în cursul celor 25 de ani, nici voevodului nici altcuiva. Mai mult încă, obligă pe Sașii celor șapte scaune și ai celor două, precum și pre cei din Bistrița și districtul Brașovului ca, în caz de trebuință, să se ridice, la cererea Brașovenilor, om de om, spre a-i ajuta pe aceștia în apărarea Törzburgului contra voevozilor și altor dușmani. — În schimbul acestei stăpâniri, cetatea Brașov e datoare să plătească pe fiecare an 200 fiorini pentru impozitul turcesc. — *In socotelile Brașovului* (Stadthannenrechnungen, 3 volume), este un capitol special pentru socotelile Branului (Törzburger Rechnungen) și registrele (1504—1547) purtate în l. latină, și l. germană sunt interesante, și din punct de vedere lingvistic, al traiului și al tarifului vamal și comercial. Așa de pildă: Nago de Piteșt (poate Neagoe) importavit *parvalia* (mărunțișuri) pro fl. 65, solvit fl. 3. asp. 22; în socotelile castelanului se vorbește de *bogasii și cziganus sau czyganu*; pro 2 *manutergis ad castrum, pro una hasuka*; pro uno *pari calceorum* (călțuni). Castelanul consumă mult vin, nou și vechiu; eră, și atunci, renumit vinul din țara Românească: *pro quique vasis vinorum octogenariorum ad castrum*; *cziganis pro suspensione 2 Walachorum*; pro 2 *camisiis vigilibus*; *cocae pro calceis gemecht*; pro *clavis, lacz et deck ad turrim in castro*; *brinse sau brincze*; de *caseis et urda ac brincze*. (Vorbele ciobanilor brăneni neputându-se traduce de Sași se schimonosiau); de *glandine circa castrum* (ghindă pentru porci); *caldar*; *pixida* (pușcă). Personalul castelului eră destul de mare: 2 vicecastelani, 7 servitori, 2 paznici și alții.

Nu e timpul să descriem aici și numeroasele lupte sângeroase cu Turcii, cari începuseră să năvălească și să pustiască Ungaria, încă din anul 1391. Mari perderi avu să sufere, din pricina pustiirilor și jafurilor făcute de Turci, și țara Bârsii. Este foarte jalnic accentul plângerilor, ce pornesc din inimile și sufletele sdrobite ale scriitorilor și istoricilor sași, cari arată că poporul lor, după ce se ridicase, în scurt timp, în culmea fericirii și prosperării, fiind ajutat de împrejurări prielnice, repede s'a scufundat în mizerie, neputând nici el să fie mântuit, ca și restul Europii, de nenorocirea pricinuită de dese jafuri turcești. Sărăcia și mizeria (Türkennoth) cauzată de barbarii Turci a rămas proverbială. Musulmanul, cu albul său turban, cu ochiul scânteetor și cu privirea sălbatică, cu pofta sa de moarte

provocată de un fanatism ascetic, umplu lumea de groază; câmpiile și holdele erau călcate de caii Spachiilor, iar satele și orașele erau prefăcute în cenușe de cetele bașibuzucilor; în setea lor de sânge nu cruțau nimic.

Spre nenorocirea Ungariei și Transilvaniei, Sigismund, care în acelaș timp eră și rege și împărat, întârziă când în Germania, când în Italia și Anglia, și primiă, mai mult în țări străine, știri îngrijitoare și triste despre tăbărîrea Turcilor în Transilvania. Domnii români, când erau uniți cu regii Ungariei, când erau siliți să se dea pe partea păgânilor contra creștinilor. În cele din urmă, veni Sigismund în Transilvania și la 1427, întârzie o jumătate de an în Țara Bârsii — cu care ocazie vizită și Râșnovul spre a lua măsuri pentru fortificarea Brașovului, unde încheiase la 1395 un tractat de alianță cu Mircea cel Mare. Sigismund trecu în Țara Românească prin pasul Branului, dar se întoarse repede peste Câmpulung, în țara Bârsii, și cu ajutorul trupelor strănse în Transilvania reuși să respingă pe Turci și să restabilească pe tron pe Voievodul Dan. În curând, tronul Țării românești e ocupat de Vlad Țepeș, care sperie pe Turci prin isprăvile sale rășboinice, dar îngrozii și pe Sași, cari au și scris despre el multe lucruri adevărate și altele numai închipuite. Când a fost silit să părăsească tronul și țara, la 1462, Turcii instalară în scaunul domnesc pe fratele lui Țepeș, Radu cel Frumos, dar acest act fû numai de formă, deoarece locuitorii țării nu se vedeau pe nicăiri, căci ei se ascuseră în văile munților. Intr'adevăr, Bailul scrie că «Mohamed a lăsat pela hotarele țării pe fratele lui Dracul cu câteva cete de Turci, pentruca să ispitească pe Munteni, ca să lase pe Dracul (adecă pe Țepeș) și să vie la cestălalt (N. Iorga). «În această situațiune, destul de critică pentru țară, Țepeș scrisse o scrisoare de scuză din Rucăr: «Azi plec în țara mea cu oastea» — cece se potrivește cu prezența sa la pasul de trecere, adecă la Bran. — Vlad Țepeș se ducea cu oaste ungurească să-și redobândească tronul, dar el știă bine că numai cu atât ajutor nu poate să se susțină, de aceea scrie sultanului să-l ierte, făgăduindu-i că-l va călăuzi în Ardeal, ca odinioară Vlad Dracul pe Murad. Dacă această scrisoare ar fi ajuns la destinație, Țepeș ar fi reușit să domnească în liniște, dar fratele său îl pândiă și Sașii, deasemenea, i-au stat împotriva, căci ei erau în legătură cu noul domn. Scrisoarea a fost prinsă și dată regelui, care puse mâna pe Vlad și-l trimise la Buda să se pocăiască. (Studii și documente, III. N. Iorga). Prefață, pag. XXX—XXXIII).

După moartea lui Neagoe, urmă o luptă pentru ocuparea tronului, boierii fiind împărțiți, unii pentru Teodosie, alții pentru Radul dela Afumați. Zapolya vine în persoană să ajute pe Radul și se dete lupta dela Bran, lângă Rucăr (1521)¹.

Câte uneltiri și planuri ascunse nu se puneau la cale și câtă corespondență comercială și politică nu circula prin trecătoarea Branului, ca

¹ St. Nicolaescu, Documente Slavo-Române. București, 1905.

una ce eră în apropierea Capitalelor Țării Românești, Curtea de Argeș și Târgoviștea. — Pe vremea lui Mihaiu Viteazul, oștirea lui Sigismund Báthory a trecut prin Bran, ca să dea ajutorul promis lui Mihaiu, 1595; deasemenea, comisarii împărătești din Ardeal sunt primiți, prin părțile acestea, de o solie, trimisă din Târgoviște de Domn, și după ce se întâlnesc toți reprezentanții celor două puteri, fac mai întâi o parte pe piatra Craiului și apoi se îndreptează spre Capitala Țării Românești, unde pun bazele tractatului încheiat între Rudolf și Mihaiu.

Am putea înșiră încă multe exemple din Relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria, care interesează și istoricul Branului, dar nefiind locul aci, ne mărginim a aminti numai că în chrisoavele slavone publicate de d. I. Bogdan, și în cele publicate de d-l St. Nicolaescu găsim, pe lângă numele de Turciu și pe acela de *Bran* (Бранъ și Бранъ), cu acelaș înțeles topografic. — Deși Bran apare în documente mai târziu, totuș poate să fie mai vechiu decât Turciu, căci Bran, fiind o vorbă slavonă — însemnează *loc întărit și poartă*, unul din cele 10 cătune brănene se numește până astăzi Poartă, originea ei n'ar putea trece peste secolul X-lea, timpul stăpânirii bulgare. — Și dacă numirea de Bran este explicată prin pozițiunea locului, cum s'ar putea lămurii originea numelui Turciu? Dela Turcii de astăzi nu se poate derivă, fiindcă ei n'au năvălit prin părțile noastre înainte de 1391, pe când există deja castrum Terch, Törz sau Turz. Știm, însă, că și Ungurii și Cumanii, ca și celelalte neamuri de viță mongolă, erau numiți Turci de cronicarii bizantini. — *Geiza*, în calitate de principe al Ardealului — căci înainte de a fi rege fusese principe — primii la anul 1073, dela împăratul bizantin coroana grecească cu inscripția, *Κυάλη Τυρχίας*¹, ceea ce ne dovedește că și Ungurii erau numiți Turci; prin urmare și țara stăpânită de ei se numia Turcia. Trecătoarea Branului, fiind cea mai importantă în spre Ungaria și Transilvania, a putut prea bine să primiască numele de Turciu, adecă cetatea dinspre Turci. În documentele slavone s'a păstrat numirea aceasta în întregime, pe când în cele latinești a suferit multe metamorfoze.

După aceste conjecturi, poate cam îndrăznețe, să vedem ce ne arată topografia și toponimia de astăzi. Apa care scaldă poalele castelului și care sparge și despică muntele în două, Măgura și dealul Cetății, deschizând astfel o poartă sau o trecătoare, păstrează și astăzi numele de *Turcu*. Acest nume nu se dă apei pe o mare distanță, ci numai dela împreunarea Moeciului cu Șimonul și până la vărsarea riului în Bârsa. Propriu zis numai teritorul dealungul Turcului e Törzburgul, dar cu timpul acest nume s'a aplicat ca nume colectiv — oficial pentru toate cătunele din Bran. — În urma unei explicațiuni date de d. profesor Lacea, care mi-a atras binevoitoarea atențiune asupra unei inscripțiuni ce se găsește la

¹ La «Ierarhia Românilor din Ardeal și Ungaria» de mai mulți ortodocși, retipărire din «Telegraful Român», Sibiu, 1905.

biserica din Moeciul-de-jos¹, în care se cetește lămurit că s'a ridicat acest lăcaș sfânt «mai însus de Bran», făcându-se, deci, o deosebire vădită între comuna respectivă și centrul Bran, am ajuns la convingerea că și numele Bran are același înțeles topografic, ca și Turciu, Terch și Törzburg. De altminteri, locuitorii tuturor comunelor brănene, când se duc la târg, la notar, sau la prăvăliile din centru, spun că merg la Bran, înțelegând localitatea dimprejurul castelului.

În rezumat, așadar, vedem că este un castrum Terch sau Törz și mai târziu Törzburg și Törcsvár în documentele latine-catolice și un Turciu și Bran în chrisoavele slavone-ortodoxe, și să nu se uite că și Românii din Transilvania, spre deosebire de ceilalți conlocuitori, ortodocși fiind, întrebuințau ca limbă oficială, în biserică și în acte, limba slavonă. Se explică, deci, pentrucă scriitorii din țară cunoșteau și întrebuințau numele de Bran, pe când cei din Ungaria, sau nu cunoșteau acest nume, sau nu voiau să știe de el, dupăcum fac și astăzi.

În urma acestor explicațiuni, să ne întoarcem la istoricul domeniului Branului, care hipotecat fiind orașului Brașov, pentru suma de 6300 fl., rămâne în condițiunile amintite mai sus, până la 1615. La data această, principele Transilvaniei, Gabriel Bethlen voind să reguleze fiscalitățile (pura fiscalitas), a obligat pe Brașoveni să-i prezinte titlurile lor de poseziune, și după mai multe discuțiuni, de ani de zile, le-a mai dat un termen de două luni să producă actele necesare (1625). Brașovenii înaintară cancelariei hârtiile lor, dar prințul n'a fost mulțumit cu documentele aduse, ci a trimis pe cei cari erau însărcinați cu această misiune să mai caute și alte documente. Trimișii se înapoiară și dupăce se mai găsiră și alte documente se duse judecătorul cu ele la Făgăraș, unde eră Gabriel Bethlen. În cele din urmă, el se înduplecă să cază cu Brașovenii la învoială, cedând domeniul Törzburgului cu toate veniturile regale (regalia), în următoarele condițiuni: 1. Ei să întrețină în castel un castelan, care să fie de națiune ungar și să presteze jurământ, după o anumită formulă, principelui și urmașilor săi, țării și cetății Brașov. 2. Să-i fie permis principelui dupăcum va cere timpul și împrejurările, să fie o garnizoană. 3. Brașovenii să mărească și întărească castelul, dupăcum le permite pozițiunea și după indicațiunile principelui. 4. Afară de drumul regelui (probabil șoseaua) și afară de poteca numită *Paraho?* (poate părau), toate căile și potecile de lângă castel să fie închise și nepracticabile, încât nimenea să nu poată merge pe ele. 5. Brașovenii să încorporeze la castelul din Făgăraș pentru totdeauna și irevocabil, toate proprietățile lor din Porrou (Părau), Gritt (Grid), Perșani, Holbav, Șercaia și Țânțari și în fine 6. Să dăruiească principelui datoria de 15,000 floreni, pe care aveau să o ia dela fostul palatin Sigmund Forgach de Ghymes. Această stare de lucruri continuă până la 1651, când principele G. Rákoczi încheiă un contract cu Brașovenii, care mai târziu, la 1653, este aprobat și de dieta Transilvaniei. Pe baza acestui contract cetatea Brașovului cumpără pe vecie, domeniul Törz-

¹ Inscipția e din timpul Mariei Thereziei și ne arată că biserica s'a ridicat între 1759 și 1761. Comuna Moeciul de jos se numea atunci *Lungocești*.

burgului, cu toate comunele ce-i aparțineau, și adică: pământ arabil și nearabil, livezi, pășuni, fânațe, păduri, dumbrăvi, munți, văi, podgorii, râuri, pescuit, mori și tot ce s'ar mai țineă de ele. Brașovenii se obligară a mai da 11,000 fl. pe lângă sumele date mai nainte; în total se ridică la cifra de 50,000 fl.

De aci încolo, Brașovul — înțelegând numai pre Sașii din Brașov — se silește a-și păstră ca proprietate indiscutabilă domeniul Branului cu toate drepturile și privilegiile feudale din veacul de mijloc, dupăcum au procedat și ceilalți mari proprietari (nobili), din țările coroanei ungurești. Principiul, dela care plecau marii proprietari, eră, că cine are pământul este și proprietarul indivizilor cari îl locuiesc; prin urmare aceștia trebuiau să se supună la toate angaralele impuse de stăpânul lor. Legăturile medievale continuă și în timpurile nouă, și Sașii din Brașov se fac luntre și punte, pentru păstrarea stăpânirii lor asupra supușilor. Vine însă și o perioadă cam critică pentru ei, în timpul Mariei Theresiei și fiului său Iosif II, când au fost multe procese fiscale, dar ei au trecut cu bine și peste aceasta, obținând un decret favorabil din cancelaria curții, care se ocupase și de domeniul Branului. În anul 1761, s'a decretat *conscriptiō urbarială* (Urbarial konskription) și în 1780 *Urbarium* pe baza cărora s'au regulat raporturile între proprietari și supuși; prin urmare s'au întocmit și raporturile dintre locuitorii comunelor domeniiale și Brașov. Jurisdicțiunea o exercită, în Törzburg, ca caput bonorum, castelanul, în prima instanță și dela el se puteă face apel la judecătoria din Brașov, pe când în cele 7 comune eră un provizor (ispán), iar în Krizba și Apácza un al doilea. Pe întreg cuprinsul domeniului, proprietarul afară de livezi, ogoare, și munți mai posedă și *regaliile* (dreptul de cârciumă, moară și piuă). În ceea ce privește serviciile și taxele supușilor, considerați de orașul Brașov ca iobagi — s'au decretat următoarele: proprietarul primeă *taxa colibelor* (așa se numeau casele și locuitorii colibași) 1 fl. de fiecare locuitor și văduvele 50 den., *pentru nuntă* 1 fl., *pentru moșteniri* (răscumpărarea pământului) după valoarea lor, *zeciuiala mieilor* (din 20, maximum 40 oi, cari iernau pe hotarul Branului 50 den) și dela fiecare turmă 60 den., *zeciuiala albinelor, veniturile dela viței* (în luna Maiu castelanul numără viței), pentru fiecare vițel se plătiă 1½ seitel de unt, care prețuia 36 den, *veniturile dela cășerii* (la licitație), *taxele judecătorești*, pentru *folosința muntelui* (20 munți), fiecare în schimbul unei plăți de 1 fl. și 2 cași, se puteă folosi de munte. Dacă muriă usufructuarul, castelanul ridică partea aliquotă din munte, pe care o folosise cel mort, dacă eră, însă, moștenitor al unui usufructuar, care avusese un munte întreg, atunci urmașul trebuia să răscumpere partea cu 12 fl., pe jumătate 6, pe care trebuia s'o achite numai decât proprietarului.

De bunăseamă, că supușii domeniului Branului erau lipsiți în mare parte de ogoare și livezi, aveau în schimb însă alte beneficii, cari îi făceau să fie cei mai bogați în principat (ut nullibi in principatu subditi illis ditiores

inveniantur). Ei posedau pășuni întinse și ferbătorii de rachiu, erau aproape de Brașov; comerțul — contrabanda desigur era în floare cu România, — fiind la graniță, — cu lemne de tot felul la Brașov. Munții proprietății, ca și alte locuri, erau datori Brașovenii, ca proprietari, să le dea locuitorilor de pe domeniu, cari erau preferiți străinilor. Proprietarului nu-i este permis de a lua coloniilor, fără voia lor, bunurile mișcătoare sau instrumentele și de a-i opri dela vre-un soi de comerț, de a le fixa prețurile diferitelor articole sau de a le impune dări noue în, sau afară de oraș. De aceea s'a și ridicat taxa pe căldarea de rachiu, și supușii nu sunt legați să se folosească de moara stăpânului. Dreptul de măcelărie rămâne al proprietarului, dar cu condiția ca acesta să nu stoarcă poporul, ci să aibă grijă să se vândă carnea cu un preț moderat în întreg principatul. În caz de nenorocire, când vitei unui supus i-se frânge un picior sau își scoate ochiul, să-i fie permis păgubașului a vinde carnea cu știrea proprietarului.

Reprezentanța Brașovului își face un titlu de glorie din faptul că deși regulamentul urbarial din 1769 dispunea ca fiecare supus să fie obligat a lucra proprietarului 4 zile pe săptămână cu mâna sau cu vite, totuș magistratul din Brașov, ca căpetenie a proprietății, a redus această robotă la 2 zile, dela răsăritul până la apusul soarelui, iar când se făcea un transport se socotiă și dusul și întorsul.

La 1819 s'a făcut o nouă conscripție urbarială, după care s'au mai schimbat puțin tarifele cele vechi. Așa de pildă: În Branul propriu zis un colon plătiă pentru locuință, pe an 50 creițari; un colon (supus) neînsurat cu locuință 25; o văduvă 25; un sărac (miserabil) 12½; un străin (advena și vago) 50; pentru 1 oaie ce pășteă pe hotarul Branului 1, dela 20—40 oi 25; 40—60, 37½; pentru o turmă ce iernă în România 30, pentru fiecare vițel 9; pentru fiecare car de fân de pe livezi 4; pentru folosința muntelui 1 fl. 40; pentru piuă, dârstă, firăstrău ce s'ar găsi în posesiunea unor supuși să se plătească pe an 8'20. — Afară de acestea, se mai plătiă zeciuială din tot felul de produse și fructe. — Apoi supușii din Bran mai erau obligați să cosească de clacă, să strângă fânul, să-l facă claie, să repare grădina domenală, să țină în bună stare albia apei pentru mori și pe fiecare săptămână să se facă din partea locuitorilor un transport dela Brașov pentru proviziunea castelanului și a funcționarilor castelului.

Ne apropiem de 1848, când începe să sufle, în toate părțile, vântul revoluțiunii cu ideile de libertate, egalitate și fraternitate. Lanțurile de iobăgie trebuiau să fie sfărâmate cu desăvârșire, și nedreptățile medievale îndepărtate pentru totdeauna. De astădată, numai pot izbuti argumentele și insinuările Brașovenilor, fără o sdruncinare simțitoare a avantajelor lor. Dacă n'au cedat în toate, au fost siliți cu toate acestea, să renunțe, cel puțin la jumătate din vechile lor beneficii. Se înțelege că oarecare prudență nu le-a lipsit Sașilor din Brașov, și când au văzut că pot să piardă

totul, s'au grăbit să salveze cel puțin o parte. Ei au declarat, chiar înainte de 1848, marele complex de păduri, de 43,315 iugere și 918 stânjani, ca pădure urbarială și a căutat să se împace, pe cale de învoială, cu locuitorii comunelor, ce formau odinioară domeniul Branului. Unele s'au și învoit, pe când altele nu, și astfel s'au început procesele urbariale. Cele ce s'au împăcat, pe temeiul hotărârii dată de tribunalul superior urbarial al Transilvaniei, din anul 1859 sunt: Branul, Krizba și Apácza, pe când celelalte 7 au intentat proces comunei Brașov. Împăciuirea cu comuna colectivă. Törzburg în calitate de caput bonorum a celor 10 comune mai mici s'a făcut la 8 Iunie 1860. Suprafața celor 29 păduri: Zănoaga, Clincea, Ciobotea, Pântece, Noaghia, Șimon, Predușu, Vlădoiu, Gaura, Guțan, Pleatzu, Secătura, Moeciul de jos, Moeciul de sus, Grehotiș, Bucșa, Bărbuleț, Lacu, Jigăra, Stâncioiu, Clăbucet, Lupșoru, Fundata (Valea Grădiștei), Șirnea, Pleașa, Coja și Petre, Peștera și Măgura, este de 13078 iugere și 100 de stângeni. Pășuni sunt numai pe teritorul Porții și Șimonului, în Valea Grajdului, și mai e puțină luncă la poalele Măgurii. Din această sumă de iugere, comunele au luat 7 iar Brașovul 6 din 13 părți, și pentru această mică diferență Brănenii au plătit 15,000 fiorini.

Cele 10 comune (cătune) brănene formau numai o comună politică, până la 1848, fiind condusă de castelanul Branului, având fiecare câte un pârgar. Dela această dată încoace, s'au format două comune politice, Branul de sus și Branul de jos, cu câte un primar, și câte un vice-primar de fiecare comună, aleși de săteni, stând sub jurisdicțiunea Brașovului până la 1863, când Branul fu încorporat la districtul Făgărașului. ➡

La 1885, cele 10 cătune s'au constituit în 10 comune politice, fiecare cu primarul său, dar numai cu 2 notari, unul peste 7 comune ale Branului de sus, și altul peste 3 ale Branului de jos. În chipul acesta, s'a împărțit și averea comună, luând fiecare partea sa și lăsând o parte neîmpărțită, cum e izlazul, târgul și pădurea din centru. Această avere comună e administrată de un comitet central.

Ce s'a întâmplat cu comunele, care nu s'au împăcat cu Brașovul? În anul 1871, s'a făcut o nouă lege, pentru lămurirea relațiilor urbariale din 1848. Articolul 82 al acestei legi arată că pentru regularea teritoriilor dela Tălmăciu — Săliște și Törzburg se va elabora un nou proiect de lege. Din aceasta vedem că, pentru pământurile dela graniță, unde sunt mai cu seamă Români, s'au găsit multe dificultăți juridice, care au reclamat deslușiri nouă; de aceea ministerul de justiție a proiectat o nouă lege, care, însă, nu s'a făcut, încă și această stare de turbureală a adus după sine multe procese între părți. Avocatul comunelor Bácsfalu, Csernátfalu, Pürkeretz, Tatrang, Türkös și Zaizon, dela început s'a pus pe tema că Brașovul, din vechime, a adus pe liberii locuitori ai acestor comune într'un fel de supunere, luându-le pășunile și pădurile și răpindu-le regaliile, deși ei, adică locuitorii, fuseră singurii stăpâni ai acestor bunuri. Presa ungurească îndată s'a făcut ecoul acestei propagande, și tot așa uniunea advocaților

din Cluj luă apărarea acestei cauze. Argumentele susținătorilor acestor comune erau următoarele: Teritoriul regesc (*fundus regius*) exclude, prin natura lui, orice clasă de supuși; Törzburg și satele ce-i aparțin cu liberii lor locuitori, făcând parte din această categorie de teritorii, după lege nu pot fi decât libere. Sau, *fundus regius* neavând nobile, nu poate fi pe el nici marea proprietate, nici supuși. — La aceste argumente reprezentanța răspunde mai întâi cu zeflemele: Strămoșii supușilor de pe domeniul Törzburgului au putut să fie oameni liberi, numai când Adam săpă și Eva torcea; când prin urmare, nu eră nici un nobil. Apoi, caută să dovedească că despre o comparațiune a locuitorilor de pe domeniul Branului cu Sasi teritoriului regesc nu poate fi vorba și că astfel de lucru nu rezultă din actele și documentele istorice, care arată că Brașovul și a câștigat proprietățile sau prin meritele și sângele vărsat pe câmpul de războiu, sau le-a cumpărat cu bani gata, cum a fost cu castelul și domeniul Branului, care, la început a fost numai ipotecă, mai pe urmă, ipotecă a fost transformată într'o vânzare.

Istoria economică și socială a Branului.

Deși până acum n'am vorbit decât despre Törzburgul catolic-oficial, găsit în documente, care-l amintesc foarte des, fiindcă eră pus în slujba propagandei catolice, în serviciul regilor Ungariei și voevozilor Transilvaniei, precum și spre folosul Sașilor din Brașov, totuș, v'ați putut face o idee ori-cât de slabă, și despre Branul neoficial — dar real —, despre Branul ortodox, care e tăcut de izvoarele scrise, dar despre care ne vorbesc alte împrejurări, mulțumită cărora s'a dezvoltat aci un mănunchiu de oameni, destul de bine pregătiți în lupta pentru traiu. Imprăștiati la poalele Bucecilor și Pietrii Craiului, Brănenii au dus vieță de ciobani, călcând cu plăcere potecile, cărărușile, plaiurile și hătașurile munților și fugind de șoselele prăfuite ale câmpiilor ce nu-i atrăgeau de loc. Văzându-și de necazurile lor, trăind în pace și liniște, în mijlocul turmelor de oi, cirezilor de vaci și hergheliilor de cai, ei nu voiau să știe de dușmăniile și luptele celor dela șes, mai cu seamă că nu se temeau de jafurile și răsbunările barbarilor cutropitori, cari n'aveau pentruce să viziteze pe ciobani, locuitorii munților. Așa fiind, se poate lesne explica pentruce nu se ocupă de ei secretarii papilor, notarii regilor și ai orașului Brașov, cari mai bucuroși se interesează de țigani decât de Valachi. Cel mult, dacă le cunoaște viața frații lor de peste graniță, de cari-i desparte o vamă, pe care o neglijau adeseori, căci mărfurile Brașovului garnisiau rafturile prăvăliilor din Câmpulung, Curtea de Argeș și Târgoviște, fără prea multe declarații la oficiul vamal; iar, la întoarcere, făceau acelaș lucru, aducând mărfuri vii, adevărate *marha*, spre a ieftini traiul bieților locuitori din Țara Bârsii.

A cunoaște vieța ciobanilor, cari niciodată n'au voit să știe de hotare — probă despre aceasta este și faptul că limba românească a trebuit să împrumute cuvintele Hotar și Graniza — însemnează a-ți da seamă de

traul Românului, căci un timp îndelungat el nu s'a putut dedă agriculturii, ce este o ocupațiune foarte expusă, când nu e liniște în țară. — Dacă am voi să urmărim istoricește traul ciobanilor în părțile muntoase ale vechei Dacii, apoi trebuie să recunoaștem că păstorul a întrebuițat totdeauna, o țară întinsă și fără hotare, ceea ce se observă, desigur; și la Daci. Transilvania, fiind aproape singura locuință a Dacilor (N. Iorga, *Geschichte des rum. Valchs* pag. 23), căci ei erau ca și asediați în țara muntoasă a Transilvaniei, putem să ne închipuim că ei își făceau veacul pe culmea Carpaților; p'aici aveau strămele lor poteci de păstori, pe care le apărau prin întărituri primitive, și numai când norocul le surîdea, se coborîau să-și desfăteze viața și prin văile cele largi ale șesurilor. Intreaga populațiune dacă n'avea mai mult, dupăcum susține d-l Iorga, decât ceva peste 100,000 suflete, într'o țară așa de întinsă. Și în timpul dominațiunii și administrațiunii romane și după retragerea ei din Dacia, păstorii își vor fi continuat traul lor prin munți, nevoind să știe de dispozițiunile guvernului central și de năvălirile barbarilor.

Numai în modul acesta au înfruntat ei cu bărbăție valurile furtunoase ale năvălirilor. Munții noștri Carpați, cu văile și piscurile cele mai frumoase și bogate în pășuni, n'au putut fi lăsați în părăsire niciodată, ci au fost totdeauna păscuți de turmele străbunilor noștri, ba au atras și pe Slavi, cari trăind la un loc cu Românii au botezat multe văi, dealuri și sate, și încetul cu încetul, dispărând o parte din nomenclatura românească a rămas cea slavonă. Exemple de acestea sunt destule aici, începând chiar cu Branul, continuând cu Sohodolul, Moeciul, Șirnea etc.

Păstorii noștri, mănând turmele lor, vara la munte și iarna la baltă sau la miazăzi de Dunăre, în Dobrogea (țara turcească), pe întinderi foarte mari, n'au trăit tocmai rău, în timpul stăpânirii turcești, care, în schimbul unor *bacșișuri* le acordau multe *hatâruri*; prin urmare ciobanii se împăcau lesne cu stăpânirea turcească. Curios de tot e chiar termenul *cioban*, care, deși desemnează ocupațiunea principală a românului, nu e de origine latină, ci turcească: și apoi și mai curios e faptul că Românii Macedoneni întrebuițează cuvântul romanic *păcurar*, (picurar) în loc de turcescul cioban, care vorbă la ei ar fi avut o explicațiune mai ușoară.

Nefiind strănși de dispozițiunile severe ale legilor, care uneori, sub cuvântul că tind să introducă ordinea, omoară o întreagă viață a unui neam, ciobanii brăneni duceau o viață păstorească foarte largă, călcând cu vitele lor 3 hotare de țară: ungurească românească și turcească. La încheierea tractatelor dintre Austriaci și Turci, nu se puneă nici o piedică târlașilor, cari își desfăceau produsele lor acolo, unde li se oferîa un preț mai bun. Dela Maiu până la începutul lui Septemvrie eră o mișcare și comunicație pe cărările și văile munților, ca și pe șosele. Odată însă cu începutul căderii frunzelor, atinse de bruma omorătoare a toamnei, ciobanii își ridicau târhatul și mânau oile în alte ținuturi mai prielnice, pentru timp de iarnă.

Această ocupațiune plăcută, dela o vreme încoace, a început să fie părăsită de Brăneni, nu de voia lor, ci siliți de măsuri administrative. Punându-li-se fel de fel de greutăți, și din cauza măsurilor preventive pentru a împiedica o boală — de multeori presupusă și inventată — și uneori și din partea guvernului român, care fără să aibă intențiuni rele a cedat unor presiuni, târlaşii se împuținau mereu, pânăce numărul lor s'a redus aproape cu totul, mai cu seamă decând ei sunt stăpânii unor oi împământenite, fără să fie ei înșiși împământeniți în Țara Românească. Granița și vama sunt închise aproape cu totul, spre a se deschide, însă, pe altă cale. Centrul de atracțiune pentru Brăneni numai este Câmpulung, căci pentru ei numai el eră oraș — mă duc la oraș, însemnează mă duc la Câmpulung — ci Brașovul, al cărui caracter poliglot, cu tendințe exclusiviste, nu le convine de loc.

Când au văzut că traiul lor se îngreuiază, începură să se adapteze unei altfel de vieți. Din locurile lor, lăsate odinioară numai pentru pășune, făcură ogoare; țelinele fură spintecate de ferul plugului și de sapă și fărâmate de grapă, și astfel se deteră unei ocupațiuni pe jumătate agricolă. Neavând, însă, țarini destul de largi, trecură în Țară să lucreze pe unde vor puteă. Dar, cu greu, niște ciobani, crescuți în mirosul florilor și ozonului exhalat de pădurile de brazi, puteau să sufere arșița soarelui. Lucrau cât lucrau și de grabă se întorceau la răcoarea muntelui, iar cei cari îndrăsniau să rămână acolo, în curând se prăpădiau; numai a doua generație se acomodă mediului. Găsindu-se în mare strâmtoare, Brănenii isteți și harnici aflară un alt mijloc de traiu. Invățând dela Italieni meșteșugul de a tăia sistematic pădurile, îmbrățișară cu plăcere această ocupațiune, ce-i face să lucreze tot la umbra copacului, la răcoarea muntelui și la murmurul apelor. Muncește din greu brăneanul, aruncând toporul cu putere spre a despică dintr'odată bradul, dar are cel puțin mulțămirea că nu-l dogorăște fierbințeala soarelui. Cei cari nu pot să îndure această sleire de forțe ale brațelor, mai găsesc și alte mijloace de traiu, mai ușoare și mai expeditiv, dar cam primejdioase.

Iată ce-ați fost și ce sunteți.

Ingăduiți-mi, Vă rog, să Vă spun ce trebuie să fiți. Trecutul e pildă pentru viitor.

Ați văzut că în vieța și ocupațiunea Brănenilor s'a petrecut o prefacere simțitoare; din oieri ei au devenit, parte plugari, parte tăietori de pădure și puțini crescători de vite mari. Au trecut timpurile de odinioară, când se spunea că în cutare sat se găsesc atâți stăpâni de târlă, adevărată bogăție pentru împrejurările d'atunci. Sbieratul oilor și sunetul tălângilor dela plecători, dela sterpe și cârlani, amestecat cu lătratul veghetor al cânilor, formau pentru ciobani armonia cea mai plăcută, mai ales când nu lipseă nici cântecul dornic din fluerul tocit de suflarea artistului modest. Sbieratul sburdalnic al meilor, cari se răsfațau pe padinile înverzite și

împodobite cu cele mai frumoase flori de gol și de colț, desfătau sufletele ciobanilor, fiind numai puțin veseli și îndestuliți decât plugarii, când își văd holdele că joacă la adierea vântului de primăvară. Să vă mai îndemn, iubiți Brăneni, a vă întoarce la vieța plăcută din trecut, nu îndrăznesc, fiindcă nu se poate. Ați fost destul de statornici în traiul vostru păstoresc, dar când obstacolele puse și impuse v'au ruinat, ați știut să vă adaptați împrejurărilor și să vă creați alte mijloace de traiu. Cu aceeaș vrednicie și muncă cinstită să continuați a trăi și pe viitor. Vedeți cum satele încep a se întinde spre câmpie și a se ridica case pe locurile ce altădată erau în mâni vitrige și străine. Să vă acomodați, să fiți ambițioși și să nu lăsați a pătrunde în mijlocul vostru cei străini de neam, spre a nu slăbi cetățuia națională. Stăpâniți un complex de păduri întregi, pe care e bine să le cruțați și să le exploatați cu economie. Să fiți pregătiți, ca la momentul oportun să vi-le măriți, și poate că o lege să vă dea mai mult decât o învoială. Când moșioara vi-se pare prea mică și îngustă, să căutați a vă lărgi în hotară străine, după cum ați și făcut. Dar, când veți vedeà că cu ocupațiunile de astăzi nu mai merge, e bine să vă dedați și la îndeletniciri de meserii, care până acum cu greu au pironit pe Brăneanul deprins la aier liber, deși istovit de o muncă mai sdrobitoare. Păstrați-vă portul și limba. Mica industrie de casă e cu mult mai trainică și mai frumoasă decât cea din fabrică și atelier. Obiectele expuse în fața Dvoastră nu vă sunt mai plăcute decât celece sunt atârinate în șatra meșterului străin? Puteți să învățați la școală și limbi străine, dar să nu schimonosiți frumoasa limbă românească d'acasă, căci ce respicat și pe înțeles vorbiți, cum nu se vorbește în altă parte a Transilvaniei. Feriți-vă de vorbe scâlciate și de împreunări întortochiate de cuvinte. Și chiar când cărturarii greșesc, să nu vă luați după ei, iar dacă pătura conducătoare veți simți că se lasă a fi ademenită de făgădueli seducătoare, vă sfătuesc s'o compătimiți și s'o părăsiți, știind că cei cari rezistă mai bine sunt cei din stratul de jos, întăriți în credințele și convingerile lor.

Cuvioșilor părinți! Numai dacă veți stăruî, cu răbdare de adevărați părinți, în câștigarea sufletelor ce păstoriți, veți izbuti să îndreptați patimile și fărâdelegile puțin credincioșilor; povețele blânde ale Sfințiilor Voastre pot aveà mai multă putere morală decât legile și pedepsele dictate de orice judecată lumească. Intindeți mâna, cu bunăvoință, spre a mulțumi parohienilor, când vă întâmpină cu strămoșescul *Părinte*. Ce dulceață și ce farmec are această vorbă de mare cuprins și atât de evocatoare! Își pierde toată tăria și mângâierea sufletească noua împerechere de cuvinte, ce tinde a se popularizà, de «*Domnule Părinte*», căci un bun părinte are tot dreptul să se supere când fiii săi îl domnesc. A fost, mi se pare o traducere greșită a expresiunii *Herr Pfarrer*, care, cuvânt de cuvânt însemnează Domnule paroh.

Domnilor învățători! Indreptați pe elevii D-voastră și nu le mai permiteți să spună, dar să evitați și D-voastră de a spune, *că merg pe clasa*

a treia, par'că ar merge pe vârful surii; sau că *capătă două dărabе de pită și cinci pițule*; ori un zlot *la săptămână* și 20 de cruceri *la zi*. E bine să le socotiți greșelile ce fac, cu dreaptă măsură, dar să nu le *computați* cu asprime, căci de vor fi prea simțitori se îmbolnăvesc, fără să se lase a *deveni morboși*, nici în ruptul capului; și în cazul acesta, vor avea de lucru cu *apoteca*, deși farmacia le stă în cale. Când *morbul* vorbelor prea latinești ne amenință cu contagiunea, să nu *băgați cerere de răcurare la fizicul comitatului*, când puteți prea bine să vă mulțumiți și cu o înaintare de petiție, spre a face apel la medicul primar al județului, ceea ce vi se și cuvine, *dar nu vi se competă*. Nici chiar cu *absoluții de teologie* să nu fiți, absolut de loc, îngăduitori, și când îi prindeți că *umblă pe tren*, arătați-le pe necărturari, cari se suie în tren, spre a călători până la Brașov, unde sosesc la unsprezece fără un sfert, dar nu ca ei, la 3 *patrare la unsprezece*. Câte pilde de acestea n'am putea examina împreună, dacă timpul ne-ar îngădui.

Incheiu, rugându-vă să nu vă supărați că am îndrăznit să vă atrag atenția asupra greșelilor, făcute poate și de mine altădată. Am crezut că e mai bine să vi-le spun eu, decât să le ridiculizeze alții. Să nu fim îndărătnici și să nu uităm că modelul limbii noastre trebuie căutat în Capitala regatului român.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

ASPERITĂȚI SINTACTICE.

(Sfârșit).

B) Asperități faptice ocazionale și uzuale. a) Mai întâi ne vom ocupa aici cu anumite asperități, cari sunt rezultatul simțului de economie al limbii și pe cari le numim *ocasionale*, fiindcă de obicei se ivesc numai întâmplător, dar uneori în urma deseii întrebuintări se întâmplă de ajuns *uzuale*. Simțul de economie sau avariția limbii se manifestă mai întâi în îndestulirea cu puține vorbe, mulțămirea cu aceea vorbire eliptică în care un singur simbol ne face serviciul mai multora și care este cunoscută sub numele de *σχημα ἀπὸ καιοῦ* după aceea în nizuința ca cugetarea, îmbrăcată odată într'o formă oarecare, să continue a îmbracă și mai departe aceeaș formă astfel, că raporturile oricât ar fi ele de deosebite unele de altele, se continuă într'o simbolizare monotonă, nizuința cunoscută sub numele de parataxă (*parataxis*) și care e o renunțare de bună voie la o mulțime de mijloace de exprimare dezvoltate de limbă, o îndestulare cu puțin în urma căreia, de pildă atributele sunt preferite predicatelor, propozițiile principale celor subordonate. Astfel de asperități sunt următoarele:

α) *Subiectul se schimbă*. Schimbul de subiect se face atât în propozițiuni simple, cât și în propozițiuni compuse. În cazul întâi propozițiunea se începe cu un cuvânt, care din felul, cum merge aceea la început, s'ar părea că e subiect, mai târziu însă forma propozițiunii se schimbă — ajungând foarte nesimetrică — și se ivește alt cuvânt ca adevăratul subiect al propozițiunii. Uneori astfel din propozițiunea, care eră să fie simplă, căpătăm o propozițiune compusă. În cazul al doilea subiectul se schimbă

ori cam ca și în cazul întâi, ori așa că scriitorul începe o propozițiune compusă prin coordinare ca și când aceea ar avea numai un subiect, iar mai târziu urmează pe neașteptate unul ori mai multe alte subiecte, ori că-și ia noul subiect — psihologic și gramatical, ori de amândouă felurile — din obiectul ori altă parte secundară a propozițiunii precedente, ori în sfârșit că în urma brachilogiei i se coordonează propozițiunii principale o propozițiune, care din punct de vedere logic ar trebui să-i fie subordonată. Ca exemple pentru cazul întâi ne-ar putea servi următoarele: «Cu multū mai vrătos *limba noastră românească*, ce n'are carte pre limba sa, cu nevoie iaste a *înțelege* cartē alții limbi...» (Mitropolitul *Varlaam Carte românească de învățătură*, Iași, 1643, *Cuvântū către cetitoriu*)¹ unde propozițiunea se începe ca și când subiectul ar fi «limba noastră românească», dar după propozițiunea relativă și după intercalarea lui «cu nevoie iaste» ajunge subiect infinitivul «a înțelege», lângă care «limba noastră românească» nu mai poate sta ca subiect, dar nu se poate considera nici ca subiectul unei construcțiuni infinitivale, deoarece construcțiuni de acest fel n'au rămas în limba românească. «Iară Șvedul într'acea vreme au prinsū *niște Tătari* oamenii lui...» (*Ioan Neculce*)², care propozițiune ar trebui să se transcrie așa: «Iară într'acea vreme niște Tătari au prinsū oamenii Șvedului» «Și după č-a plecat s'o dus, (Nespălatu) înt'o vale, înt'o țigăniie, și s'a pus die ĩ-a topit acolo pă toț (banii) *Țiganii* (*Gratul nostru*, I. p. 21). «Dar se opri și nu făcu nici o mișcare, ca să nu se supere [zina] ori să îndărătnicească [el] pe zină a veni după el; căci simți că de-aici înainte, fără dânsa nu va putea trăi». (*P. Ispirescu*, o. c. I. p. 48, *Broasca țestoasă cea fermecatā*). «El vedea că fiecare strop de apă, când pica înapoi la matcă, se făcea *câte un armean* (cerc) împrejurul lui...» (*P. Ispirescu*, o. c. I. p. 46, *Broasca țestoasă cea fermecatā*). Așa mai sunt anacolutiile: «Iar la învierea a doua, nu mi-a mai mers așa de bine, căci *toate fetele* din sat viind la biserică și unele din ele fiind mai drăcoase, cum au dat cu ochii de mine le-a și bufnit *rîsul* și [fetele] au început a-mi zice». (*I. Creangă*, o. c. p. 27, *Amintiri*). «Dar *părintele Duhu* nu i-a tors *mă-sa* pe limbă». (*I. Creangă* o. c. p. 105, *Popa Duhu*). «*Fata de împărat*, tot uitându-se la el, i-se scurgeau *ochii* după frumșea și după boiul lui». (*P. Ispirescu*, o. c. I. p. 60 *Aleodor împărat*). Cităm din *Ispirescu* încă: «*El*, ridicându-și ochii la soția lui, i-se păru că vede o sluțenie de ființă stând grecește și ghemuită pe tronul cel vechiu și neîntrebuințat». (o. c. I. p. 231—232, *Numai cu vitele se scoate sārăcia din casă*, apoi v. o. c. p. 375, 426, 445, 468, etc., iar din *Odobescu*: «a fost un pui de leu, mândru și frumos, *carele*, fiind el din viță de domni *fiarāle și lighioanele* li aleseră pe dānsul ca să fie peste ele mai mare, și de aceea îi și ziseră Leonilă împărat». (o. c. p. 246, (*Jupân Rānică Vulpoiul*), ș. a.

De grupa a doua se țin exemple de felul celor următoare: «Iară *Tătarii*, dupăce au bătutū pre Hāncești, pre mulți oameni aū robitū, dintru acele ținuturi; și pre mulți din căpitenii, căpitanii, hotnogii, prinzindu-ĭ i-aū spānzuratū, și pre unii i-aū înțepatū *Duca Vodă*, după ce s'aū întorsū de preste Dunāre» (*Ioan Neculce*)³. Dacă scriitorul nu ne-ar fi spus îndată că «*Duca Vodă*» a înțepat pe unii, noi am fi putut crede că tot «*Tătarii*» i-au înțepat. «Fost-aū rāsboiū în țeara Muntenească de s'aū bătutū Stefan

¹ I. Bianu și N. Hodoș, o. c. Tom. I., fasc. II. p. 140.

² M. Kogălniceanu, o. c. II. p. 342.

³ M. Kogălniceanu, o. c. II. p. 198.

Vodă cu Țăpălușu Vodă la Râmnicu; și cu mila lui Dumnezeu și cu ruga Preacisții, și a tuturor sfinților, și cu ruga marelui mucenicu Procopie, au biruit Ștefan Vodă, și mulți Munteni au perit, și toate steagurile le-au luat Ștefan Vodă, și mulți boieri au picat; și pre Țăpălușu încă l-au prinsu viu (Ștefan Vodă și cu ai săi), și l-au tătat capul» (Grigore Ureche).¹ Subiectul gramatical se variază cu cel psihologic: «Mama Stanca intră în casă trântind ușa de perete; chipul ei eră ca mustul de bozii, auzul îi văjia ca scocul morei; la închietura falcilor (Mama Stanca) simția două ghiulele de plumb; capul îi eră greu ca un burduf de apă; picioarele-i înghețaseră până la glezne; — și vârtejind ochii roată, (Mama Stanca) aruncă privirea, ca un paloș cu două tășuri, în obrazul Sultănichei... (Delavrancea, *Sultânica*, p. 52). Subiectul trebuie să-l întregim ori se scoate de fapt din partea scriitorului însuși din altă parte de propozițiune: «Trimis'au Skinder Pașa... un ceauș la craiul leșesc, să oprească *Căzaci* de pre mare, cari atunce și niște cetății... luasă... Și aceste toate apoi au făcut de au venit Sultan Osman la Hotin, și să se părească (*Căzaci*) a călca Moldova cu oștile lor» (*Miron Costin*)². «Gaspar Vodă văzând mar ea turburare și fugă în oastea Leșească, părăsit de oștenii săi și de boieri, au purces și el noaptea și au trecut Prutul bine; numai amu la Braniștea fiind cu puținei de ai săi, și din boieri Șeptelicii Hătmanul și Goia Postelnicul, pe lângă dânsul, l-au omorit» (*Șeptelici, Goia*, etc.) (*Miron Costin*)³. «...Împăratul... pristânise la toate capetele lezei, pre Voia Papei, numai să dea (*Papa*) agiutoru împotriva vrăjmașului său, ce-l și făgăduise» (*Grigore Ureche*)⁴. «De la a doua domnie a lui Alecsandru Vodă Lăpușneanul, au începutu *Domni* a se așeza mai cu temeiu în scaunul în lași; și cându au purcesu (*Alexandru Vodă Lăpușneanu*) de la Poartă cu a doua domnie, zicu să-lu fie învățat Turcii să taie boierii, să-i slăbească; și, pe cuvântul Vezirului, au tătat atâta mulțime de boieri» (*Ioan Neculce*)⁵. «Iar Ramadanovski s'au făcutu a fugire, și timpinându-se cu oastea Moskicească, ce venia asupra Turcilor la Cehrinu, dacă au înțelesu că au luat Turcii Cehrinul, s'au întorsu (*oastea Moskicească*) înapoi în deșertu» (*Ioan Neculce*)⁶. «...Iar d-lor vor găsi mulțumirea sufletească că au ascultat rugăciunile unui necunoscut, cu care [ei] au avut dese relațiuni în viață, și pe cât a putut, el i-a satisfăcut» (*Al. Odobescu*, o. c. II. p. 267, *Petre Ispirescu*), unde asperitatea s'ar fi putut încunjură alcătuiându-se sfârșitul propozițiunii în chipul următor: «și care, pe cât a putut, i-a satisfăcut»; am întregi așadar după «și» pe «care» scos din «cu care». Un exemplu interesant, în care obiectul unei propozițiuni parentetice ajunge subiect, la care lucru contribuie mult intercalarea propozițiunii relative, este următorul: «Și când ajunsese în sfârșit supt trunchiul copacului, unde cântă pasărea, se rezămă puțin de dânsul și obosit mort cum eră, mai pune și *frumoasa cântare* a pasării, care-ți ungea par'că cu miere, îl adormi [*cântarea*] într'un somn lung și dulce, fără să bată a viu, de ziceai că-i băgară țărână de mort» (*I. A. Candrea și Ov. Densușianu, Povești*, p. 185—186 după *P. Papahagi, Din lit. pop. a Aromânilor*). Voiu aminti aici — cu toate că locul le este alt-

¹ *M. Kogălniceanu*, o. c. I. p. 166.

² *V. A. Ureche*, o. c. I. p. 467.

³ *V. A. Ureche*, o. c. I. p. 480.

⁴ *M. Kogălniceanu*, o. c. I. p. 139.

⁵ *M. Kogălniceanu*, o. c. II. p. 183.

⁶ *M. Kogălniceanu*, o. c. II. 211.

undeva — trei anacolutii, în cari subiectul unei propozițiuni trebuie să-l întregim din o formă de obiect, care însă e anacolutică: «Așisderea a nădăjdui a nu se teme și pre norocul (carele nicăiurea multă ședere la un loc nu are), cum se mută [norocul], biruitorul cum se veselește de izbândă, gonindă pre cei biruiți, pre urmă cei ce fugă cum se facă biruitori asupra celor biruitori măi întâi, cum bucuria de sirgă se întoarce în scârbă și scârba în bucurie; toate aceste de'ntru ceteala istoriei se cunoscă» (*Nicolae Costin*)¹; între «toate aceste» se ține și «norocul». Din forma de obiect anacolutică «pe boierii muntenești» născută sub influență de atracție, fiindcă cu puțin mai înainte întrebându scriitorul un obiect drept, care sămănă în multe privințe cu subiectul ce avea să urmeze, forma obiectului drept s'a îngrămădit în locul celeia subiectului și scriitorului i-a fost mai comod să o întrebuițeze pe dânsa, trebuie să întregim forma subiectului «boierii muntenești»: «Deci pe Cupărești fiindă Greci, nu i-au putut lua de la mâna Ducăi Vodă; iară pe boierii muntenești, cari erau dușmană lui Șerban Vodă, Stoica Paharnicul și cu alții, dacă au prinsă de veste, au făcută [boierii Muntenești] cum au putut și au fugit și acei în Moldova (*Ioan Neculce*)². Tot așa e: «Căci, străinii caută numai pre Domnă să-l miluească și să-l cinstească, iară pre boierii ce suntă pribegi cu Domnul, într'o nimică suntă [boierii], (*Ioan Neculce*)³.

După Dl *Philippide* acest mod de σχημα από τοινοῦ a devenit uzual în întrebările duble, unde interogativul este urmat de alt interogativ, «unde adică în una și aceeaș propoziție subiectul și complementul sunt interogative: care pe care a dovedit? cine cui i-a spus? cine cu cine ține? cui ce-i place? cine unde merge? cine ce are cu mine? cine ce vrea? care ce-i? (tot astfel într'o mulțime de limbi altele, cf. Schuchardt, Der mehrzielige Frage und Relativsatz în Analecta Graecensia, Graz, 1893). Acelaș verb servește la două propoziții, căci 'care pe care a dovedit?' este = 'care a dovedit și pe care a dovedit?' Aceasta e cel puțin norma vorbirii, după care nu pot fi mai multe interogative într'o propoziție. De economie însă limba a suprimat un verb, căci a găsit că este de ajuns unul pentru ambele propoziții, și a suprimat și conjuncția. — Tot astfel se explică poate — iar nu prin discordanța între înțeles și schelet (sub care înțelege Dl *Philippide* «rădăcina cuvântului») — fenomenul... relativului urmat de conjuncție (locală, temporală, modală) și al dublei întrebări indirecte: 'au fugit care încotro au putut', ar fi atunci = 'au fugit care au putut și încotro au putut', și 'cine de pe unde au fost, toți au venit', 'să spună cine ce a făcut' = 'să spună cine a făcut și ce a făcut'.⁴ Așa sunt de pildă propozițiile următoare: «iară Leșii cine încotro au putut, așa s'au risipit prin pădure» (*Grigore Ureche*)⁵ «După răsboi, oastea, care încotro i-au fost măi îndemănă s'au risipit» (*Miron Costin*)⁶ «... Și unde pre cari i-au apucat vremea, acolo i-au omorât» (*Miron Costin*).⁷ «Deci, cine de pe unde au fost, și au auzit, de pin țeara Ungurească, și din țeara Munteanescă toți au venit...» (*Ioan Ne-*

¹ M. Kogălniceanu, o. c. I. p. 34.

² M. Kogălniceanu, o. c. II. p. 212.

³ M. Kogălniceanu, o. c. II. p. 338.

⁴ *Ist. l. rom.*, I. Principii, p. 219—220.

⁵ M. Kogălniceanu, o. c. I. p. 172.

⁶ V. A. Ureche, o. c. I. p. 445.

⁷ V. A. Ureche, o. c. I. p. 472.

culce»). «Vezirulū, rămăindū la Stăniliești după ce aū purcesū Moskaliī, aū și trimisū pre unū pașă, anume Curtu Pașă, să stee la Iași cu fermanū de ertare tuturorū greșiților, *cine ce arū fi făcutū...*» (Ioan Neculce).² «Și tari sī mai ferē așel împarat sī nu cari cumva sī afli supușii lui aceste marī taīni» (*Graiul nostru*, I p. 505—506). «... Îl rugau să se lase de a face călătoria aceasta, *ca nu carecumva* să meargă la peirea capului său»... (P. Ispirescu), o. c. I. p. 16, *Tinerere fără bătrânețe*). «Acum te mai rog să-mi spui, *nu care cumva* sânta lună, fiica dumitale, știe pe unde s'ar află bărbatul meu?» (P. Ispirescu, o. c. I. p. 69, *Porcul cel fermecat*). «Voi dar să cerce *nu care cumva* ar putea să lovească vr'o rață...» (P. Ispirescu o. c. I. p. 471, *Lipitura casei*), ș. a.

Schimbul de subiect s'a născut în urma mersului repede al gândirii și a coordinării la propozițiunea principală a unei propozițiuni, care din punct de vedere logic — ca rezultat sau urmare — este mai mult subordonată decât coordonată celei principale: «Acum e timpul când are să vină la prânz, și are [zmeul] obicei de aruncă buzduganul cale de un conac și [buzduganul] lovește în ușe, în masă și se pune în cui (P. Ispirescu, o. c. I. p. 101, *Prâslea*); sfârșitul propozițiunii l-am putea face, mai ales dacă am lăsa la o parte pe «cale de de un conac», care se pare că e pricina răului, ori i-am schimbă locul, în chipul următor: «aruncă (cale de un conac) buzduganul, care lovește în ușe, în masă și se pune în cui», ori chiar: «aruncă buzduganul cale de un conac, încât [aceasta] lovește în ușe, în masă și se pune în cui».

Cronicarii sunt plini de astfel de propozițiuni: «Și aū dăruitū Stefan Vodă cu multe daruri pe Birtos, Voevodul Ardealului; și s'au întorsū [Birtos] de aū trecutū iarăși la țeara lui» în loc de «care s'au întorsū...» (Grigore Ureche)³ «Că Mazurū întorcându-se să dea răsboiū și să apere pe Craiū și pre cei scăpați, dat-aū asupra lui Boldur Vornicul, de care s'au pomenitū mai susū, că era trimisū cu oaste împotriva oștii Leșești ce venia agiutorū lui Craiū; și mare perire aū făcut [Boldur Vornicul] într'inșii, la satū la Șipinți, câtū puținī aū scăpatū în oastea ce era strânsă lângă Craiū» (Grigore Ureche).⁴ «Veneră-ī olăcari de-ī dederă de veste că *domnia este dată* lui Alexandru Vodă, și au sositū [Alexandru Vodă] la Brăila, și se gătează să intre în țeară». (Grigore Ureche)⁵ «Atunce, era unū boierū, pre anume Lupulū Costaki, fiiū lui Gavriiliță Vorniculū, și era datorū lui Dimitrașco Vodă, din goștină, cu trii miī de galbeni și-i mai dīdese [Dimitrașcu Vodă] și optū sute de galbinī să cumpere pâne dela Bărladū, ca să se afle la vreme de trebuință ori la care parte i-arū trebui» (Ioan Neculce)⁶ «Așijdere, totū atunce la acea vrajbă' au venitū și Craiulū Stanislavū Leșcinski din Pomerania, teptilū prin țeara Ungurească; au eșitū în Moldova la Comănești, pe Troșușū și au venitū pre la Băcău la Mărgineni, pe la Ștefăniță Rusetū Vorniculū, ca puținței oameni; și de acolo aū mersū în Iași la Nicolai Vodă, și i-aū făcutū mare cinste [Nicolai Vodă], și au trecutū la Tighine» (Ioan Neculce)⁷. «Iară după-ce s'au

¹ M. Kogălniceanu, o. c. II. p. 224.

² M. Kogălniceanu, o. c. II. p. 339.

³ M. Kogălniceanu, o. c. I. p. 171.

⁴ M. Kogălniceanu, o. c. I. p. 172.

⁵ M. Kogălniceanu, o. c. I. p. 219.

⁶ M. Kogălniceanu, o. c. II. p. 313.

⁷ M. Kogălniceanu, o. c. II. 344.

întorsu *Moskaliî* la țeara lorū, au luatū și pre Iordaki Vornicul de la Soroca și l-au dusū la Kiovū, și au fostū [*Iordaki Vornicul*] la închisoare doi ani; și poate fi acolo arū fi peritū la închisoare, numai, au avutū norocū și parte de Brâncovanului Vodă, fiindu-î cuscru lui Iordaki, și au stătutū [*Brâncovanul Vodă*] tare pentru dânsul la Poartă, și au agiunsū la Kihaița Vezirului, și au poruncitū Kihaița solilorū Moskicești, carii erau atunce la Poartă, anume feciorului lui Șeremetū, și au scrisū feciorului lū Șeremetū la tată-său la Kiovū, și cu această mijlocire l-au slobozitū Moskaliî de la închisoare» (*Ioan Neculce*),¹ ș. a. Aici trebuie să amintim și următoarea interesantă propozițiune, în care, pe lângă schimbul de număr și persoană, mai aflăm și un schimb de subiect rezultat din variarea formei sau genului verbului: «Acīasta încă vom să știți că noi în cestū Testamântū întâi amū pusū șuma la toate capetele, și în șumă sântu stihuri, carele arată mai pre scurtū lucrurile ce sântu scrise într'acelū cap, pentru să sâ afle mai în-de-grabă ce va vré să caute și în toate capetele soroacele le-amū pusū cu numărū carele să chiamă slovenéște *cx*, (*stih, verset*), pentru că mai în toate limbile vedemū că au acestū izvodū de scriu cu stihuri, pentru-că foarte-i lesne a găsi în-de-grabă ce veri vré să cauți în numărul soroacelor» (*Simion Ștefan*, Noul Testament, 1648, *Predoslovie cătră cetitori*);² dacă a spus «să sâ afle», trebuiă să continue tot în forma reflexivă «ce se va căuta», ori să fi zis «pentru să afle» «ce va vré sâ caute», trebuiă adecă ca propozițiunea finală și cea relativă să aibă în ultima analiză acelaș lucru ca subiect, demonstrativul «aceea», pe care ar trebui să-l întregim și pronumele relativ «ce», care se referéște la acel lucru, și nu eră iertat să ajungă subiect al propozițiunii relative «cetitoriul».

β) *Sfera subiectului acuș se lărgește, acuș se strâmtează*, și anume: parte în aceeaș propozițiune — principală ori secundară, — parte în legarea propozițiunii secundare de cea principală. Exemple de acest fel am citat atât în partea introductivă, cât și când am vorbit în special despre asperitățile de număr. Intre altele ne aducem de pildă aminte de tipicul exemplu luat dela *Ispirescu* (o. c. II. p. 133): «Gazda ne spuse, după-ce intrarăm în vorbă cu dânsul, că bietul răposatul *tată-său* le lăsase toată agoniseala *lor* de o vieață de *preot al satului*», unde sfera subiectului mai întâi se lărgește, apoi iarăși se strâmtează în aceeaș propozițiune. Așa mai este: «Iară *Dimitrașco Vodă*, văzându atâta omorū, *au eșitū* în dealū la Galata, și acolo *ședeau* [*Dimitrașco Vodă* și boierii] (*Ioan Neculce*)³ ș. a. În legarea propozițiunii secundare de cea principală se lărgește sfera subiectului în exemplul următor: «Insă atunceși înțălegându boierii că *Dimitrașco Vișnovețki* au venitū la Nistru cu oaste căzăcească, și așteaptă pre *Laski*, carii [*Dumitrașco Vișnovețki* și *Laski*] s'au gătitū să vie cu oaste asupra lui Despotū Vodă; și au socotitū cu toții, și au *aflatū* ca să trimiță la *Dumitrașco Vișnovețki* să vie la domnie, și să nu zăbovească, nice să vie cu oaste multă, că potū ei cu țeara, fără oaste, să-i dea domnia; nici să mai aștepte pre *Laski*, zicându: că dacă va veni *Laski*, va fi slava lui, iară nu a lui *Vișnovețki*» (*Grigore Ureche*).⁴ Sfera subiectului se strâmtează: «... după ce veți vedea că frânghia nu mai duce la vale, să puneți *paznici* să păzească [paznicii] și când va vedea

¹ *M. Kogălniceanu*, o. c. II. p. 317.

² *I. Bianu* și *N. Hodoș*, o. c. Tom. I., fasc. II. p. 169.

³ *M. Kogălniceanu*, o. c. I. p. 213—214.

⁴ *M. Kogălniceanu*, o. c. II. p. 209.

[paznicul] că frânghia se mișcă de lovește marginile groapei, să o trageți afară» (*P. Ispirescu*), o. c. I. p. 100, (*Prâslea cel voinic și merele de aur*). Mai cităm câteva exemple luate din scrierile lui *Delavrancea*. Se lărgeste sfera subiectului de pildă în propozițiunile următoare: «Impărații de muriau la luptă de buzdugan, bine, iar de nu, li se uitau (sic!) de zile; numai dacă *barba* le *măturau* țărâna la nouă coți în urma lor, chemau pe unul din feciori...» (*Sultânica* p. 80, *Palatul de cleștar*), unde cu greu ne vine a crede că «măturau» ar fi formă de singular, deoarece cu câteva șire mai sus și mai jos aflăm forme ca: «era», «învârtia», «izbia», «atârna», etc. Propozițiunea aceasta, afară de mici schimbări mai mult de interpunctiune, o aflăm la fel și în ediția mai nouă a scrierilor lui *Delavrancea* (*Intre vis și viață*, Buc. 1903, p. 207). «*Limpezimea* lor le *vin* nu din profunditate, ci din indiferență (*Delavrancea, Trubadurul*, p. 210, *Liniște*). «Amândoi stau în capul mesei; și când se scornește vr'o pricină de neînțeles, bărbații și femeile, ba până și liota de copii, dau năvală cu întrebările la ei, și ei ascultă cu mândrie și le împart dreptatea după cum li se *cuvin* (*Delavrancea, Sultânica*, p. 223, *Odinioară*). Se strâmtează în: «Noaptea scurtează vederea, îmbrobodind ochii cu adâncul întunecului; noaptea *urechile* aud creerul, îl ascultă, îl pândesc și amestecă, nu știu în ce parte a omului, ceea-ce *îi* [urechii, ori omului?] spune capul cu bătaile regulate ale inimii» (*Delavrancea, Trubadurul*, p. 88 *Noaptea*), ș. a.

γ) Uneori trebuie să *întregim un cuvânt din altul cu înțeles înrudit*: «Că și Urechie Vornicul scrie și el: patruzeci și cinci de ani, la *domniile* cele d'întâi: nici o scrisoare nu se află de lucrurile lor, ce s'ar fi lucrat, și nici străinii n'au știut nimică de *dânșii* [*domni*] până la Alexandru Vodă cel Mare și Bun» (*Miron Costin*).¹ «Se vede că și *rusească* și *slavonească* limbă a o țineă obicnuescă, au doară căci le suntă [*Rușilor și Slovenilor*] prea vecinî și au multă amestecătură cu ei, au doară că...» (*Stolnicul Constantin Cantacuzino*).²

δ) Trebuie să *întregim o formă dintr'alta*: «... el a știut mai totdeauna să se ferească de acele noutăți, [*să ferească*] limba ce el scria și tradițiunile ce el, în scrierile sale, rechiâma din naivul trecut» (*Al. Odobescu*, o. c. II. p. 259, *Petre Ispirescu*).

ε) O altă asperitate sau fenomen de discordanță uzual *era* în limba veche românească *întrebuințarea relativului fără prepoziție pentru tot felul de determinări circumstanțiale*: «Stefan Vodă, avândă inima aprinsă spre lucruri vitezești, îi părea că unu anu ce (= în care) n'au avută treabă de răsboie, că are multă pagubă...» (*Grigore Ureche*).³ «Și atâta groază le-au dată, câtă la vreme de primejdie *ce* (= în care) era și pribagă la dânș i... Ungurii... încă i-au păzitu... (*Grigore Ureche*).⁴ Țeara Leșească la acé scară de fericire se suisă precum și singuri Leșii zic și scrisorile lor, *care* (= la care) nice o crăie pre acele vremi nu era de protivă-i...» (*Miron Costin*).⁵ «... Și au venitu în Moldova, *care* (= în care) stau tainele și până astăzi deșarte unde au fostă acea avere» (*Ioan Neculce*).⁶ «Pentru acea vrăjmășie și groază *ce* (= cu care) îi impluse

¹ V. A. Ureche, o. c. I. p. 376.

² M. Kogălniceanu, o. c. I. p. 100.

³ M. Kogălniceanu, o. c. I. p. 158.

⁴ M. Kogălniceanu, o. c. I. p. 205.

⁵ V. A. Ureche, o. c. I. p. 558.

⁶ M. Kogălniceanu, o. c. II. p. 184.

inima diavolului, de lăcomie ce avea, urātu-l-au toți pe Duca Vodă...» (Ioan Neculce)¹ «Zicu să fie căzut în robie la Turci unu fecioră a lui Ramadanovski, dintr'unu podghiază ce (= cu care) a fost mersu Moskalii spre Crâmă...» (Ioan Neculce).² «... Căzut-au atunce și turnul celu mare din cetatea Sucevei, ce-i (= căruia, la care) ziceau oamenii Turnul Nebuisei» (Ioan Neculce).³ «Fata, care (= în care) înghețase sângele în ea de frică, își pierduse cumpătul...» (P. Ispirescu, o. c. I. p. 26, *Ileana Simziana*), ș. a. Dialectal — mai ales în Moldova — și astăzi se întrebuințează tot așa: «N'ai si pleși, băiete, după ție!; ai si pleși înapoi, să-ț deie cal di călăriie, cari (= cu care) o fost năire, și haïnele șiele și-o (= cu cari) fost năire» (*Grăul nostru*, I. p. 515). Tot așa se zice: «un turn care (= căruia, la care) îi ziceau», «o fimeie care (= căreia, la care) îi ziceau», ș. a. (Cf. *Al. Philippide, Ist. l. rom., Principii*, p. 129).

ζ Asperitate sintactică uzuală bazată pe brachilogie este și *lipsa copulei*. Aceasta nu însămnă, că predicatul lipsește. Predicatul este exprimat dar nu în întregime, lipsește o parte din forma predicatului: «și cei giudecați de moarte, dați (= erau dați) în mâna lui să-i omoare» (Grigore Ureche).⁴ «... Leșii venise cu țarie, puterea Turcului mare multime, și și iuțimea Tătariloru neoprită; cești den lontru slab și plini de viclesugă» (Grigore Ureche).⁵ Cel mai bogat în astfel de asperități este *Miron Costin*: «Neștiutoare firea omenească de lucruri ce vor să fie pre urmă, că pentru un lucru seau doauă ce i se priejesc pre voie, bietul om purcede desfrânat, și începe lucruri peste puterea sa, și apoi acolo găsește perire», *V. A. Ureche*, o. c. I. p. 442). «Iară Ardelenii, și îndoii unii, și bine neștrânși încă la Bator Andreiaș cu toții, ce cu câtă oaste au putut strânge, au dat răsboiul lui Mihaiu Vodă la Sibiiu» (ibid. p. 443). «Neștiutoare firea omenească și de primejdiile sale, că apoi, peste nu îndelungată vreme, așa au pățit și Mihaie Vodă de Baștea Gîorge, cum au făcut și el lui Bator Andreiaș» (ibid. p. 443). «Nedeprinsă oastea lui Mihaie cu acel fel de oaste ce s'au pomenit «Husarii» (ibid. p. 450). «Iară moartea lui, precum au rămas din om în om, în țeară poveste: au murit otrăvit de cumnată-sa» (ibid. p. 455). «Ce zilele lui cele sfârșite, — cum se zice, — văzând că merge la perire și nu-i spusese Armașul povestea, s'au apucat de sabia unu dărăban să moară cu răscumpărare, că era om din hirea lui inimos» (ibid. p. 461). «Amu, fără nici o grijă, țari și sămeți Leșii, și căzuse la valea Coboltei, unde era de o parte păraul, de altă parte oastea, loc deschis, fără trecători» (ibid. p. 482). «August 23 zile de dimineață gătiți Turcii de răsboi, Cazacii erau descălecați cu tabăra lor mai gîos, pe Nistru, de osebă de tabăra Leșilor, încă fără șanturi, numai încheiată cu căruțele» (ibid. p. 489). »August 29 și 30, Turcii au șezut pre odihnă, iară Hodkieviți Hetmanul, măhnit pentru steagul său, care lucru, la oștenii acestei părți, și în loc de necinste și în loc de piezi răi se soco tește» (ibid. p. 492). «... Și ei în chiși de toată hrana, mai mult ce răsbia Căzacii pen păduri, pe la cetăți aproape, și aducă câteoare ce hrană, ce iar nu de agiuns» (ibid. p. 495). «Pre cale mergând atunce de la Hotin Împărăția, mare cădere au avut în oameni, hămisită, oastea și caii, că lovise niște recelle cu ploii și cus ninsori...»

¹ *M. Kogălniceanu*, o. c. II. p. 216.

² *M. Kogălniceanu*, o. c. II. p. 210.

³ *M. Kogălniceanu*, o. c. II. p. 223.

⁴ *M. Kogălniceanu*, o. c. I. p. 138.

⁵ *M. Kogălniceanu*, o. c. I. p. 195.

(ibid. p. 501). «Domnia Radului Vodă celui Mare, Împărăției, nu domniei sămănătoare, și pentru lucrările și tocmelele casei lui, Ț-au zis Radul Vodă cel Mare» (ibid. p. 507). «Numai cum nime în lume fără vină, așa și Radul Vodă, cu mare pustietate țerei, care nu se va uita din pomenirea oamenilor în veci (ibid. p. 509). «Fericită Domnia lui Vasilie Vodă, în care de au fost cândva această țeară în tot binele cu bioșug și plină de avuție, cu mare fericie, și trăgănată până la 19 ani, în zilele acestei Domnii au fost» (ibid. p. 536). «Isvorul tuturor răutăților și pustiirii acestor părți, începutul cădereii și imputinării Crăiei Leșești; răsipa și pustietatea și Căzaciilor stângere și țarei noastre» (ibid. p. 563). «Vesel Matei Vodă că i-au hălăduit siimenii...» (ibid. p. 607). «Și după aceasta a doua îndărăplătură, a oștilor a lui Vasilie Vodă, ales a Căzaciilor, în cari era toată nădejdea și ochii a tuturor au căzut tuturor inimile gîos, cât nime n'are nădejdea de isbândă, ce mîhniți toții și înspăimântați!» (ibid. p. 611), ș. a. «Bogatui bine, și folosul au rămasu țarei și de la Petriceico Vodă; pradă și foamete mare!» (*Ioan Neculce*).¹ «... Iar mai de credință [era] și mai alesu toate trebile domniei erau după mine, Ioan Neculce vel Spătaru» (*Ioan Neculce*).² — «Cât pe ce [era] să puie mîna pe mine;» (*I. Creangă*, o. c. p. 40, *Amintiri*). «Atunci au și tăbărit balaurii pe mine, și cât pe ce [era] să ne înghită» (*I. Creangă*, o. c. p. 44, *Amintiri*; cf. «Pentru un lucru de nimica, era cât pe ce să-mi gătui vaca!», o. c. p. 400, *Poveste*). «[Era] Cât p'aci să se piarză de bucurie, dară se stăpăni» (*P. Ispirescu*, o. c. p. 349, *Țugulea*). — De la o vreme mama crezând că-s prin livadă, undeva, iese afară și începe a strigă, de da duhul dintr'ânsa: «Ioane! Ioane, Ioane!» și Ion pace [era]!» (*I. Creangă*, o. c. p. 51—52). «Și apoi, de Smei, Smei; de volnici, volnici [erau]; dară se vede că erau cam nătăfleți...» (*P. Ispirescu*, o. c. I. p. 285). «Feciorul de boer, [era] slut, ciont și plin de sânge ca un stărv, pe care îl deteră afară ca pe un marțafoi și becisnic» (*P. Ispirescu*, o. c. I. p. 281, *Ciobănașul cel istef*). «Fata cum îl văzu că adormi bine luă o căpătână de cal uscată ce era acolo alătorea, îi puse capul binișor pe dânsa, îi vărsă urcioarele lui, le luă p'ale ei și o plecă la sănătoasa. Nici [era] drumul ei, nici [erau] picioarele ei.» (*P. Ispirescu*, o. c. p. 358—359, *Țugulea*). Aici ar trebui să înșirăm o mulțime de locuțiuni obicinuite în proverbe, zicăli și gâcături: «vorba multă sărăcie», «mai bine ceva decât nimic», nici salcia pom, nici mojicul om. (Cf. *Al. Philippide*, *Ist. l. rom.*, *Principii*, p. 129—130), etc.

η) În urma obicinuinții respective înclinațiunii de a vorbi numai în propozițiuni principale (parataxis) *câteodată se coordinează două propozițiuni, dintre cari una din punct de vedere logic este subordonată celeilalte*: «Într'aceea, multă gâlceavă și hreamtă se auzia den Iontru; că Despot prepuindă de viclenie pre Căpitanul pedestrimei, Dervici Petru, *că s'au agiunsu cu Tomșa, și ca să-i dea cetatea*, au scosu sabia și l-au omorîtu» (*Grigore Ureche*)³; «ca să-i dea cetatea» nu atărnă dela «prepuindă», ci dela «s'au agiunsu», căruia nu i-se poate coordina, prin urmare propozițiunea ar fi corectă dacă ar lipsi conjuncțiunea «și». «Iară Dimitrașco Vodă, văzând atăta omor au eșit în deal la Galata cu boierii și acolo ședeau; și atunce s'au tîmplat un pașă, anume Căplan, fiind la Țuțora cu oaste, petrecând haznalele ce mergeau la Cameniță, *i-au venit*

¹ M. Kogălniceanu, o. c. II. p. 224.

² M. Kogălniceanu, o. c. II. p. 302.

³ M. Kogălniceanu, o. c. I. p. 217.

ferman dela poartă să mazilească pe Dimitrașco Vodă» (*Ioan Neculce*)¹ în loc de «cârui a venit...». «Dupăce Crafovisin a supt lapte dăla mama lui atunci vaca i-a spus lui: «scoală draga mami, și du-te la copacu d'alături și nu poți să-l scoți din pământ afară cu mîinile și să-l întorcă cu rădăcina'n sus și vârful pământ», (*Graiuul nostru*, I. p. 370) corect eră «pe care nu poți să-l scoți». «Mama însă era în stare să toarcă'n furcă și să învăț mai departe» (*I. Creangă* o. c. p. 11) în loc de «ca să învăț mai departe». De aici se țin toate exemplele în cari schimbul de subiect este cauzat de coordonarea a două propozițiuni, dintre cari una din punct de vedere logic este subordonată celeilalte.

În sfârșit tot paratata este cauza asperității născute din coordonarea gerundiului cu o propozițiune principală și tractate la *I. A., c. d.* Dar dacă ne transpunem în timpul când scrieau cronicarii, această asperitate nu se poate înșiră nici acolo, nici aici. Pentru stadiul de atunci al limbii românești, când gerundiul se întrebuițea cu înțelesul de timp trecut al indicativului sau propozițiune principală, coordonarea acestuia cu o propozițiune principală nu eră asperitate între părțile de propozițiune, căci nu se coordonau două părți de propozițiune sau două propozițiuni secundare formate în chip deosebit. Dar nu eră nici asperitate de țesetura propozițiunii, deoarece nu se coordonau două propozițiuni de rang deosebit, una secundară cu una principală, ci două propozițiuni principale, adică de acelaș rang. Astăzi, când din întrebuițarea ἀπό κοινοῦ (*v. Philippide, Ist. l. rom. I. Principii*, p. 131) a rezultat pentru gerendiu înțelesul unei propoziții subordonate temporale și cauzale — înțeles care-l aflăm și la cronicari, — coordonarea unui gerendiu cu o propozițiune principală ni-se pare asperitate aparținătoare atât grupei *I. A., c. d.* cât și acesteia cu care ne ocupăm acum. Asperitate de grupa *I. A., c. d.* ni-se pare deoarece unui gerendiu, care astăzi înlocuește o propozițiune secundară, prin urmare unei părți secundare de propozițiune i-se coordonează o propozițiune principală, când am așteptă după conjuncțiunea coordonătoare altă propozițiune secundară sau altă parte secundară de propozițiune, ni-se pare așadară deoarece din țesătura propozițiunii noi am așteptă să fie a doua propozițiune coordonată de acelaș rang cu cea dintâi și în cazul acesta s'ar coordină două propozițiuni secundare formate în chip deosebit, deși — ce e drept, — dacă le-am consideră de atari, de cele mai multe ori am rămâneă fără propozițiune principală. Dar negreșit este asperitate de paratata, căci după cum vorbim și simțim noi astăzi, se coordonează două propozițiuni, cari nu mai sunt de acelaș rang, ci una e subordonată celeilalte. Noi nu simțim, că propozițiunea «și pre scurt scriind și însemnând, dela început până la domnia lui Petru Vodă Rareș, «și s'aũ stins» (*Grigore Ureche*)² «și pre scurt a scris și însemnat... și s'a stâns», ci așteptăm să aibă forma: «și după ce a scris și a însemnat pre scurt... s'a stâns». Pe lângă exemplele citate subt *I. A., c. d.* așa sunt și următoarele: «Așa țeara strângându-se, iară din cetate cât putea se apăra» (*Grigore Ureche*)³ «La Brăila zăbăvindu-se Vasile Vodă, câteva zile, iară Matei Vodă dedesă știre de olac la Pașa, îndată de izbânda sa asupra lui Vasile Vodă, așa de sîrg lucrul» (*Miron Costin*)⁴; Stefăniță Vodă, vrândū odată să scoată fumăritū pe țeară, câte șese orți de casă, și înainte

¹ *M. Kogălniceanu*, o. c. II. p. 209.

² *M. Kogălniceanu*, o. c. I. p. 129.

³ *M. Kogălniceanu*, o. c. I. p. 171.

⁴ *V. A. Ureche*, o. c. I. p. 552.

vreme era obiceiul de da numai câte unu leu de casă, iară Toma vornicul și cu Iordaki frate-său, Cantacuzineștii, nu-lă lăsa să scoată mai multu de câtu unu leu, și-î ziceau să nu facă obiceiul nou, că nu î bine» (Ioan Neculce)¹ «... Numai elu, cu mare meșteșugul au scăpatu de au eșitu în Moldova, că au făcutu veste că va să iasă mai din susu pe Prutu, la Colomeea, în țara leșească; și alergându Moskalii dela strajă să-i fie calea, iară elu mai pre din giosu au eșitu în Moldova la Vijnița» (Ioan Neculce)² ș. a.

b) *Trecerea din «oratio obliqua» în «recta», și întors.* Această asperitate o întâlnim atât la scriitorii, cari sunt numai începători în ale stilului și cari întocmai ca și oamenii puțin culți, sunt dedați să grăiască și să scrie în vorbire directă, iar când încearcă să grăiască ori să scrie în vorbire indirectă, se încurcă și trec în vorbire directă, mai rar și întors, cât și la scriitorii, cari au o oarecare cultură literară, și anume: parte la de aceia, cari scriu în limba literară, dar cari au o fantazie foarte vie și se transpun cu totul între împrejurările pe cari le descriu, și în evenimentele, pe cari le povestesc și se identifică cu vre-o persoană, care are rol în acelea, parte la de aceia, cari imitează graiul poporului, sunt scriitorii populari. Am fost citat două exemple, în cari trecerea din vorbire indirectă în directă cauzează schimbul numărului și al persoanei: «Mai apoi de toate rugăm cetitorii ceștii cărți să nu ne ghidece numai decâtu, până nu vor socoti izvoadele și veți află pre ce cale amă îmblatū» (Simion Stefan, *Noul Testament*, 1648, Predoslovia către cetitori)³ și «Întâi dară însemneze cititorul nostru, că basna bulgărească zice, precum Batie au fost acela, carile întrând în țara unгурescă, l-a omorît Laslău cu toporul; iară istoriia adevărată a lui Bonfin și alțiii toți. cari după Bonfin au scris, zice, precum când au intrat Batie în țara unğurească, au fost craiu Bela, fi-ciorul lui Andreiu, unde altă nu veți auzi dela pomenitul Bonfin, fără numai, că biruind Batie pe Bela craiul, cu războiul, toată țara unğurească supt foc și supt fier să fie pus, ...» (D. Cantemir).⁴ Vom mai înșiră câteva. Din vorbire indirectă se trece în directă: «Iară Împăratului i-se supărare cu zurbalele, și se mira ce va face, și întreba sfatū și pe unulu și pre altulu; și aflându vreme acelu Musaipū Împărătescū au spusū Împăratului că este unū Pașă săracū și el zice să-lū puî Măria ta Vezirū, că a potoli toate gâlcevile aceste, pre carele ilū chiamă Kiu-pomliulū» (Ioan Neculce),⁵ unde și topica lasă de dorit. «Deci, mergându Hanulū la Împăratulū la sfatū, între alte sfaturī zis'au Hanulū către Împăratulū și acestū cuvântū, că Brâncovanulū Vodă Domnulū Muntenescū, este un Domnū bogatū și puternicū, are oaste multă, și-î de Domnū, că poate să se hăinească, și a face sminteală oștii Împărătești; ce trebuiește prinsū că elū de bună voie n'a veni la Poartă, și nime nu-î harnicū nici poate să-lū prindă, fără câtū socotescū că Beizade, feciorulū lui Cantemirū Vodă celū mai micū, este omū mai sprintenū de câtū fratesău, Antiohū Vodă; ce să-lū puie Împărăția ta Domnū în Moldova, că elū va chiverniși lucrulū din Moldova, și-lū va prinde, că Nicolai Vodă, care este Domnū în Moldova, este Grecū, și n'a putē să facă această slujbă; nici mie nu mi-î dragū să slujescū cu Grecii» (Ioan Neculce).⁶

¹ M. Kogălniceanu, o. c. II. p. 190.

² M. Kogălniceanu, o. c. II. p. 198.

³ Gr. G. Tocilescu, o. c. p. 145.

⁴ M. Kogălniceanu, o. c. II. p. 189.

⁵ M. Kogălniceanu, o. c. II. p. 300.

«Iară! Lupulū Vorniculū, dupre ce aū mersū la Vizirulū, multū l-au muștrată pentru căci s'aū hainitū țeara; iară elū aū datū samă către Vizirulū, cum nu sunt ei vinovați: adecă nici boierii nici țeara; ce, este vinovată Poarta, că pre Domnii cei bunī îi mazilește fără de voia boierilorū și țarei, și pune Domnū pre care nu-lū știe țeara, și dându-i Poarta sabie face în țeară ce îi este voia. Precum și pre acesta, pre Dimitrașco Vodă *l-ai pusū Măria ta* fără știrea țarei, și-aū făcutū ce i-aū fostū voia» (Ioan Neculce).¹ «Știe de ce i-a trecut prin minte acel basm fără gust. *Mi-am închipuit* că voiu mânca din paralele de înmormântare» (*Delavrancea, Paraziții*, p. 108); aceeaș persoană e subiectul verbului «știe» și al lui «mi-am închipuit». «Spânul neputându-lie strica hațărul, chiamă pe Harap Alb de față cu dăsele, și-i învoi aceste, însă cu tocală cam în tot timpul ospățului să stee numai la spatele stăpânului său și nici măcar să-și rădice ochii la ceialalți meseni, *că de l-oiu vedea obrăznicindu-se cumva, acolo pe loc îi și taiu capul*» (*I. Creangă*, o. c. p. 312, *Harap Alb*.) Așadară, după cum vedem și din cele mai multe exemple citate aici, înainte de a se face trecerea din vorbire indirectă în directă, ori chiar și mai târziu, trebuie de obicei să ne închipuim intercalat în propozițiune un *verbum dicendi*, cam așa: «Iel n'avea mîncari ca și mînîși, li-a spus la copchii ca șișadî acasî «ci Ieū măduc, își, ca sîz v'aduc dimîncari» (*Graiul nostru*, I. p. 275).

Vorbirea directă trece în indirectă: «... Atunci Craiovisin spuse și iel cît poate, zice: «*Iăū tai pînă o trece sîngele dă mine'n sus și cît o ajunge saghîa mea'n sus și atunci moare și iel*» (*Graiul nostru*, I. p. 372).

Interesantă este variarea vorbirii directe cu cea indirectă în cuvintele cu cari *Creangă* redă modul cum «tolocania» și «muștra» «cuconul Alecu Forăscu pe boierii tineri: «Ba că «nu vorbesc drept românește, cum vorbiau părinții lor, ci au corchezit graiul strămoșesc, de nu-i mai înțelege nimene»; ba ca «umblați cu șurubele să ne trageți butucul»; ba că «face omul cu cineva o tovrășie cât de mică, și tot urmează învoeală între părți, iar nu așa cu ochii închiși» — căci, «dacă n'ai carte, n'ai parte, scurtă socoteală»; ba că «de când cu străinătatea, v'ați înstrăinat și legea și limba și inima și chiar dragostea sătenilor; și după nepăsarea și risipa ce o facem, svărlind banul pe lucruri de nimica, puțin mai avem de înstrăinat, și nu-i departe vremea aceea, pe cât văd eu. Întrebați pe bieții nimernici de săteni, să spuie ei, dacă mai cunosc cine le e stăpân. Au rămas ca niște câni ai nimănuī, sărmanii oamenii Cine se scoală mai de dimineață, acela e mai mare în sat la ei de-i horopsește și-i țuhăește, mai rău de cât pe vite: Ciocoismul și străinii să trăească, și las pe dânșii că ne scot ei la covrigi»; ba că «vai de țara care ajunge s'o puie copiii la cale»; ba că «vorba multă, sărăcia omului»; și, dacă li-i treaba de așa facă ei ce-or ști, că el mai bine se duce acasă, că-i ploauă caii în spate și-i stau vitele cu dinții la stele, din pricina slugilor, cărora puțin le pasă de munca stăpânului» (o. c. p. 118—119).

c) *Asperități de atracție*: Boierii și țeara, după moartea lui Stefan-Vodă celū tănărū, s'aū strinsū și s'aū sfătuitū pre cine-și vorū alege să le hie Domnū; că, pre obiceiul țarei, nu se cădea *altuia* să dea Domnia, fără de *căruia* nu vrea fi sămânță de Domnū (*Grigore Ureche*).² În următoarele propoziții anacolutice în urmă atracției subiectul, ia formă

¹ M. Kogălniceanu, o. c. II. p. 339.

² M. Kogălniceanu, o. c. I. p. 190.

de obiect, din care apoi trebuie să-l întregim mai târziu: «Deci, pe Cupărești fiindu Greci, nu i-au putut lua de la mâna Ducăi Vodă, Stoica Paharnicul și cu alții, dacă au prinsu de veste, au făcutu [boierii Muntenestii], cum au pututu, și au fugitu și acei în Moldova» (*Ioan Neculce*).¹ «Căci, străinii caută numai pre Domnū să-l miluească și să-l cinstească, iară pre boierii ce suntū pribegii cu Domnulū, într'o nimică suntū [boierii] (*Ioan Neculce*)»² Asparitățile de atracție sunt foarte număroase și felurite. Aici însă nu vom insista mai mult asupra lor, deoarece atracția și așa este numai cauza asperității, iar luând în considerare felul lor, pe celea mai multe din ele le-am tractat în alte locuri ale acestui studiu. Așa, de pildă, am amintit, că în: «De-aceea fuge lumea de dânsul de-și scoate ochii; și nu numai atâta, dar chiar când se uită la *cineva*, fie om sau orice dihanie a fi, pe loc rămâne *moartă*» (*I. Creangă*, o. c. p. 302—303, *Harap-Alb*) în urma atracției lui «dihanie», care e mai aproape, se schimbă genul lui «moartă», care nu poate sta lângă «cineva», ș. a. Tot așa se explică: «In cele din urmă *dădură* peste un înșelător carele le dete lapte, ca tot laptele și le *luară* o mulțime de bani» (*P. Ispirescu*, o. c. p. 193, *Făt-frumos cel rătăcit*). «Această Smeoaică era așa de rea, încât *nimeni* din vecinii ei *n'aveau* pace de dânsa» (*P. Ispirescu*, o. c. p. 347—348 *Țugulea*). «Văzu el că nu *este toate* tăbără cum le lăsase...» (*P. Ispirescu*, o. c. I. p. 372, *Copiii văduvului*. etc.), ș. a.

d) *Contaminarea a două forme de expresiune* încă cauzează asperități: «Impărații de muriau la luptă de buzdugan, bine, iar de nu, *li se uitau* de zile» (*Delavrancea, Sultânica*, p. 80; *Între vis și vieță*, Buc. 1903, p. 207, *Palatul de cleștar*); aici s'a contaminat forma reflexivă «li se uită» cu cea activă «le uitau de zile». «Poate *li-i dor* la niște copchii și niși la *așieța nu poate mēre*» (*Graiul nostru*, II. p. 27) din «nici la aceia (acelora) nu le este iertat a merge (să meargă)» și «nici aceia nu pot (poate) merge»; aici poate că a contribuit la contaminare și atracția expresiunii «la niște copchii». Contaminare a două forme de expresiune în urma atracției aflăm în propozițiunea următoare: «Cronicarul Leșescū, de această pradă ce au făcutū Petru Vodă mai pre urmă, nemică nu scrie; că poate să hie, cum dacă au mersū Petru Vodă în țeara Ungurească, și nice unū rășboiū neavândū cu nime, pentru că n'au fostū cu *cine-i sta împotrivă*, ce au prădatū și s'au întorsū înapoi cu pace, pentru aceea n'au însemnatū cronicarulū Leșescū» (*Grigore Ureche*³); se contaminează fraza «cu cine [să aibă]» cu «cine-i sta împotrivă» sub influența lui «neavândū cu nime».

e) *Predicatul lipsește*: «în tot chipu m'am trudit pentru (*sic*) alte părți și cu cheltuială am nevoit, ca doar aș fi aflat vre-o istorie *carele și de țara aceasta*, d'incepătura ei, și de lăcūitori ei, și domnitorii ei, care căț și cum s'au purtat, și de obiceiurile lor, și de legile ei, și de altele multe ce să vor fi aflat, care să se scrie pe amăruntu toate și cu deadinsul, precum de alte țări fac și scriu pe largu toate» (*Stolnicul Constantin Cantacuzino*)⁴; din pricina multelor determinațiuni «carele și de țara aceasta» rămâne fără predicat. «Se vede că și rusească și slavonească limbă a o ținea obicnuescū, au doară căci le suntū prea vecini și au multă ameste-

¹ M. Kogălniceanu, o. c. II. p. 212.

² M. Kogălniceanu, o. c. II. p. 338.

³ M. Kogălniceanu, o. c. I. p. 204—250.

⁴ N. Iorga, *An. Acad. rom.* XXI. p. 455.

cătură cu ei, aŭ doară căci de Sloveni și aceea țeară, precum celelalte într'aceea tragere, carea dela Balta Meotidei (balta Meotidii se chiamă cea care se face la Crâm despre partea cerchizească și căzăcească și din apa Donului și dă în Marea Neagră, căreia și Eucsinu îi zică); iar marea Adriatică se chiamă ceea ce este și-î zică sânul Veneției, precum, acesta în cartea lui cea dintâiu mai pre largu aŭ arătat cât aŭ coprins acei Sloveni ce zice, din care astăzi zică că suntu Sârbii, Bulgarii, Bosneanii, Leșii, Rușii, Bohemii, Muscalii, Horvații și alți câțiva ca aceștia» (*Stolnicul Constantin Cantacuzino*); aici propozițiile «aŭ doară căci de Sloveni și aceea țeară» și «carea dela balta Meotidei» au rămas fără predicat deoarece scriitorul din pricina propozițiunii parentetice l-a uitat. «Iar cum Galian Împăratu să-î fie rădicat pre toți, cum unii aŭ zisŭ, cum mai susŭ amŭ arătatŭ, că vrândŭ din Misia și din alte locuri multe din Elada, se gonească pe Goții, cari cuprinsese acele ținuturi, aŭ căci se desnădăjduise de a putea ținea pe Dacia cum zicea cel Ioan Zamoski» (*Stolnicul Constantin Cantacuzino*);¹ propozițiunea «cum mai sus am arătat; care ar trebui să fie principală în urma introducerii unui «cum» ajunge secundară, astfel din propozițiunea compusă lipsește propozițiunea principală și prin urmare și predicatul. «Toma Spatarulŭ Cantacuzino... aŭ începutŭ cătră Împăratulŭ a pârîre tare pe Brâncovanulŭ Vodă, zicândŭ că trii sute de pungî de bani ce aŭ trimisŭ Împăratulŭ la Brâncovanulŭ Vodă să făcă oaste, și să cumpere pâne, și să iasă întru întâmpinarea oștii Moskicești la Fălciî, să se lase Împăratulŭ» de aceea nădejde, că nu suntŭ nici unele din acele ce se adeverește, că umblă cu vicleșugŭ, că nici oaste face, nici pâne cumpără, nici el va să vie înaintea oștii la Fălciî» (*Ioan Neculce*)²; în urma continuării anacolutice a propoziției, «că trii sute de pungî de bani ce aŭ trimisŭ Împăratulŭ rămâne fără predicatŭ.

Am amintit de mai multe ori că în limba veche românească gerundiul se întrebunța cu înțeles de propozițiune principală. Urmarea e că aflăm propozițiuni în cari predicatul este exprimat numai printr'un gerundiu. Astăzi, când numai simțim vechiul înțeles al gerundiului, aceste propoziții ni se par fără predicat: «Și sfătuidu-l să nu vie la Țarigrad, pentru multe datorii ce avé Moisei Vodă în Țarigrad; și să nu bănuască căci s'aŭ prilejit, așa, fiind aceste lucruri, ales a Domnielor, subț orânduiala lui Dumnezeu, fără care nu ies Domniî» (*Miron Costin*)³ ș. a.

f) *Dintr'o propoziție secundară respective dintr'un gerundiu se trece în propozițiune principală și, mai rar întors*: «Așjdere, pre aceea vreme fiindŭ Mitropolitŭ țarei părintele Gedeon, și cu Antiohŭ Iora Hatmanŭ și cu alți boșeri mari, încă scieau de rău pentru Dumitrașco Vodă la Moskalî să nu-lŭ creadă, că elŭ este ca și unŭ Turcŭ, și ține cu Turciî...» (*Ioan Neculce*)¹ anacolutia s'ar încunjura, dacă am omite pe «și cui» care împreună pe «Gedeon» cu «Antiohŭ Iora Hatmanŭ», dar scriitorul voia să spună că și Mitropolitul «scria». Cum se face trecerea din propozițiune principală în secundară am arătat mai sus într'un exemplu luat dela *Stolnicul Constantin Cantacuzino*, unde tocmai din lipsa acestei treceri lipsește propozițiunea principală respective predicatul. Aici trebuie să amintim și partițiunile de felul celor următoare, în cari unui gerundiu i-se coordonează o propozițiune principală: «și ei mai pe urmă încă aceea aŭ urmatŭ de s'au despărțitŭ când au începutŭ împărăția romană a se pleca

¹ M. Kogălniceanu, o. c. I. p. 106.

² M. Kogălniceanu, o. c. II. p. 317—318.

³ V. Ureche, o. c. I. p. 557.

și a se mai îngusta, *unul într'o parte* de subț ascultare *trăgându-se*, Domnii lor *puindu-și și volnici făcându-se; alții într'altă parte se deslipliau...*» (*Stolnicul Constantin Cantacuzino*). «Țeara se bejenise dintr'acea spaimă ce se făcuse;¹ boierimea, mai toți fugisă de pre lângă dânsul de-lă lăsașă singur, *socotindū unii* că se va mazili din pricina Turcilor, *alții socoteau* că orū veni Moskali, și orū lua țeara, și n'a mai fi Dimi-trașco Vodă Domnū stăpân». (*Ioan Neculce*).² Propozițiunea secundară trece în principală în urma coordinării ei cu o propozițiune principală prin o conjuncțiune adversativă: «Stefanū Vodă celū bunū când s'au bătutū cu Hroiū Ungurulū, *precum zicū unii* la Cașinū, *iară letopisetulū scrie că s'au bătutū la Șkee*, pe Siretū, aū fostū căzutū calulū cu Stefanu Vodă în răsboiū». (*Ioan Neculce*)³ «...Și murindū Despotū, *precum zicū unii, la Veneția, iară alții zicū că aū muritū la Râm*, s'au sfătuitū cu cele slugi...» (*Ioan Neculce*)⁴, etc.

g) Nu numai avariția limbii cauzează asperități, ci și *polilogia* sau «*polologhia*», cum i-ar zice Creangă (o. c. p. 121, *Moș Ion Roată*), adecă sporul de vorbă sau vorba lungă. Urmări rele ale «*polologhiei*» și prin urmare asperități sintactice sunt *repețirile*, *pleonasmul* și *tautologia*, când acestea nu sunt calități sau figuri de stil, adecă nu servesc ca mijloace de înfrumusețare și de vie expresiune a simțămintelor și pasiunilor. Așadară va fi asperitate repețirea aceluiaș cuvânt făcută nu pentru a insistă asupra vr'unui adevăr sau pentru deșteptarea pasiunii, ci numai fiind-că nu ne-am dat sama că-l repetim, va fi asperitate pleonasmul, umplutura de idei și vorbe de prisos, adecă cari nu mai adaug nimic nou la noțiunea despre care se grăiește, ca și tautologia sau repețirea celor spuse cu aceleaș sau cu alte cuvinte, dacā nu sunt făcute ca să servească ca epitete ornante. Astfel sunt asperități:

α) *Repețirile*: «Iară *Ștefan Vodă*, mergându de la cetatea Neamțului în susū pre Moldova, aū mersū pe la Voronețū, unde trăia unū părinte sehastru, pre anume Daniilū, și bătându *Ștefan Vodă* în ușa sehastrului să-i descue, aū răspunsū sehastrulū să aștepte *Ștefan Vodă* afară până și-a isprăvi ruga; și după ce și-aū isprăvitū sehastrulū ruga, l-aū chîematū în chilie pre *Ștefan Vodă*, și s'au ispoveditū *Ștefan Vodă* la dânsulū; și aū întreatū *Ștefanū Vodă* pre sehastru: ce va mai face, că nu poate să se mai bată cu Turcii». (*Ioan Neculce*)⁵. «Și așa, mărturisindū cătră Venețienii că este *nepotū lui Despotū celū mare*, aū crezutū Venețienii căestene*potū lui Despotū* și n'au luatū nimică din averile *lui Despotū Venețienii*, ce toată averea *lui Despotū celū mare* aū împărțit-o slugile» (*Ioan Neculce*)⁶. «Deci Ștefăniță-Vodă, cum aū văzutū bățul cu cărțile, s'au prea mâniat, și l-aū și adusū pre acelū Nicolai Milescu înainte lui, în casa cea mică, și aū pusū pre călău *de i-aū tăiatū nasulū*; scoțând Ștefăniță-Vodă îngrabă hangerulū lui din brău, aū datū *de i-aū tăiatū călăulū nasulū*; și nu aū vrutū să-lū lase pe călău, *să-i taie nasulū* cu cuțitulū *lui călău*, ce cu hangerulū *lui Ștefăniță Vodă i-aū tăiatū nasulū*» (*Ioan Neculce*)⁷. «...L-aū trimisū Impăratulū Alecsii Mihailovici solū la marele împăratū *alū Kitailorū*, de au zăbo-

¹ M. Kogălniceanu, o. c. I. p. 106.

² M. Kogălniceanu, o. c. II. p. 308—309.

³ M. Kogălniceanu, o. c. II. p. 181.

⁴ M. Kogălniceanu, o. c. II. p. 183.

⁵ M. Kogălniceanu, o. c. II. p. 180.

⁶ M. Kogălniceanu, o. c. II. p. 183.

⁷ M. Kogălniceanu, o. c. II. p. 190.

vită *la Kitai* vre-o doi trei ani; și au avut acolo multă cinste și daruri de la marele Împăratul *alui Kitailoră*, și multe lucruri de mirat au văzut la acea Împărăție a *Kitailoră*, și i-au dăruit un blid plin de pietre scumpe și un diamant ca un ou de porumb (*Ioan Neculce*)¹. «Iară când mi-am luat zioa bună de la Dimitrașco Vodă, din Harcovu, de m'am despărțit, multu mă îmbiea să mai ședu, și multe se adevăria să-mi dee, și *să-mi isprăvească* și de la Împăratul mare milă, și cându mi-a fi voia elu *să-mi isprăvească*» (*Ioan Neculce*)². «Și în cești ai adus Vasilie Vodă și moaștele Preapodobnicei (Sfintei) Paraschivei, în anul 7148, a *cărei sfântă viață* și de pe ce locuri au fost, se citește *viața ei* petrecută cu mare Dumnezeire, în luna lui Octomvrie în 14 zile» (*Miron Costin*)³. «Din Cuza s'a nceput muștra, ocea; a pus întâi pă Cindea, pă Bratu și pă Savu, *ț-a pus* pă ție să învețe pin'a scorocit pricina» (*Graiul nostru*, I. p. 118). «Ș'am auzit așa că Negru-Vodă a găsit pietroari și oameni meșteșugari dă dogării și le-a dăruit *să facă* pă munț, unde-a fos găsin ție pădure, *să facă* donițe, fără plată» (*Graiul nostru*, I. p. 119). «Vaca s'a dus la poalile munților unde s'a așezat într'un loc ferit *ș'a născut*, în loc dă vițel ca toate vacile a *născut* un om său cum să zic? un puț dă voinic» (*Graiul nostru*, I. p. 370). «Ș'o plecat și i-o dat yin și pine di nouă ani, *ș'o plecat* în oraș și calu *ș'o făcut* o grădină frumoasă, cari nu si mai puté pi lumea asta» (*Graiul nostru*, I. p. 518). Repetirea se face cu oarecare modificare: «... foarte puțini, cum s'au zisu, au ramas la niște munți trăgându-se *de locuescă*, cari se întind în lungu de lângă Ianina a Pirului până spre Arbănași lângă Elbasan unde-i zicu, în sate numai *locuindă*» (*Stolnicul Constantin Cantacuzino*)⁴. «Tot în acelaș an Cantemir Pașa cu ordele sale, peste voia Hanului, au eșit din Crâm, și s'au așezat iar în Bugeag; care lucru nesuferind Hanul, și *mergând dodăială* și de la Leși, cari legasă cu a doa legătură... să nu hie slobozi Tătarii a locui în Bugeag, *făcând dodăială* Crăieii lor, — au eșit porunca la Hanul și lui Vasilie Vodă... și lui Matei Vodă... să meargă cu Hanul asupra lui Cantemir» (*Miron Costin*)⁵; în cuvintele repetite se face schimb de subiect. Anacolulia e și mai pronunțată când cuvintele repetite se leagă prin o conjuncțiune coordinatoare: «Iară Letopisețul celu Moldovenescu deagăunsu și deschisu toate pre rând însemnează; *pre carele* toate dacă le-amu luat seama, le-amu socotitu a fi adevere, și *pe care* le-amu tocmitu careși la locurile sele» (*Grigore Ureche*)⁶. «Barnovski Vodă *mergându* cu multă gloată din țeară la Poartă, cu mulți boieri, și mazili, și curteni și cu de ceilalți mai proști, și preuți, și cu călugări, și *mergându* pre drumu și poposindu, și șezându la masă, au începutu a strănuta Barnovski Vodă desu și tare» (*Ioan Neculce*)⁷. Anacolulii cauzează și repetirea conjuncțiunii: «Stefan Vodă, avându inima aprinsă spre lucruri vitezești, îi pareă că unu anu ce n'au avut treabă de răsboaie, *că are* multă pagubă...» (*Grigore Ureche*)⁸. Nu vom considera de asperități însă repetiri de felul celor următoare: «Atunce Despot Vodă, dacă au văzut că l-au viclenitu toți boierii, și l-au părăsitu toți slujitorii, și țeara s'au rădicatu asupra lui, și nădejdea de agitoru de undeva, de la prietenul

¹ M. Kogălniceanu, o. c. II. p. 190.

² M. Kogălniceanu, o. c. II. p. 338.

³ V. A. Ureche, o. c. I. p. 557—558.

⁴ M. Kogălniceanu, o. c. I. p. 107.

⁵ V. A. Ureche, o. c. I. p. 542.

⁶ M. Kogălniceanu, o. c. I. p. 203.

⁷ M. Kogălniceanu, o. c. II. p. 184.

⁸ M. Kogălniceanu, o. c. I. p. 158.

său Laski, nu-î vine; așa văzându perirea sosită asupra capului său, îmbrăcatu Domnește au eșitu afară den cetate, mai sus de Suceavă, la Areni, unde era țeara adunată, să se închine Tomșii» (*Grigore Ureche*)¹. «*A doua dară, câtă sumă de ani* au împărățitu acel împăratu ce au fost așa blestematū, iară nu bunū...; — *acum dară* zicū, *câtă sumă de ani* au stătutu acelu împăratu așa să se strângă atâta tâlhărima de multă, cât să se facă oaste ca aceea mai fără număr, de să scoață și să gonească mulțime nespūsă de Tătari dupre aceste locuri ce le coprinsese atunci?» (*Stolnicul Constantin Cantacuzino*)² «*In vremea* de demult, pe când oamenii de pe lumea asta, știeau și puteau mai mult decât ce pot și știu cei de acum, pe când pruncul de trei zile îți număra numai într'o clipă toate stelele de pe cer, și vedea cu ochișorii cum crește iarba câmpului și auzia cu urechile cum sfârăe fusele când toarce paianjinul... *pe vremea* de atunci trăia în plaiurile Buzăului o împărăteasă tare și mare, pe care o cheama Doamna Neaga» (*A. Odobescu*, o. c. I. p. 216, *ψευδοζωνηγετικός*); aici, ca și în alte exemple citate într'alt loc, aflăm asperitate, variarea prepozițiunii în urma repetării, dar nu e asperitate însăși repetirea, ci ea este numai cauza asperității, a căreia loc este altundeva. «*Chiar profesorii* — unul care se încurcă la citațiile latinești, greșind neconținut timpurile, și altul care citește pe niște foi îngălbenite de douăzeci de ani — *chiar și ei* nu se uită la el, ca și cum nu ar fi în clasă» (*Delavrancea, Paraziții*, p. 24); apoi mai vezi *Odobescu*, o. c. I. p. 202, 216, 245, 282, 300, 325, 326, 329; *Is-pirescu*, o. c. I. p. 187, etc.

ρ) *Pleonasmii*: «Fericită Domnia lui Vasilie Vodă, *in care* de au fost cândva această țeară în tot binele cu bioșug și plină de avuție, cu mare fericie, și trăgănată până la 19 ani, *in zilele acestei domnii* au fost» (*Miron Costin*)³ «*Scris'au* Vezirulū de alū doile rândū la Craiulū Șvedului să-i trimită altū omū mai de treabă; zicândū că *dela acesta* n'au pututu nemică să cunoască *din voroavele lui*» (*Ioan Neculce*)⁴ «... A doia zi am mers în Valea Plingerii 'n care am așăzat bivūacu *acolo* ș'am început a intra 'n gardă pă șanțu rădutii» (*Graiul nostru*, I. p. 199—200). «*Nimine dar nu știe dispri așiest secret*, fără numa bărgăheru lu împăratu Săvian *îl știe*» (*Graiul nostru*, I. p. 505), ș. a. «*Totul este să se dea pe față*, și mă jur pe viul Dumnezeu și pe stema mea de împărat, că nu numai nu-î voi face nimic rău, dară încă *îi* voi da pe fata mea *după dânsul*» (*Petre Ispirescu*, o. c. I. p. 145, *Hoțul împărat*). Toate exemplele acestea sunt aidoma tipicelor «moș bătrân», «copil fînăr», etc., dar ca asperități sunt mai pronunțate.

γ) *Tautologiile*; «și fiindū bolnavū Stefan Vodă la Hotinū, au lăsatū cuvântū, de se va săvârși elū, să nu puie pre altul la domnie, ci pre Petru Măjearul, *ce l-au poreclitū Rareșū*, dupre numele muierei ce au fost dupa altū bărbatū, târgovețū din Hărlău, și *l-au chîămatū Rareșū*» (*Grigore Ureche*)⁵ «Iară Stefan Vodă, *mergândū* de la cetatea Neamțului în susū pre Moldova, *au mersū* pe la Voronețū...» (*Ioan Neculce*)⁶ «Pentru aceea am socotit, că am o datorie mare să fac respuns și să arăt *strâmbătura și tâlcul cel rău* al lor, ce *tâlcuesc rău și strâmbează* scriptura sfântă» (*Mitropolitul Varlaam la Șincai*, o. c. III. p. 45). «Și nime nu »

¹ M. Kogălniceanu, o. c. I. p. 217.

² M. Kogălniceanu, o. c. I. p. 110.

³ V. A. Ureche, o. c. I. p. 536

⁴ M. Kogălniceanu, o. c. I. p. 299.

⁵ M. Kogălniceanu, o. c. I. p. 190.

⁶ M. Kogălniceanu, o. c. I. p. 180.

putu potoli, *fără decât numai* Dunăre Voinicul...» (P. Ispirescu, o. c. I. p. 470); era destul una din trei, ori «fără», ori «decât», ori «numai». Tot așa e: Nimeni în cer și pre pământ nu este destoinică a primi mărul, *fără decât numai* — în Nr. III., pag. 95, s'a scris greșit «pleonasm» — zeița Vinerea, adecă Afrodita» (P. Ispirescu, o. c. II. p. 17, *Mărul discordiei*). «*Dar însă*, și eū am crescut pe câmpul Bărăganului» (Al. Odobescu, o. c. I. p. 104, *Ψευδοζωνηγετικός*). «Se zice că odinioară acelui Toxaris, om din popor din țeara Scyților, *dar însă* frunțas cu patru boi... a venit în Athena ca să ia cunoștință despre cultura Elenilor...» (Al. Odobescu, *Istoria arheologiei*, p. 136), ș. a.

În sfârșit afară de celea tractate mai aflăm o mulțime de alte asperități sporadice, pe cari nu le putem înșiră la nici una din grupele de mai sus. Așa sunt *anacolutii* ca: «*Căzacii*», măcar că alte oști streine, după ce s'au răsipit lucrul și gătirea Craiului, cineși în țările sale se întorsese, *iar ei tot păzea* treaba lor...» (Miron Costin),¹ unde unui cuvânt i-se coordonează prin o conjuncțiune adversativă propozițiunea în care acela ar trebui să fie subiect, ori «... și în locul lui *s'au sfințit* pre Anastasie, omă destoinică a primire slujba păstoriei sale, carele, 14 14 ani mai apoi, au fost și Mitropolit» (Grigore Ureche),² unde — dacă nu cumva avem de lucru cu vre-o eroare de tipar, «s'au» pentru «l-au» — după o formă reflexivă cuvântul care ar trebui să fie subiectul acesteia ajunge obiect; propozițiuni ca: «Ci adese se tâmplă, cela ce va să-și întoarcă bătaia, de două ori îl bat...» (Gr. Ureche),³ unde lipsește conjuncțiunea, ori împreunări de cuvinte: ca: «*amu îl pusese* în proașcă să-l omoare» (Miron Costin),⁴ unde un cuvânt care exprimă prezentul se leagă cu altul care exprimă trecutul; versuri ca:

«Cât fu vara de văroasă
Și iarna de degeroasă
Nu pusai picior la coasă
Cătai umbrelor de deasă
Și mindrelor de frumoasă».

(*Graul nostru*, I. p. 70);

relațiuni ca: «*atâți galbeni, cari*» (P. Ispirescu o. c. I. p. 438, *Fata cu pieze rele*); asperități de analogie: «nu vă poate desface nimeni făcutul de cât *mine* (în loc de «eu») (P. Ispirescu, o. c. I. p. 475, *Lipitura casei*); asperități de anticipație, zeugma, etc.

* * *

Cu acestea am putea sfârși această încercare de clasificare psihologică — gramaticală a asperităților sintactice, la care ar trebui numai să adăugem, că astăzi se consideră de *solecism* acelea dintre ele, cari sunt în mod învederat greșele contra regulilor gramaticale respective sintactice, și de *anacolutii* acelea, unde sfârșitul propozițiunii nu corespunde construcțiunii alese la început, unde propozițiunea nu e făcută și nu se sfârșește cum am așteptă dela început. Noi le-am numit aici cu un singur nume, «asperități sintactice», și ne-am luat voie să ne ocupăm cu ele și să încercăm a-le împărți urmând pilda lui *Cantemir*, care zice că «cu strămbătate, încă și cu păcat va fi de lucrurile noastre, decia înainte, mai mult streinii, decât ai noștri să știe»⁵. Lingviștii și comentatorii străini din

¹ V. A. Ureche, o. c. I. p. 569.

² M. Kogălniceanu, o. c. p. 210.

³ M. Kogălniceanu, o. c. I. p. 157.

⁴ V. A. Ureche, o. c. I. p. 571.

⁵ Gr. G. Tocilescu, o. c. p. 180.

timpurile mai nouă, cari ce e drept, ne-au dat multe explicații prețioase pentru singuratică anacolufii ori altfel de asperități întâlnite la deosebiți scriitori clasici până acum încă nu au încercat să le facă o împărțire mai bună decât a lui *Donatus*. Ce ne privește pe noi Români în special, cu durere trebuie să constatăm, că stăm și mai rău în această privință. Afară de dl *Phillipide* care ne dă deslușiri pentru o bună parte din asperitățile sintactice sub titlul «discordanța între membrele psihologice și cele gramaticale ale propoziției»,¹ ilustrând cele spuse cu exemple din literatura veche și nouă românească, nu s'a ocupat nimeni cu ele nici cât de puțin, cu toate că, după cum am putut vedea, studiul lor este foarte folositor din două puncte de vedere; ne ajută întâi, să explicăm cu ușurință partii din texte vechi, a căror explicare altcum ne-ar fi cu neputință, iar a doua oară, să cunoaștem felul de gândire, sufletul scriitorilor, și prin ei al popoarelor din cari fac ei parte, în stilul lor.

Am amintit (l. B, a, δ), de pildă, că V. A. *Ureche* a făcut rău, că a lăsat un «cu» din ediția lui *Kogălniceanu*, deoarece este explicabil pe bază de atracție. Și mai instructiv este exemplul următor. *Thukydides* (V, 111, 5) scrie: σκοπεῖτε οὖν καὶ μεταστάντων ἡμῶν καὶ ἐνθυμεισθε πολλακίς ὅτι περὶ πατρίδος βουλευέσθε, ἢν μῖς περὶ καὶ ἐς μίαν βουλὴν τυχοῦσαν τε καὶ μὴ κατορθώσασαν ἔσται. Comentatorii n'au putut explica până acum ideilejuri acest loc. *Poppo-Stahl* face o conjectură și-și închipue propozițiunea așa: ἢς μῖς περὶ καὶ ἐς μίαν βουλὴν τυχοῦσαν τε καὶ μὴ κατορθώσασαν ἔσται (scil. βουλευέσασθαι), în traducere latinească: «de qua una în unum quoque consilium sive feliciter sive perperam eaptum (deliberare) licebit». La *Classen-Steup* aflăm următoarea observare: «Die Erklärung des Schol. πολλακίς πρὸ ὀφθαλμῶν λάβετε ὅτι περὶ πατρίδος ἢ σκέμεις μῖας οὐσης, περὶ ἢς ἐν μίᾳ βουλῇ ἢ κατορθώσετε ἢ σφαλῆσεσθε giebt zwar gewiss den beabsichtigten Sinn des unzweifelhaft irgenwie verschobenen Satzes, den ich weder durch eine Reihe anderer (vgl. Rauchenstein Philol. 36, 241, Schütz a. a, O. S. 268, Bernardakis Jahrb. 23, 154) noch durch Stahl's letzten Verbesserungsversuch (ἢς μῖς περὶ mit der Bemerkung: intellege: ἢς περὶ καὶ ἐς μίαν βουλὴν... βουλευέσασθαι, ἐς de effectu dictum est ut 7, 87, 1. 8, 1. 3. 86. 6. Cf. Hom 13, 379 ἔς γε μίαν βουλευέσμεν) für berichtigt halten kann. Wahrscheinlich ist vor oder nach ἔσται etwas ausgefallen, worin der Gegensatz zwischen σφλῆσεσθαι und διαφθειρέσθαι ausgedrückt war. Ehe aber die richtige Ergänzung gefunden ist, lässt auch über die Form des pron. rel. ἢν nichts mit Sicherheit vermuthen» iar *Böhme-Widmann* zice: ἢ — ἔσται ist wahrscheinlich verfälscht. Konstr. ἢν (βουλὴν) περὶ μ. (πατρίδος) καὶ ἐς μίαν (πατρ?) cs. βουλευέσθαι ἔσται β. τυχ. τε καὶ μὴ κατ. Die zahlreichen Conjecturen helfen nicht». Oare aici nu avem de lucru cu un fenomen analog celor întâlnite la *Thuk.* I. 10, 3; II. 4, 5; 13, 5; 41, 4; 47, 4; 72, 1; 74, 3; III. 22, 3; IV, 69, 2; V, 2, 4; VI, 10, 2, VII, 4, 4, 81, 4, etc., o trecere din propozițiune relativă în principală, dar împreunată cu schimb de subiect, care încă e des le *Thukydides* (v. I, 2, 1; 20, 3; 43, 1; 118, 2; II, 44, 3; 65, 2; III, 53, 1; IV, 96, 3; 133, 1, 127. 1; V, 116, 1; VI, 34, 2; 71, 2; VII, 25, 4; VIII, 44, 2; 74, 3, etc.)? Oare această propoziție nu trebuie să ne-o închipuim așa: ἢν (scil. βουλὴν) μῖς περὶ (scil. βουλευέσθε) καὶ (αὐτῇ scil. ἢ πατρίδος) ἐς μίαν βουλὴν τυχοῦσαν τε καὶ μὴ κατορθώσασαν ἔσται? Oare ce ne spune scholiastul nu este identic cu: «care s'fat îl țineți numai despre 'una și («aceea», adică «patria») fericite ori nefericite», adică existența aceleia (a patriei) atârnă dela o singură sfătuire sau hotărâre fericită ori nefericită?

¹ *Al. Philipide, Ist. l. rom., I. Principii*, p. 120 și urm., apoi p. 219.

Cicero (*Part. or.* 6, 18) zice: «ut in simplicibus verbis quod non est latinum — noi am zice «ce nu este românește» —, sic in conjunctis, quod non est *consequens* — înțelege solecismii — vituperandum est», — și are dreptate. Dar mai întâi trebuie să cunoaștem ce este acel «quod non est *consequens* in conjunctis» sau ce sunt asperitățile sintactice, să știm între ce împrejurări pot să se ivească și când sunt justificate prin însuși felul de gândire al scriitorului ori al unui popor. Nici un scriitor român însă, fie vechiu ori nou, n'a fost studiat și din acest punct de vedere, deși calea ne-au arătat-o încă vechii Elini. Când gramaticii acestora au început cercetarea stilurilor indivizilor — lucru, care și la noi ar trebui să se facă barem acum, când trăim un timp de înflorire atât pe terenul literar cât și pe cel al studiilor de limbă — au fost izbiți de aceste asperități, mai ales după ce aveau un simț foarte fin pentru tot ce e frumos și proporționat. Iată de ce toți aceia, cari s'au ocupat de pildă cu stilul lui *Thukydidēs*, *Dionysios* din *Halikarnassos*, care a scris *Περὶ τοῦ Θουκυδίδου Χαλαστικῶν*, *Marcellinos*¹, *Hermogenes*², ș. a. pomenesc de acel *τραχὺ τῆς ἀρμονίας*, de aceea *αὐστηρὰ ἀρμονία* caracteristică lui, pe care după cel dintâi trebuie să o înțelegem în modul următor: «Caracterul asperității sintactice sau de construcțiune este următorul: voește ca vorbele să se sprijinească sigur și să ieie poziții tari, ca fiecare cuvânt să se poată vedea scos fiind în relief, și particulele despărțite prin intervale de timp cari se pot observa, să steie deoparte una de alta la distanțe demne de amintit; nu se sfârșește de loc de împrejurarea, că adeseori întrebuițează (între cuvinte) împreunări dure și cari nu se pot suferi, cum sunt la zidirea caselor bazele, cari n'au unghiuri drepte și necioplite ca să se potrivească, ale pietrilor cari se pun laolaltă, dure oareșicum și nelucrate; de cele mai multe ori îi place să se întindă prin întrebuițare de vorbe mari și lungi; căci îi este neplăcută restrângerea la silabe scurte afară de cumva n'ar fi nevoie. La vorbe așadar încearcă a săvârși de acestea și cu de acestea se îndeletnicește; iar între membrele (propozițiunii) asemenea le cultivă și pe acestea și ritmul plin de demnitate și măreț, și nu voește să fie membrele nici egale, nici de aceeaș natură unele cu altele, nici silite, ci să curgă unele din altele, să fie mândre, strălucitoare și nesilite; și să se pară mai naturală ca de datină. Și de obicei nu voește să alcătuească perioade, cari ar cuprinde în sine ideea; iar dacă fără voie e dusă cândva la aceasta, voiește să arăte ceva neîngrijit și neted, neîntrebuițând nici vre-o adăosătură de vorbe cari nu folosesc nimic înțelesului, ca să fie bine rotunzit periodul, nici ca mersul acelor să fie pompos și elegant, neavând nici nizuința ca fiind proporționată să fie potrivit (mersul) cu răsuflarea vorbitorului, nici grijă de vre-un alt lucru de acest fel. Încă și acestea sunt trăsături caracteristice ale acestui fel de construcțiune: este neegală în privința cazurilor, împetritată în privința formelor, cu puține conjuncțiuni, fără articol, de mulțori desprețuitoare de legătură, foarte puțin înflorită, mândră, naturală, simplă, ținând de frumusețā arhaismii și neîngrijirea»³

Ne-am bucură foarte mult dacă ne-ar fi reușit cât de puțin se arătăm în cele de până aici în ce stă și cum este *αὐστηρὰ ἀρμονία* românească.

Dr. Nicolae Drăganu.

¹ În biografia lui *Thukydidēs*, c. 50. 51 și 56.

² *Περὶ ἰδεῶν*, II. p. 397.

³ *Dionysios Halikarnasseus*, *Περὶ συνθέσεως ὀνομάτων*, p. 148.

AMINTIRI DESPRE ALEXANDRU I. ODOBESCU.

București, 7/20 Noemvrie 1910.

«Astăzi, fiind a 15-a aniversară dela moartea lui *Odobescu*» — zi-ceam soției mele în zorii zilei, — «trebuie să asistăm și noi la parastasul ce-l comandase doamna Odobescu, la biserica «Brezoianu». — Iată cum mă anunță despre acest act evlavios, onorabila doamnă Odobescu, văduva marelui literat și regretatului meu colaborator:

3 Noemvrie 1910, Pitești.

«Mult Stimat Domnule Borgovanu, bunul nostru prieten, Duminecă, la 7 Noemvrie fiind a 15-a aniversară de când ne-a părăsit scumpul nostru și mult regretatul *Odobescu*, vom face un parastas la biserica Brezoianu — de acolo... Aș simți o deosebită mângâiere dacă ați binevoi să asistați și D-Voastră *la aceasta sfântă slujbă*. Sunt momente foarte grele pentru mine, când se apropie aceasta aniversară; însă, după săvârșirea acestei sfinte datorii simt o mare liniște sufletească. Și sunt totdeauna foarte mișcată când mă văd încunjurată de acei bătrâni și tineri care l-au iubit și l-au apreciat...»

Aceste pioase sentimente ale distinsei matroane (care trăește retrasă la fica sa, măritată în Pitești), părăstasul la care am văzut-o și *condeiul de argint a lui Odobescu*, trecut mie de cătră chiar doamna O. *drept aducere aminte* (de câteori scriu cu dânsul) de distinsul meu colaborator, zic toate aceste, mă îndeamnă să-mi răscolesc memoria, și să împărtășesc cu cetitorul «*Transilvaniei*», unele amintiri despre *omul* care pe — această lume — răspundeà numelui de *Alexandru I. Odobescu*.

Voiu spune în cele următoare, cine eră A. I. Odobescu? Cum am făcut cunoștință cu dânsul, și cum lucram împreună? În fine: Cum și ce fel eră preocupat Odobescu și față cu Românii de peste Carpați?

I.

Cine eră A. I. Odobescu?

Alexandru I. Odobescu s'a născut în București la anul 1831 dintr'o veche familie boierească. Tatăl său, *generalul* Odobescu jucase un rol însemnat în anul 1848 în mișcările revoluționare din București.

După obiceiul fiilor de boier, băiatul Odobescu învăță mai întâi în casă dela cei mai însemnați dascăli ai epocii; își continuă studiile liceale la sf. Sava până la 1851 când plecă la Paris, unde luă bacalaureatul și a urmat cursurile facultății de litere. De atunci datează frumoasa lui activitate literară care cu timpul «dintr'o limbă proaspătă, naivă pentru literatură făcū un minunat instrument pentru tâlmăcirea celor mai subtile gândiri, celor mai fine nuanțe, celor mai curate viziuni de artă». Ca student la Paris își arată dragostea feciorelnică cătră țară și cătră *muncitorul român*.

— „O, țara mea iubită! O. mândră Românie!
Pământ cu râuri d'aur sub bolta azurie!“

— „Tot limpede e cerul, câmpia zimbitoare
Și munții cu păraie, cu piscuri, cu zăpezi...“

— „Sosi-vei timp ferice, când trista Românie,
Își va vedea feciorii slăviți între popoare
Atuncea vor renaște virtuțile străbune“.¹

¹ Din „*Oda României*“.

«Sub fruntea sbârcită a plugarilor români, scânteiară încă niște ochi care cată a vedea un viitor mai fericit. Acele trăsuri așa de regulate, așa de bine lămurite, conțin într'ansele o putere, o energie o stăruință, care, negreșit au a purtă mari și minunate roduri. Lungi suferințe au adăogat acestor nalte simțiminte, o expresie de moliciune melancolică, care s'a răspândit în cânturi, în obiceiuri și a pătruns în tot spiritul național... Negreșit, muncitorul e stălpul României. Dela dânsul să învățăm a ne iubi patria... Pământul acela în care zace cenușa părinților săi, care sugerează pe toată ziua sudoarea ce-i pică de pe frunte, din care răsare spicul de grâu ce-i va da de hrană lui și copiilor, acel pământ e pentru dânsul un obiect sfânt de adorație»...¹

Întors în țară pe la 1857, Odobescu publică prin «*Romanul*» lui C. A. Rosetti acele mici capodopere istorice: «*Doamna Chiajna*» și «*Mihnea Vodă cel rău*», în care limba cronicarilor bătrâni, a modelat-o cu mâna lui de artist, dovedindu-se un cunoscător perfect al limbei române și un talent de mare literat și un istoric serios. A fost pe rând magistrat (procuror) la Curtea de apel din București, membru al Comisiunii documentale, în care calitate vizită diferitele mănăstiri, făcând cercetări și studii asupra feluritelor documente și antichități ale țării și pregătindu-se astfel pentru catedra universitară de arheologie de mai târziu; în 1861 director și mai apoi în 1862 ministru al cultelor și instrucțiune publice, sub Cuza-Vodă. În 1867 Odobescu este numit comisar general al României la Expoziția universală din Paris. În 1870 este ales membru al *Academiei române*, ca atare provocă cu autoritatea necontestată, cu talentu-i de scriitor de mâna întâi, un curent contrar celui latinist inaugurat de bătrânul Laurian și consoții; la 1874 sub ministerul d-lui T. Maiorescu, Odobescu este numit profesor universitar la catedra de arheologie înființată anume pentru dânsul. De atunci data dacă nu prietenia, de sigur simpatia acestor doi luceferi pe orizontul literaturii românești, unde unul se manifestă ca cel mai distins prozator, iar celalalt ca cel mai mare critic literar. În calitate de profesor universitar și de scriitor talentat, fu numit în consiliul superior de instrucțiune și în cele din urmă director al școlii populare superioare, un fel de *pedagogiu superior* pe lângă facultatea de litere și științe din București, în care calitate îl seceră moartea în 1895, plâns de familia sa — d-na Odobescu cu fiica d-sale și regretat de număroșii săi prieteni și elevi.

Ca fizic, Odobescu eră om de statură mijlocie, bine închiegat un trup mlădios, un întreg de forme frumoase, un cap de Zoe, cu păr alb mățos dat pe spate, cu o frunte boltită și de o seninătate de zăpadă, ochii azurii, nasul fin și aquilin, gura, buzele subțiri încadrate de mustețe pline, bărbia rasă, obrajii, în fine totul de cea mai perfectă regularitate. Se purtă totdeauna la curs, în redingotă neagră, cu cravată albă, pe deasupra năframă albă de mătasă care se armoniză cu tonalitățile albe ale figurei sale de zeu, rămas tânăr sub viscolirile vremii. Omul întreg îți impunea cu înfățișarea-i elegantă și te captivă cu vocea-i sonoră și plăcută ca și cu afabilitatea înăscută pentru cine îi putea câștiga simpatia.

Ca cultură garantează înaltele bogății ce le-a ocupat în stat și mai ales lucrările sale literare-istorice și arheologice, ca: *novelele Mihnea cel Rău și Doamna Chiajna. Poezii Văcărești, Moșii și Curcanii, Istoria Arheologiei, Tezaurul dela Pietroasa și lucrări didactice* ș. a.

¹ „Muncitorul român“, Scrieri vol. I. pag. 24—30.

Critica obiectivă, științifică a stabilit și valoarea scrierilor și reputația literară a lui Odobescu. «*Eleganța și bogăția stilului lui este susținută printr'o originalitate de limbă admirabilă prin conturul și culoarea ei, rară în literatura noastră... Bogata sa erudițiune, gustul său fin și ales, adâncă lui cunoștință de graiul românesc... limba sa bogată și aleasă unică în felul ei prin armonia, prin curățenia conturului prin alegerea epitetelor și prin siguranța mlădierii*» fac din Odobescu cel mai bun scriitor din generația dinaintea noastră...

Însă «*Odobescu a fost mai presus de toate un suflet de artist*» spune dl Al. Tzigara-Samurcaș, distinsul său elev și probabil urmaș lui la catedra de arheologie dela universitatea din București. «*Odobescu a fost timp de o generație și tocmai a generației celei mai bogate în personalități de mână întâi — arbitru suprem în chestiile de artă... Cuvântul lui în manifestări de artă eră de toți primit cu drag și urmat cu sfințenie*».¹

În cursul de arheologie, ținut la universitate, Odobescu căută «să deștepte în juna generație cultă un spirit mai serios și să-i pună la îndemână un criteriu solid spre a judecă mai cu temei cultura omenirii în genere și în parte, moștenirile strămoșești ale patriei și ale naționalității noastre «și într'alt loc «*Odobescu căută să facă auditorul său să prețuească manifestările frumosului în operele omenești din trecut*».²

Iată în câteva fraze ce personalitate marcantă eră *Alexandru Odobescu* pentru cultura română...

II.

BCU Cluj Central University Library Cluj Cum am făcut cunoștință cu Odobescu?

Odobescu eră boier vechiu de viță și un profesor universitar savant în înțelesul adevărat al cuvântului, el trăise mult timp la Paris unde *adevărată «Pedagogia»* până astăzi este, dacă nu desconsiderată, în tot cazul neîngrijită.

«*Pedagogia de pe rost... este o adevărată iosmă pentru mine*» — zicea dânsul — «*O urâsc din toate puterile sufletului ca o boală endemică ce... bântue nemilostiv nenorocita noastră țară. Aș da mult ca s'o pot stărpî din rădăcină, aș primi bucuros rolul de filoxeră a purei pedagogii teoretice... Vai! mari nepricepuți au fost aceia, D-zeu să-i ierte! care... au vârit în programele școlare numai noțiunile abstracte ale unor procedări pedagogice, a căror valoare se manifestă acolo numai unde ele sunt puse în practică*».³ În țară pe la școalele normale (preparandiale) se făcea *pedagogie de pe rost*; la școala normală de institutori, unde în doi ani se perindaseră la Catedra de pedagogie vre-o *patru profesori*, se discutau *ideile universale despre timp și spațiu*...

Sunt chiar 22 de ani de atuncia. Venisem de un an în țară... ca și Odobescu care, întorcându-se dela Paris, își reluase cursul de arheologie la Universitate, fiind totodată și membru în consiliul superior de instrucțiune, ministru al școalelor eră răposatu *Boerescu*. Ii venise pofta unui profesor politician dela Galați să ocupe catedra mea la București și eu să fiu transferat — știți turcește — la Galați. Dar ca să se dea trans-

¹ Odobescu ca arheolog în „*Convorbiri Literare*“ Nr. 11 din 1907, Noemvrie.

² Odobescu ca arheolog în „*Convorbiri Literare*“ Nr. 11 din 1907, Noemvrie.

³ „Un leac pentru pedagogia noastră“ conferință ținută la Ateneul din București.

ferărilor sau schimbului acestuia o *aparență* legală, eră necesar un raport oficial motivat, pe baza căruia să fim schimbați. Eu, firește — necunoscând pe atunci asemenea tertipuri, ajunse obiceiuri, nu știam nimic despre ce se țese în dosul meu... Intr'o bună dimineață pe la orele 9 mă po menesc în clasa a III-a preparandială cu Odobescu venit în calitate de inspector ministerial în scopul a mă controla și a raporta în consecință. Parcă și azi îl văd: cu figura-i impunătoare, elegantă, dar rece, indispus, întunecat... Mi-a stat în clasă $\frac{3}{4}$ de oră, ascultând și luându-și note asupra lecțiunii despre «*principiile didactice*». Terminând lecția făcută împreună cu elevii prin conversație și stând în picioare în fața lor un elev din cei mai buni, rezumă, adecă sintetiză cunoștințele și apoi făcui aplicația principiilor... Odobescu se schimbă puțin la față. În ora următoare m'a însoțit în clasa următoare, unde făceam — după programa de atunci — *logică*. Am desvoltat și acolo în mod dialogic și practic teoria «*silogismului*». Dela jumătatea lecției, teribilul inspector se schimbă cu *totul la față, se prefăcui chiar radios când terminasem cursul*. La despărțire, vesel, mulțămît, îmi strânse mîna zicînd: «*Îmi pare bine, d-le Bîrgăvan, că mi-ai luat o piatră grea de pe suflet. Măne am să vin și la școala de aplicație să văd cum aplici frumoasele d-tale principii pedagogice acolo, la micii copilași... La revedere!*» A doua zi Odobescu s'a ținut de cuvînt. La școala primară «*Petrache Poenaru*», făcusem o lecție în clasa IV. despre «*Măsurarea suprafeței dreptunghiului (paralelogram)*». Am lăsat pe copilași să măsoare ei lungimea și lătura clasei, apoi am transpus operația în scris la tablă. Am formulat în mod intuitiv regula și în fine am scos școlarii în curtea școalei și i-am pus să măsoare și să socotească 2—3 parcele de forma dreptunghiului. În fine am ținut cu preparanđiștii și cu institutorii titulari, în prezența lui Odobescu asupra lecției acesteia, o consultare sau conferență critică, la care a participat cu vorba și dănsul. Din momentul acela, Odobescu (dupăcum însuș mi-a declarat mai târziu când lucram în întimitate cu dănsul) din dușman mi-s'a făcut prietin entuziast nu numai mie „*Obscurului didascăl ardelean — cum mă poreclia în glumă — ci și practicei pedagogice*. Cu ajutorul lui Odobescu și a regretatului *Stefan C. Mihailescu*, fost secretar general sub ministerul dlor T. Maiorescu și Take Ionescu, am deschis *cea dintâi școală de aplicație* pe lângă școala normală de institori, școala de aplicație care apoi organizată a servit de model și de normă la *reorganizarea tuturor școalelor normale* din țară ca și *practicei pedagogice introdusă de Odobescu* la ștudenții universitari din ultimul an de studii, ștudenți care aveau să fie profesori pe la gimnaziile și licee. Doi ani de zile încheiați, Odobescu nu a lipsit niciodată delă lecțiile de probă și delă conferențele critice ce durau și câte două oare la școala noastră de aplicație, conferențe pe care el le botezase «*parlamentul pedagogic*» al școalei normale...

Sub impresiunea plăcută a acestui soiu de școală pedagogică, spuneă Odobescu în conferența menționată următoarele: «*Totuș dacă pe trunchiul sterp al pedagogiei teoretice, venim să altoim practica acestei doctrine; dacă, pe lângă studiarea principiilor abstracte, facem cu aceiași elevi aplicarea acelor reguli prin deprinderi la profesorat în școală, atunci eu unul îndată mă împac cu întregul complex al învățămîntului pedagogic și devin cel mai convins și cel mai credincios al lui adept...* Dascălul cest nou... întră în clasă, unde spuza de copii, îndată ce-l zăresc, s'așează repede pe bănci, fiecare la locul său și, drepți, smeriți, cu ochii lor vioi, cu încredere și fără sfială îndreptați spre dănsul, ei se țin gata să-l asculte... Mai întâi îi cercetează cu îngrijire de mama, să-i vază dacă au venit deacasă

curați la față, spălați pe mâni și curați la haine. Apoi la porunca lui, copiii se scoală în picioare și împreună cu dânsul își fac rugăciunea dimineții: — «M'am sculat de dimineață; m'am spălat, m'am îmbrăcat și din suflet m'am rugat: Dumnezeu să ne dea viață, sănătate și noroc ș. c. l.»...

«De câteori nu mi-s'a întâmplat să fiu silit a pretexta un guturaiu, o tusă sau un strănut subit, numai ca să pot ascunde sub batistă lacrămile ce-mi înorau ochii, când într'o clasă număroasă de copii, auziam deodată glasurile lor fragede, slăbuțe dar limpezi și mângăioase care ca «fluerașele de fag, mult ziceau cu drag»... Și de unde și-a căpătat dascălul nostru minunata și fermecătoarea lui artă?... «Într'adevăr — va răspunde — mi-a plăcut din tinerețe și îmi place și acum meseria asta... *Mai cu deosebire am profitat într'o bună școală pedagogică de toate învățămintele, de toate experiențele celor care de câteva sute de ani încoace mereu au perfecționat aceasta artă... Mi-au folosit tot atât, dacă nu și mai mult exercițiile practice pe care le-am făcut în școala de aplicație a școlii normale sub direcția unor oameni experimentați*»...

Ceva mai târziu încântat de modul cum procedam eu la școala normală de institutori, și în dorința să introducă metoda noastră și în școlile gimnaziale, Odobescu solicită și obține ușor direcția școlii normale superioare din București. În aceasta calitate cercetă adese cu studenții săi universitari din cursul ultimei școlii noastre de aplicație, unde stăteau câte 2—3 oare.

Iată o scrisoare relativă a lui Odobescu, când începusem a lucra împreună la «Noul-Abecedar»:

«Vineri, 3 Ian. 1893.

«Stimate D-le Borgovanu...

«Viind să-ți urez, deși cam târziu, un bun an nou și aducându-ți felicitări tocmai a treia zi după Sf. Vasile, adaug la toate acestea urarea ca colaborațiunea noastră în anul, în care am intrat, să ne fie cu noroc și cu folos nu numai nouă, dar și copilărimii române. Tot cam în acest cerc de idei vin să te vestesc că ar fi foarte bine ca de acum să hotărăști dimineața de Miercuri, 26 Ian. cor. pentru cele 3 lecțiuni model de istorie în școala de aplicație a D-Tale, lecțiuni la care vor asista normaliștii mei... și care vor avea drept subiecte: În clasa II primară despre David sau Solomon; în clasa III Mihail Viteazul sau Mateiu Basarab, sau Dem. Cantemir, și în clasa IV Alexandru cel mare sau Iuliu Cesar. Chibzuește și D-ta și apoi înștiințează-mă ca să fim gata.

«Urări bune pentru toată familia D-Tale, al D-tale cordial devotat: Odobescu.»

Și procedarea sau metoda noastră îl introduse prin *regulament* pentru practica școlară și a viitorilor profesori gimnaziali. La aceasta inovație se referă unul din foștii elevi ai lui Odobescu și azi profesor secundar în București, afirmând: «Dar inovația cea mai de frunte și care însemnează într'adevăr o dată în istoria învățământului nostru secundar este introducerea lecțiilor practice pe la școlile secundare ale statului, făcute de normaliștii din ultimul an de studii. Pentru întâia oară vede țara românească viitori profesori pregătindu-se în mod practic și sub conducerea reală a unui om priceput pentru greua lor sarcină»...¹ Așa organizate «școlile normale» — zicea Odobescu² — «sunt baza edificiului didactic»³...

Și cum lucram eu cu Odobescu?... Terminaserăm «Noul-Abecedar» (care ajunsese la 17 ediții) despre care actualul inspector general al învăță-

¹ «Convorbiri literare» numărul citat pag. 2018.

² Conferința citată.

mântului primar dl Gh. Adamescu spune «că a fost cea mai izbutită din toate lucrările de acest fel».¹ Încântat însuș Odobescu de reușita Abece-darului, îmi propuse și și începurăm a lucra la *Cartea de citire* pentru clasa II primară și paralel la «*Gramatica*» pentru clasa II și III (conform programei școlare de atunci).

Zilele de lucru le fixaserăm împreună: Marția, Joia și Vinerea dela 2—8 seara și Dumineca toată ziua dela 8 ore a. m. înainte. Lucram la Odobescu acasă, în biroul lui de lucru (pe atunci în strada Cuza-Vodă). Când se apucă Odobescu de un lucru oarecare, eră de o răbdare fără margini și de o încordare uimitoare. Dumineca, eram totdeauna reținut la masă. Doamna Odobescu, o femeie foarte cultă și distinsă se oferise a ne copia bucățile ce noi, în graba condeiului, le ticluim repede și nu prea citeș. Ce scria Odobescu, eră greu de descifrat; pecând doamna Odobescu are și azi o scrisoare admirabilă. Ajunseserăm în compunerea «*Gramaticii*» la capitolul despre «*adverbu*». Odobescu eră obicinuit să scrie în fraze alese, dar lungi, pe care mi-le supunea pentru *apreciere*, dacă n'ar fi prea grele pentru copiii de 8—9 ani, spunându-mi la începutul lucrărilor că, în punctul acesta să-mi spun *liber convingerea*, fără nici o considerație, că *dânsul — se va supune judecării mele — în aceasta materie fără discuție*... Intr'o Vineri pe la oarele 6 p. m. Odobescu isprăvisse un exercițiu gramatical asupra adverbiiilor și mi-l dăduse să-l citesc. Ii declarasem *net* că frazele sunt lungi și grele; aci ne trebuie *propoziții desvoltate* cu compliniri adverbiale, dar și aceste scurte. D. e. «Primăvara este aci. Câmpia este *binisor* inverzită. Pasările cântă *frumos*». Așa propozițiuni ne trebuiesc, ale D-Voastră sunt, cred eu, prea lungi. Odobescu obosit și enervat sigur de muncă, îmi luă din mână foile (6 la număr) și vădit atins și mâhnit îmi zise: — «*Dacă nu-ți place lucrarea mea, fă-le (exercițiile) d-ta mai bine!*» și rupându-le bucăți, le aruncă pe jos, trecând enervat în altă odaie. Rămăsei singur ca trăsniț, neștiind momentan ce să fac. În cele din urmă, culesei, în tăcere bucățelele de foite, și apoi, gătându-mă de plecare făcui vre-o câțiva pași spre camera în care s'a fost retras Odobescu și-i zisei, foarte emoționat și mâhnit și eu: «Iertați dle profesor, că v'am dat prilej să vă supărați! N'am voit aceasta. Dacă mi-am permis modesta observație, o făcusem bazat pe îndemnul ce mi l-ați făcut D-Voastră, la începutul lucrărilor noastre, ca să-mi spun liber părerea în materia ce ne preocupă». Și făcând o mică inclinație, voi să plec zicând: «Vă salut, dle profesor!»

— «Și ce vrei să faci cu bucățelele adunate?» — întrebă Odobescu cu vocea lăsată.

— «O să le țin drept amintire de munca *zadarnică* precum văz, pentru D-Voastră, dar prețioasă pentru mine!» Și plecai cătră casă, pe cheiul Dâmboviței și prin Cismigiu ca să mă mai liniștesc puțin. Ce mare îmi fu mirarea când, ajungând acasă, la școală (Petrahe Poenaru în str. Stirbei-Vodă) găsi pe Odobescu schimbat cu totul, povestind vesel cu soția mea, despre cele întâmplate și declarându-i: «Îmi pare foarte rău că am supărat pe dl Borgovanu. Nu voiam să vă culcați supărați, de aceea am venit să-i cer scuze!»

... Cât a trăit Odobescu, și reaminteă vesel de acest incident «tragicomic» cum îl numia dânsul... Gramatica, în cele din urmă o deduserăm gata și lucram cu spor și la «*Cartea de citire*» pentru clasa II, când Odo-

¹ «Biblioteca pentru toți» Nr. 85. pag. 135.

bescu îmbolnăvindu-se de stomac, las' că suferia greu de reumatism, începù a se gândi la întreruperea lucrărilor și la combinarea unui *proiect pentru un curs complet de limbă, în școlile primare*, precum apare din scrisoarea următoare :

«Curtea-de-Argeș,¹ Sâmbătă, 19 August 1895.

«Stimate D-le Borgovanu!

«Tocmai acum, când e să sosești dela Sângeorgiu în București, eu m'am dus pentru câteva zile la Argeș, ca să mai răsflu, căci rea vară, rele vacanții am petrecut est timp.... Despre toate aceste vom vorbi pe larg, când ne vom întâlni. Atunci îți voi explica și cauzele pentru care n'am dat curs, în anul acesta, lucrărilor noastre începute, rămânând ca (dacă ne va da Dumnezeu ajutor) să gătim pentru primăvara viitoare :

1. *Abecedarul* nostru, cu totul reformat și pus mai pre sus de orice speranță.²
2. *Cartea de cetire pentru cl. II* (cu gramatica ei indusă).
3. *Cartea de cetire pentru clasele III și IV*.
4. *Gramatica* noastră pusă în raport direct cu acele cărți de cetire.

Ce zici? Nu e proiectul bun?... Dumnezeu să ne ajute!

«De vei avea timp, răspunde-mi aci, unde voiu mai stă, cred 4 sau 6 zile. Dar și mai frumos ai face, dacă te-ai repezi chiar însuși aci, ca să-ți sfârșești vacanțele într'o localitate foarte interesantă și unde vei află prietenească întâmpinare dela al D-Tale devotat: *Odobescu*»...

* * *

Și acum, cred a fi interesant pentru cetitori să cunoască *fondul educativ, cultural și limba cea frumoasă* a lui Odobescu, și în cărțile, ce am lucrat amândoi, pentru școlile populare... *Elementele culturale trebuie să fie aceleași* pentru toți copiii, și pentru *toate școlile primare ale aceluiaș popor*, care vorbește aceeaș limbă, are aceleași obiceiuri și datini, aceleași credințe, aceleași aspirațiuni, aceleași cântece de dor și de jale, în fine aceeaș fire... Diferențierea învățăturilor se face în școlile mai înalte, susținute de stat cu scopuri hotărâte de acesta.

Dăm bucățile de mai jos, drept modeluri de fond și formă pentru autorii de cărți menite pentru școlile primare și de adulții poporului românesc de pretutindeni.

a) Din *Noul Abecedar*. «*Tudorel și Linuța*».

Linuța: — Nene! Unde te duci? Stăi aci și joacă-te cu mine!

Tudorel: — Nu pot. A venit vremea de școală. Trebuie să plec. Nu voiu să întârziez dela școală. Domnul învățător ne spune că școlarii cei cu minte trebuie să fie de vreme la școală. Numai școlarii cei răi, ori că întârzie, ori că nu merg de loc la școală. Aceștia, sau că stau *gură-cască* pe drum, sau că se joacă pe maidan. Eu nu voiu să fiu nici *gură-cască*, nici o haimana. Eu plec. Rămâi cu bine!

Linuța: — Dar ce ai să faci tu la școală?

Tudorel: — La școală?... Am să învăț. Domnul învățător ne arată să scriem, să desemnăm, să cetim, să socotim, să cântăm și să ne jucăm la gimnastică. El în toate zilele ne povestește câte o istorie frumoasă. Ne spune cum să ne purtăm cu tata, cu mama, cu frații, cu surorile și cu toată lumea. Ne vorbește de dobitoace, de păsări și de floricele. De multeori ne spune cum trebuie să ne închinăm lui Dumnezeu. Vezi tu, Linuțo, câte lucruri frumoase învățăm noi la școală?

¹ La Curtea-de-Argeș, unde se află renumita mănăstire, Odobescu avea o moșioară și o vilă, unde petrecea de obicei familia sa, vara.

² Se face aluzie la un *Abecedar* cu ilustrații a dlui T. Speranță, care dispăruse însă repede.

Linuța: — Dacă-i așa, apoi voiu să merg și eu cu tine la școală.

Tudorel: — Tu ești prea mică. Lasă, când te-i face mai măricică, atunci o să te iau eu cu mine!

Linuța: — Fie și așa! Dar când te-i întoarce de amieazi, să-mi spui și mie ce ai învățat azi la școală!¹

Având în vedere că învățătorii noștri cei mai mulți ba chiar și *unii profesori de pedagogie*, cum mi s'a dat să văz la școala normală din *Câmpulung* — nu pricep sau nu vor să facă *intuițiunea* ființelor și a lucrurilor *aevea*, în *natura plină*, ci se mulțumesc cu simulacre, făcând apel la reprezentarea elevilor, noi am arătat chiar *textul cărților noastre de cetire* necesitatea inexorabilă a intuițiunii. Iată două exemple relative asupra unor materii care — după mulți diletanți în Pedagogie, n'ar fi de lipsă a se *intuiționa*:

b) *Din Cartea de cetire.*

«8. *Lumea. Exerciții de orientare*».²

«Într'o frumoasă dimineață de toamnă, un băiețel, anume *Simion*,³ ieșise cu tatăl său, afară la câmp.

— Simioane, — îi zise tata, — ia spune-mi tu ce vezi acum, jur împrejur de tine?

— Eu tată?... Văz *pe pământ* iarbă, flori, sămănături, pomi și tot felul de copaci.

— Și mai ce?

— Văz vite: oi, vaci, boi, cai și fel de fel de dobitoace.

— Dar acolo, *în apă*, ce se vede?

— Acolo, se văd pești, broaște; poate că sunt și raci pe la mal.

— Dar, sus, *în văzduh*, ce vezi?

— Văz sburând pasări, fluturi, albine și tot soiul de muște.

— Dar, mai sus, sus de tot, *pe cer*, ce găsești?

— Acuma, pe cer gălesc soarele.

— Și dacă ar fi noapte și senin ca și acuma, ce ai găsi?

— Aș găsi luna și stelele.

— Ei, află băiete, că toate aceste câte le vezi și le găsești cu ochii: și cerul, și soarele, și luna, și stelele, și văzduhul, și pământul, cu tot ce se află într'ânsele, toate acestea împreună se *chiamă că este lumea!*

Iar lumea aceasta mare, să ști, fătul meu,

C'a făcut-o singur, bunul Dumnezeu!»

*Bucata 255. Orientarea după stele.*⁴

«Într'o seară frumoasă, dascălul chemă pe școlarii săi, la școală. Dascălul voi să-i învețe cum poate cineva să se orienteze și noaptea.

Cerul eră limpede, senin fără de nori. Stelele, mii și sute, unele mai mari, altele mai mărunte, luciau pe bolta cerească. Dascălul arătă copiilor *tocmai sus*, d'asupra capetelor lor, *două grămăjoare de stele*, cam tot la un fel rânduite, dar *dosând* una de alta. În fiecare din acele grămăjoare, se puteau *găsi câte șapte stele*. În fiecare grămăjoară, patru stele erau așezate în patru colțuri, ca *patru roate ale unui car*. Iar alte trei stele înaintau cam pieziș, par'că ar fi *o oiște*, sau *o tânjeală* încovoiată, de care se *înjugă boii*.

¹ Noul-Abcdar de A. I. Odobescu și V. Gr. Borgovanu. Partea II, ediția XII, pag. 11—12.

² *Carte de cetire pentru clasa II primară* de A. I. Odobescu și V. Gr. Borgovanu, București 1900, pag. 11—12.

³ Se aduce în legătură cu ziua de 1 Septembrie st. vechiu când biserica românească sârbează pe Sf. Simeon-Stălpnicul.

⁴ Acolo pag. 247.

Dascălul le mai zise încă: *Aceste două grămăjoare de stele se numesc carele cu boi, unul e carul cel mare, altul e carul cel mic.* Unul par'că merge dela răsărit spre apus, altul dela apus spre răsărit. Ei, copiii, să știți, dragii mei, de câteori ridicăți ochii în sus spre ceriu și vedeți în fața voastră, *amândouă carele cu boi, să știți bine că într'aceea lature a ceriului este chiar miază-noapte; atunci în dosul vostru, se află miază-zi; d'a dreapta e răsăritul și în stânga e apusul.*

«După *carele cu boi* ale ceriului puteți dar să vă orientați pe pământ și noaptea, când lucesc stelele, precum după soare vă puteți orienta ziua, când nu este înorat....

«Dupăce vă veți orienta ziua, pe cer?... N! Și, dupăce — noaptea?... N!»

c) Din Gramatică.

Se știe că Gramatica e cea mai plictisitoare învățătură pentru școlari și chiar pentru mulți învățători. Pentru a înlesni pe aceștia, și a interesa pe aceia și la această materie, noi am căutat a scoate toate cunoștințele gramaticale din mici *bucăți de cetire*, înlăturând cu totul *vechia* metodă care în mod deductiv anticipă regulile pe care le ilustră apoi prin câteva exemple luate — pe-asărite — din *diferite* obiecte de învățământ, făcând astfel pe școlari să-și imprăștie, în loc să-și concentreze atenția, fără de care nu există *învățătura* cum se cere.

În «Gramatica» noastră de clasa III urbană avem deci «Prepozițiunile» tratată la pagina 17, va să zică pe la începutul lui *Octomvrie*.

Prepozițiunile.

I. *Exemple.* — Viile se află *pe lângă* oraș. *Dela* oraș spre răsărit, se înalță dealuri. *Printre* dealuri se află văi. *Pe* văi sunt pășuni bune. Boini pasc și rumegă *a-lene*.

Un vânător se arată pe câmp. Copoii se țin *după* dânsul. Un iepuraș sbughi *de subț* un tufiș. Copoii se repeziră *cătră* iepuraș. Acesta apucă razna *peste* câmp. Copoii mi-ți-l iau *la* goană. Pe urmă, vânătorul îl împușcă *pe* malul gărliei.

II. *Regule:* 1. Cuvintele *pe lângă, spre, printre, pe, a-lene, după, de subț, preste, la*, se pun *dinaintea* numelor și pronumelor pentruca să arete *legătura lor cu alte cuvinte și mai ales cu verbul.* — Fiindcă cuvintele acestea sunt puse totdeauna *înaintea* vorbelor de care țin, ele se numesc *prepozițiuni*. 2. Cuvintele: *a, la, spre, prin, către, preste* și altele de felul lor sunt *prepozițiuni simple*, iar cuvintele: *de-la, de-subț, pe subț, pe lângă*, și altele care se compun din două sau mai multe vorbe, sunt *prepozițiuni compuse*. 3. Să te ferești întotdeauna a amesteca cuvântul *prepozițiune*, cu cuvântul *prepozițiune*... Ce este prepozițiunea?

III. *Teme:* 1. În bucata ce am cetit-o ieri, vei ști toate prepozițiunile! 2. Cu patru din acele *prepozițiuni* vei face dela tine patru *prepozițiuni*!...

* * *

Iată fondul *educativ* și *forma* potrivită și aleasă, sub care se înfățișează cărțile noastre pentru școlile populare. De câteori iau nepoții mei (ce urmează în clasele primare) și azi cărțile acestea ca să citească și să învețe după dânsule lectiile, ce sunt mai încurcate în cărțile introduse acum în școale!! Căci să nu se uite marele rău ce bântuie încă școalele din *România*, că și *cărțile didactice* și programele se schimbă aproape cu schimbarea guvernelor.

III.

Cum și ce fel eră preocupat Odobescu și de Români de preste Carpați?

Alexandru I. Odobescu, în două ocazii sărbătorești s'a ocupat serios cu starea Românilor de preste Carpați: mai întâi în 1862 când a participat la *Adunarea generală a Asociațiunei Transilvane*, ținută la Brașov; a doua oară în 1878, când în luna *Februarie*, iostise la Ateneul din Bu-

curești, frumoasa conferență «*Moșii*» — *răscoala Românilor ardeleni sub Horia.*» Iată câteva *pasaje* din aprecierile sale relativ la pământul Ardealului și la poporul românesc de acolo...

a) «*În țara munților în mândrul Ardeal al românilor*» — zice Odobescu,¹ voiu să vă strămut cu mintea, și d'aș putea să vă fac a simți pentru acea frumoasă bucată *din moșia strămoșească a neamului românesc*, o iubire și un dor încă mai viu și mai spornice decât acele ce de sigur le purtați în inimile d-voastre....

«D'asupra Zarandului și încins într'un brâu îngust de munți aspri și înalți, șerpuieste râul Arieșului, în a cărui sălbatică vale stau pitulate, printre stânci și păduri, numai selase neaș românești adăpostiri ale *mândrilor Moși* din țara Ardealului. Acolo, sub piscurile semețe ale Detunatei stă târgul Abrudului și băile lui de aur.... Mai sus pe apa Arieșului, care ieșind apoi din strămoșia munților, curge spre răsărit, pe lângă Turda, mai sus pe Arieș se văd satele Câmpenii, Ponoarele, Scărișoara și Vidra, ce se razimă spre apus, de munții Bihorului; iar în fundul cel mai adânc al văilor, chiar la oberșia Arieșului, zace *Albacul* satul de naștere al lui Horia, unde modesta lui căștioară țărănească, încă și azi se păstrează *cu sfințenie de nepoții eroilor și martirilor dela 1785.*...»

b) Mai numeroase sunt aprecierile sale insufletește despre Români de preste Munți așa că-mi vine greu să aleg ce-i mai frumos. Voiu extrage deci la întâmplare din amândouă comunicările menționate... Pentru liniștirea procurorilor unguri cată să declar dela început eu însuși *Odobescu* fost ministru, că nu facem *aci* un iridentism, ci «*numai lumini și înfrățitoare căldură; iată de sigur ceace noi, românii dorim pentru înșine și pentru frații noștri de preste tot locul.*»² ... «Iosif Călătorind prin Ardeal, în 1773, însuflase o dragoste cu totul specială poporațiunei românești. Recunoscând în nenorocirii iobagi români, origina, limba și alte *rămasuri* ale colonilor romani din Dacia, el le repețiă mereu, cu oarecare mândrie că «dânșii, strănepoți ai lui Traian, erau adevărații feciori ai săi... Tot atunci s'au așezat în ținutul Năsăudului, patru noue sate românești, în a căror numiri latine *se promite mântuire tinerei nepoate a anticului Romul: Salva Romuli Parva Nepos!*» Vorbind apoi despre militarizarea românilor grăniceri de pe la poalele Munților Carpați, *Odobescu* zice: Mare a fost mulțumirea și mândria iobagilor români dela granițe când s'au văzut... cu arme în mâni... *ei se simțiau acum ca reînviați.* Stăpân le eră acum Dumnezeu numai în cer și împăratul pe pământ. *Ei, cu sapa își munciau țearina lor proprie și cu arma își apărau țara... La asemenea viață, volnică și voinicească se prinseră a năzuî cu dor toți românii din Ardeal.*»³

Interesant e dialogul fie că a fost aievea sau născocit dintre Iosif II și Horia care-i înmână împăratului o hârtie, în care erau cuprinse plângerile Românilor:

— «Bine, voinice; voiu îngrijî eu de voi!» — răspunse Iosif..

— «Așa e, mărite Impărate; dar eu am venit *aci*, *legat cu jurământ. Dela ai mei că să văz pe Măria ta citind cu ochii Măriei-tale, cartea noastră, că de-i citi-o însuși, bine știm noi cu toții că nu ne-i uită.* Iosif zimbî cu bunăvoință de obstinațiunea țaranului și, deschizând hârtia citi: «Mărite Impărate!

¹ «*Moșii*» Scrieri literare și istorice, vol. III. pag. 514.

² *ibid.* p. 511.

³ ... *ibid.* pag. 524.

«Impărțeala săptămânii :

«Patru zile de robot (adică de clacă);

«A cincea de pescărit;

«A șesa la vânătoare.

«Și toate acestea laolaltă, numai pe seama domnului...

«A șaptea zi doară-i a lui Dumnezeu!

«Apoi, judică, Prea drepte Impărate, cu ce o să ne mai plătim și noi de bir și de toate cele dări!!!..»¹

După ce spune Odobescu că Horia murind ar fi strigat: «*Eu mor pentru națiune!*» Așa-l descrie:...» Negreșit... sub grosolanu-i cojoc de oaie, sub țundra-i neagră, sărădită cu găitane vinete, sub opincele de muntean îmbăierate pe glesne, sub cușma lui mocănească cu ciucuri de fir, — sub tot acest port al său, neș țărănesc, curge prin vinele celui puțin cioplit, dar mult semeț, mult statornic și mult viteaz bărbat, un sânge cel puțin tot așa de adevărat românesc, tot așa de îmbolditor, tot așa de patriotic, ca prin creerii celor mai erudiți instigatori și celor mai iscușiți apărători ai latinității ginteii românești...

«Să nu renunțăm... așa lesne la dorul cel prețios, cel mai minunat al neamului nostru, la acel puternic instinct de proprie existență care nu a lipsit nici odată Românilor... dincolo de Carpați, pe care nici cea mai cruntă asuprire de opt veacuri, nu i-a înghenunchiat... să vorbească altă limbă și să poarte alt nume decât acela de român... Starea simțirilor ce frământă chiar și astăzi țeara Ardealului ... *adevăratul patriotism românesc a trăit pururea în sânul poporului nostru, încins și fierbinte, ca jăraticul sub spuză...* Bieții Moți precum și toți voinicii de preste Carpați amăriți până în ziua de astăzi de piedecile umilitoare ce pun neîncetat Ungurii la libera dezvoltare a spiritului național printre Români, toți, zic, simt în inimile lor acel dor de liberă viețuire națională, pe care din nenorocire Ungurii nu vor nici acum, după așa crude încercări, să-l prețuiască la dreapta lui valoare...» Români mereu au zis și repețesc ungurilor cuvinte de împăciuire, cuvinte de dreptate... «Vorbiți-vă în patria noastră strămoșească — zic românii ungurilor — «vorbiți-vă limba voastră; închinați-vă în biserica voastră; purtați-vă portul; dar pentru

Dumnezeu, nu veniți să ne făgăduiți nouă dreapta moștenire a casei, în care noi v'am jăcut loc. «Aduceți-vă aminte, că dacă vre'odinioară câte unul din foștii noștri iobagi a primit să se lapede de românească-i jobăgie, spre a se face Ungur, acela s'a urcat pe scaunele cele mai înalte ale magnaților și ale regilor voștri; acela a devenit un Ștefan Iojița, un Ion Huniad, un Mateaș Corvin, făt al româncei din Hațeg și cel mai nobil creștet cu care s'a mândrit aievea ungureasca co-roană a Sf. Ștefan!»²

«In scrierea sa «Moți», — Odobescu se ocupă cum s'a văzut mai vârtos cu caracterizarea *masselor poporului dela țară*; iar despre *conducătorii poporului și cultura lor*, găsim aprecieri relative în capitolul despre «*Asociațiunea Transilvană pentru literatura și cultura poporului român.*»³

«Prin gloata numeroasă care furnică neîncetat în preajma palatului școalei (gimnaziului românesc) și chiar prin tot orașul, — gloată care se

¹ pag. 529—530.

² Op. cit. pag. 545—552.

³ «Scrieri» vol. I. pag. 465—508. — Sesiunea «Astrei» din Iulie 1862, în Brașov.

compuneă în mare parte din *bărbați cultivați* ai românimii de preste munți, eră plăcut lucru a vedeă *amestecându-se cu frăție* albele sumane ale Ardeleniilor Câmpeni și zăbunele de mătase ale frumoaselor *șcheience și săcelence*; apoi *figurile venerabile ale protopopilor români cu vestmintele lor negre încinse la brâu cu roșu și cu pălăriile lor largi, mult mai cuviincioase decât potcapiele asiatice ale clerului nostru*; apoi acel aer sărbătoresc care se răspândise preste tot locul și care păreă a zice tuturor: Sântem aci toți români...» Apoi combătând, în câteva cuvinte *costumul național* purtat atunci mai ales de un student, zice: «*este sigur că adevăratul port românesc, portul plăieșilor din Bârsa, din Vrancea, din Mușcele, portul câmpenilor de pe Olt, de pe Mureș, de pe Someș, de pe Seret și de pe Tisă, ungunii nu l-au luat dela români și că românii încă și azi se disting printr'ânsul de celelalte națiuni conlocuitoare sau vecine*»...

«În Ardeal e lucru lesne a se pătrunde cineva de caracterul particular al populațiunii române. Par'că originalitatea românului acolo pusă în fața altor națiuni, e și mai invederată. Alături cu apatia greoaie a *sasului*, alături cu feroasa trufie a *maghiarului*, priceperea isteță, firea vioasă, mișcărilor agere și mlădioase ale *românului*, par'că se desemnează mai viu pronunțate, în forme și în fapte. Românul, cât colo îți bate la ochi! Să fi văzut spre exemplu, *grupa de călușeri* — de pe malul Mureșului... Vre'o doisprezece tineri, mândri flăcăi, cu pălăriile numai în panglice, cu zorgoene de alamă la opinci, cu bâte înalte în mâni executau cu o *măieastră agerime*, săltăturile cele mai periculoase, râzând și chiuind din gură: «Haidi așa! tot așa! și iar așa; băiete mă!»...

Frumos, sublim vorbește Odobescu despre *industriile și manufacturile* Ardeleniilor din prilejul *primei expozițiuni* ce-au fost organizat Brașovenii cu ocazia acelei adunări.

«Industria și măiestriile — la expoziție — deși primitive, își aveau un caracter al lor *românesc, moștenind dela străbuni și care mai lesne se leagă cu măestriile antice*, pe carele menționează autorul *Georgicelor* sau agronomii latini. Caton, Columel și Paladiu și cu modelele ce se descoper pe toată ziua în cenușele Pompei și altor locuri bogate în rămășiți străbune, decât cu produsele mai perfecționate ale manufacturilor moderne din țările Europei apusene. *Tradiția antică servă de bază la toate lucrările poporului român și la toate uneltele cu care el se slujește*.¹

«*Țesăturile și cusăturile femeilor române, în fine toate obiectele expuse adunate la un loc...* ca expresiune a industriei Românilor de preste munți, nu dau însă câtuș de puțin prilej vizitatorului venit din *Principatele române să simtă că trecuse granița; produsele erau cu totul aceleași ce ar fi putut să adune și țara noastră din sânul ei, fără de a împrumută dela străini...* Aceasta dovedește că națiunea română, în ori-ce stare se află și sub ori-ce domnire trăiește, ea totuș a păstrat, în toate aceleaș caracter, aceleași obiceiuri în viața sa casnică, aceeaș activitate, aceleași tradițiuni industriale, acelaș gust original și propriu al său »²

Încât privește *agendele literare*, ce s'au discutat în adunarea «*Astrei*» dela Brașov Odobescu, trece în revistă cu respect pe conducătorii ei onorabili: Mitropolii *Șaguna și Șuluțu, pe Barițiu, Cipariu, pe Popasu, Ion Pușcariu* și pe alți vrednici fruntași români... *Cipariu îi atrase însă cel mai mare respect lui Odobescu: «Recunoscurăm dela începutul* (conferenței

¹ Op. cit. pag. 480—481.

² Acolo. pag. 481, 484;

lui Cipariu) că vorbele cele mai puternice și mai patriotice ce se rostiră în acea adunare de trei zile, fură, fără îndoială, ale părintelui Cipariu...»¹ Insuflețit de ce văzù la Brașov, Odobescu scrie că a sa «*Revista Română*» — se simte datoare a invita pe toți Românii care au câtuș de puțină încredere în tendințele ei, de a luă parte la mișcarea literară și progresistă a fraților de preste munți, și de a se înscrie printre contribuitorii ei...

«Numai în acest mod vom întreține și vom întări, acel spirit al națiunii, acel geniu român de care a vorbit venerabilul părinte Cipariu, și care va tinde aripele sale preste toți fiii lui Traian și-i va ține legați întru legăturile păcii, frăției și unității naționale»...²

Asemenea gândiri alese, sentimente înalte și aprecieri pecăt de drepte pe atât de binevoitoare, pe care nu le găsim — poate, la nici un bărbat de stat din România din epoca lui Odobescu, — le-a hrănit dânsul față cu Românii transcarpatini până puțin înainte de moartea sa, când m'a însoțit în vacanța anului 1894, la băile românești din Sângeorgiul Năsăudului unde — mergea la biserică și la jocurile poporului românesc, pe care-l iubea ca lumina ochilor...

Așa boier, așa savant literat eră Alexandru I. Odobescu!

EDICTUM TOLERANTIAE.³

1781.

8122
Copia

8122
Copia copii și Deodată prefacere din Latinie pre Romanie.

Josephus II.

Dei Gratia Electus Romanorum Imperator Semper Augustus, Germaniae, Hungariae & Bohemiae etc. Rex, Archidux Austriae, Dux Burgundiae & Lotharingiae, Magnus Princeps Transylvaniae et Comes Siculorum etc.

Illustres, Reverendi, Spectabiles, Magnifici, Generosi, Egregii, Prudentes item ac Circumspecti Fideles nostri sincere Nobis Dilecti!

Iosif II.

Cu mila lui Dumnezeu al Romanilor Împărat totdeauna sfințit, al Germanii, Hungarii și Bohemii iproci Kraiul, Povățuitorul cel mai ales al Austriei, Povățuitoriul Burgundii și Lotharingii, Marele Prinț al Ardealului și Gref (Comis) Săcuilor—iproci.

Luminaților, cinstiților, vrednicilor de cinste, Măriților, de bun neam născuților, vestiților, înțelepților și iarăș purtătorilor de grije, ai noștri credințioși curat, întogma noao iubiți!

¹ Acolo. pag. 487.

² Acolo. p. 497—498.

³ In unul din numerii precedenți ai acestei reviste am făcut amintire de traducerea românească a celei mai însemnate ordinațiuni date de luminatul Iosif II la 1781, traducere aflată în arhiva protopopiatului român din Făgăraș. Ordinațiunea aceasta numită *edictum tolerantiae* eră menită să pună stavilă persecuțiilor religioase, înscenate de catolici împotriva celorlalte confesii, statornicind principiul că în chestiuni de credință și conștiință să nu se facă nimănui nici o silă (punct V... «Sacerdotes catholici.... Aatholicis se non obtrudant»).

Dela edictul acesta creștinesc se poate socoti începutul epocii de reculegere și restaurare a bisericii române ortodoxe din Ardeal și Ungaria.

Cum Nobis persuasum sit, omnem coactionem, quae conscientiae hominum vim inferat, quam maxime nocere, contra vero plurimum utilitatis in religionem et republicam et genuina, qualem Christiana Charitas probat, Tolerantia promanare hanc in universis Haereditariis Provinciis nostris certis legibus firmare decrevimus.

Licet autem Regiae huic sollicitudini nostrae, quod charum Nobis Magnum Tranniae Principatum, per Leges Provinciae illius municipales, atque gloriosae memoriae Praedecessorum nostrorum Diplomata iam subventum, Religionumque ibidem receptarum libertati, et Graeci non Uniti Ritus Tolerantiae consultum habeatur, Nosque Leges et Constitutiones illas porro etiam in vigore suo relinquendas et observandas velimus: cum tamen ille vicinitatis, atque communis imperii, qui inter charum Nobis Magnum illum Principatum & caeteras nostras. Ditiones haereditarias, signanter vero Hungariae Regnum intercedit nexus, regularum, quas in hoc objecto statuendas invenimus, directivarum notitiani vobis etiam Regio Gubernio nostro impertiendam exposcat, parte vero ab altera complures identidem per diversarum Magni illius Principatus Religionum asseclas ad Nos delatae querelae et preces non obscure testarentur, in nonnullis objectis aut per municipales Provinciae Leges et Praedecessorum Nostrorum Resolutiones nondum plene atque definitive prospectum, aut nonnunquam ab aequo moderamine deviatum fuisse; hinc Vobis Regio nostro Gubernio illam, quam pro reliquis Ditionibus nostris haereditariis, atque specialiter Regno etiam Hungariae stabiliendam invenimus, Tolerantiae Normam pro notitia et publicatione intimandam, una vero quoad charum Nobis Magnum Tranniae Ppatum pro futura cynosura,

Când, sau fiindcă am socotit noi ca toată sila, care cunoștinții sufletești putere aduce, cât mai vărtos să o cunoaștem; iară dinpotrivă foarte mult folos în religie și în obște din obicinuita, care dragostea creștinească voiaște, Toleranție a rămânea aceasta în toate rădăcinatele noastre provinții cu anumite legi a se întări am hotărit.

Și bine că această crăiască a noastră silință, încât iaste pentru prețuitul nostru Marele Prințipat al Ardealului prin legile provinției eiși obicinuite și măritii aducerii aminte mai dinna-
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534
 535
 536
 537
 538
 539
 540
 541
 542
 543
 544
 545
 546
 547
 548
 549
 550
 551
 552
 553
 554
 555
 556
 557
 558
 559
 560
 561
 562
 563
 564
 565
 566
 567
 568
 569
 570
 571
 572
 573
 574
 575
 576
 577
 578
 579
 580
 581
 582
 583
 584
 585
 586
 587
 588
 589
 590
 591
 592
 593
 594
 595
 596
 597
 598
 599
 600
 601
 602
 603
 604
 605
 606
 607
 608
 609
 610
 611
 612
 613
 614
 615
 616
 617
 618
 619
 620
 621
 622
 623
 624
 625
 626
 627
 628
 629
 630
 631
 632
 633
 634
 635
 636
 637
 638
 639
 640
 641
 642
 643
 644
 645
 646
 647
 648
 649
 650
 651
 652
 653
 654
 655
 656
 657
 658
 659
 660
 661
 662
 663
 664
 665
 666
 667
 668
 669
 670
 671
 672
 673
 674
 675
 676
 677
 678
 679
 680
 681
 682
 683
 684
 685
 686
 687
 688
 689
 690
 691
 692
 693
 694
 695
 696
 697
 698
 699
 700
 701
 702
 703
 704
 705
 706
 707
 708
 709
 710
 711
 712
 713
 714
 715
 716
 717
 718
 719
 720
 721
 722
 723
 724
 725
 726
 727
 728
 729
 730
 731
 732
 733
 734
 735
 736
 737
 738
 739
 740
 741
 742
 743
 744
 745
 746
 747
 748
 749
 750
 751
 752
 753
 754
 755
 756
 757
 758
 759
 760
 761
 762
 763
 764
 765
 766
 767
 768
 769
 770
 771
 772
 773
 774
 775
 776
 777
 778
 779
 780
 781
 782
 783
 784
 785
 786
 787
 788
 789
 790
 791
 792
 793
 794
 795
 796
 797
 798
 799
 800
 801
 802
 803
 804
 805
 806
 807
 808
 809
 810
 811
 812
 813
 814
 815
 816
 817
 818
 819
 820
 821
 822
 823
 824
 825
 826
 827
 828
 829
 830
 831
 832
 833
 834
 835
 836
 837
 838
 839
 840
 841
 842
 843
 844
 845
 846
 847
 848
 849
 850
 851
 852
 853
 854
 855
 856
 857
 858
 859
 860
 861
 862
 863
 864
 865
 866
 867
 868
 869
 870
 871
 872
 873
 874
 875
 876
 877
 878
 879
 880
 881
 882
 883
 884
 885
 886
 887
 888
 889
 890
 891
 892
 893
 894
 895
 896
 897
 898
 899
 900
 901
 902
 903
 904
 905
 906
 907
 908
 909
 910
 911
 912
 913
 914
 915
 916
 917
 918
 919
 920
 921
 922
 923
 924
 925
 926
 927
 928
 929
 930
 931
 932
 933
 934
 935
 936
 937
 938
 939
 940
 941
 942
 943
 944
 945
 946
 947
 948
 949
 950
 951
 952
 953
 954
 955
 956
 957
 958
 959
 960
 961
 962
 963
 964
 965
 966
 967
 968
 969
 970
 971
 972
 973
 974
 975
 976
 977
 978
 979
 980
 981
 982
 983
 984
 985
 986
 987
 988
 989
 990
 991
 992
 993
 994
 995
 996
 997
 998
 999
 1000

Fiind traducerea românească a acestui edict atât de greoaie și întunecată, în multe părți, pentru înțelegerea, deplină a cuprinsului am aflat de lipsă a da și textul latinesc, în copia, după care s'a făcut traducerea. Se poate vedea în chipul acesta, cu ce greutatea lupta, pe la sfârșitul secolului XVIII, un traducător din latinește în românește.

exacta que observantia, specialia quaedam momenta praefigenda invenimus. Generales autem illae caeteras Ditiones nostras haereditarias et inter has signanter Hungariae Regnum quoad introducendam & stabiliendam Cristianam Tolerantiam respicientes Regulae Normativae suquentibus capitibus continentur:

Primo. Universis Aatholicis, Helveticae quippe & Augustanae confessioni addictis, nec non Graeci Ritus non unitis, ubivis locorum, in quibus eisdem seu fundamento Legum Regni seu Benignorum Privilegiorum et praecedentium nonnullarum normalium Resolutionum Regiarum publicum Religionis exercitium non competit, privatum absque omni reflexione, an illud unquam in tali loco in usu fuerit vel non? benigne concedimus.

Secundo. Hoc autem privatum Religionis exercitium non illo restricto sensu, uti illuc hucdum in regno Hungariae declaratum fuit, accipi, verum eomodo intelligi volumus, ut nempe iisdem Augustanae et Helveticae Confessioni addictis et Graeci Ritus non Unitis in quovis eiusmodi loco publico Religionis exercitio non proviso ubi centum Aatholicorum familiae existunt, sufficientiaque media ad struenda oratoria, Ministrorum et Ludimagistrorum Domus, eorumque congruam provisionem citra illud, ut contri-buens populus subsidiis his nimium gravetur, aut relate ad incumbentes ipsi publicas praestationes debilitetur, legitimata fuerint, liberum sit iisdem Aatholicis, seu Augustana et Helveticae Confessioni addictis, seu Graeci Ritus non Unitis privata oratoria eomodo extruere, ut haec Turribus, Campanis & introitu e platea publica ad similitudinem publicorum templorum accomodato destituantur; ministros praeterea et Ludimagistros introducere, pro illis necessaria aedificia ponere, ac ita non tantum in his privatis oratoriis omne religionis eorum exercitium, sed etiam provisio infir-

oclotire și următoarea pricepere, vro câteva lucruri mai mici a se da înainte am găsit. Iară în cât e pentru celelalte ale noastre rădăcinate ținuturi și între aceste mai anumit Țara Ungurească încât e de a se introducă lui și întâri creștineasca Toleranție regule normale în următoarele capete se cuprind:

1-lea. Tuturor Acatolicilor (carii nu sânt Katholici) Lutheranilor, Calvinilor și de legea grecească neuniților ori în ce loc, în care (lor) ei sau din fundamentul legilor țării sau a milostivelor Privilegii și mai nainte urmate unora rezoluții împărătești (krăești) slobod (publițe) ași ținea religia sa nau avut ius (voe), fără de nici o îndoială (cârnire) adecă că fostau în acela loc așa obiceiul au ba? de bună voie îngăduim să-și facă tot omul slujba religii sale în privat.

2-lea. Iară acela Exerțițiu privatum nu cu aceia strânsă înțelegere, precum acela până acuma a fost declă-răluit în Țara Ungurească a îl primi, ci cu astfel de mod a înțelege am voit, precumcă: Lutheranii și Calvinii și de legea grecească neuniților în orice fel de loc unde publițe a religiei exerțiție nau fost, unde se află 100 [o sută] de familii nu catholici și mijloace din destul de a ridica biserică și case dascălilor și fețelor bisericesti și acelora cum se cuvine a le purta de grije, fără de aceea ca nu cumva norodul care dă contribuție, cu mijloacele aceastea cât de puțin să se îngreoeze, sau încât este pentru obșteștile datorii, care sânt asupra lor, să se slăbească, ș-ar fi legitimăluit, slobod să fie acelora Ne catholici sau Lutherani și Calvinii sau de legea grecească neuniților deosebite biserică cu așa mod a ridica, ca aceastea cu turnuri, clopote și intrarea din uliță obștească comode să fie asemenea acelorlalte publice (obștești) Biserici, pe lângă aceea Ministrii¹ și dascăli a introducea, pentru dâșii case cuviincioase a zidi și așa

¹ adecă: preoți.

morum suorum tam in iisdem locis, quam extra illa libere admittatur. Porro

Tertio. Clementer constituimus, ut iisdem A catholicis in universis haereditariis provinciis nostris adeoque in regno etiam Hungariae, in iis quoque locis in quibus illi ad consequenda munia publica, dignitates academicas, jus concivilitatis, Incolatus & Magisterii possessiones item Bonorum et Fundorum civilium. Religionis causa, virtute Legum, Regni aut eatenus elargitorum Privilegiorum, uti signanter in Regnis Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, ac nonnullis Liberis, Regibus Civitatibus & privilegiatis Communitatibus hucdum incapaces erant; haec capacitas deinceps de casu in casum omni tempore, atque absque omni nectenda eatenus difficultate, per viam dispensationis ex gratia nostra & Clementia regia tribuatur, in reliquis autem comitatibus & Civitatibus in conferendis publicis muniis generatim remoto diversae Religionis respectu, sola meritorum & talentorum, probae item et christianae vitae ratio habeatur.

Quarto. Ad constabiliendam veram Christianam Tolerantiam ultro & illud pertinere existimavimus, ut Augustanae et Helveticae Confessioni addicti Jusjurandum nulla occasione in alia quadam forma, quam quae ipsorum religionis principii convenit, praestare teneantur. Porro ex eadem ratione

Quinto. Nullus A catholicorum cultui Divino Catholicorum aut ceremoniis interesse compellatur, minus mulctae cuidam ideo subiciatur neque Articuli ceiales, vel statuta alia quaevis eatenus stringant.

nu numai în aceste deosebite biserici toată slujba religii lor a şo face, ci şia purta de grije a îngropa morţii lor atât întru acelea locuri, cât şi în alte afară de acelea slobod să fie să să îngăduiască. Mai încolo.

3-lea. Milostiveşte am orânduit: ca acelora Ne Catholici în toate rădăcinatele noastre Provinciî şi încă şi în Ţara Ungurească şi şi în tracele locuri, în care dânşii de a urma tistii din afară, mărimea academicească, din iusul împreună civilităţii, a lăcuinţei şi a meşteşugurilor, a birui bunumuri şi funduri ţivile pentru religie, cu putearea legilor ţării, sau ce se atinge de privileghiumurile pe larg date, precum mai ales în ţările Dalmaţiei, Croaţiei şi Slavonii şi în unele slobode şi Krăeşti cetăţi şi privileghiate obşte, până acuma n'au avut încăpeare („hărnicie, prindere“ - şterse), aceasta încăpeare de ci 'nainte din întâmplare întâmplare în toată vremea şi fără de nici o agonisitoare despre aceea greotă pe calea dispensaţiei din graţia noastră şi Kr(ăiasca) mila să li se dea; iară în celelalte varmeghii şi oraşe a purta Tistiile din afară (de obşte) obşteşte neuitându-se la respectul deosebitei religii, numai a vrednicilor şi a talenturilor a probei şi luare de seamă a vieţii creştineşti să aibă¹.

4-lea. Spre a întări adevărata creştineasca Toleranţie mai încolo şi aceea a se ţinea am socotit, ca Lutheranii şi Calvinii cu nici un fel de prilej şi în alta ori ce fel de formă să nu fie datori a jura, fără numai argumenturile cele de căpetenie a Legii sale. Mai încolo tot din aceea pricină

5-lea. Nimenea, care nu e catholic slujba d-zeească a catholicilor a o face să nu fie silit, mai puţin pentru aceea la ceva birşag să nu se pue şi nice articuluşurile ţehurilor sau alte orice statute pentru aceea să nu-i strângă (să nu-i silească).

¹ Aici traducerea e foarte defectuoasă; se vede, că traducătorul n'a înţeles, că latinescul „*probae*“ e un simplu atribut al cuvântului „*vitae*“. (I. L.)

Sexto. Per hoc autem ita explicatum privatum Religionis Exercitium atque Christianae Tolerantiae limites nullo modo Legibus Regni, rite expeditis, item et usu firmatis Privilegiis Benignisque Normalibus Resolutionibus Regiis, quae publicum Religionis exercitium in nonnullis locis praecontactae Augustanae et Helveticae Confessionis addictis et Graeci Ritus non Unitis, aliasque concessionibus tribuunt, derogari, prouti parte ex altera eas quoque Regni leges & Privilegia, quae in favorem dominantis Religionis constituta sunt, circa non admittendum publicum Religionis Exercitium, aliaque praerecensitae verae christianae tolerantiae accessoria ex gratia unice & Clementia Regia per modum dispensationis in mentionatis quoque regnis & civitatibus, in quantum hujusmodi Leges & Privilegia iisdem obstarent, concedi clementer volumus.

Et haec sunt illae Leges, secundum quas veram Christianam Tolerantiam in reliquis haereditariis nostris Provinciis et signanter nostro Hungariae Regno absque mora introduci & stabiliri praecepimus. Specialia vero illa, quae hac occasione in Magno etiam Nostro Transylvaniae Principatu pro meliori quoad nonnulla objecta, uti praemissum fuit, regulatione statumanda invenimus, in sequentibus consistunt.

I. Vobis Gubernio Nostro Regio activitatem clementer deferimus, ut in posterum, ubi una alterave Communitas e receptis ibidem Religionibus aut Graeci ritus non unitis pro Templi, sive lignei, sive lapidei, erigendi atque suae religionis Ministri aut Ludimagistri constituendi facultate ad Vos recurrerit atque ex ordinanda more solito cum unius catholici alterius A catholici commissarii interventu investigatione evenerit, recurrentum hujusmodi communitatem sufficienti familiarum numero, quem apud toleratos dumtaxat Dis-Unitos ad centum Patres familias figi volumus et facultatibus requisitis tam ad struenda aedificia, quam etiam necessariam Ministri atque

6-lea. Dară aceasta așa explicată privată a religiei ținare și hotare a creștineștii toleranții nici întrun chip, prin legile Țării de rând date afară încă și cu uzu întărite privilegii și făcătoare de bine norm(ale) crăești rezoluții, care publica a religii ținare întru unele locuri încât se atinge pentru Lutheranii, Calvini și de legea grecească neuniți, și alte îngăduințe dau, să nu se schimbe; precum despre altă parte și acelea a Țărei legi și privilegii, care pentru bunăvoința a stăpânitoarei religii sau orânduit, ca să nu se îngăduiască publica (obșteasca) a religiei ținare și alte vinituri mai înainte precensitei adevăratei creștineștii toleranții din singură grația și mila crăiască pe calea dispensației și în mai sus numitele țări și orașe, încât aceste Legi și Privilegii acelora le-ar sta împotriva, să li se îngăduiască milostivește voim.

Și acestea sânt acele legi, pe lângă care adevărata creștineasca toleranție în celelalte vecinice ale noastre provincii și anumit în a noastră Țară Ungurească fără de zăbavă a o introduce și întări am poruncit. Dară deosebit aceale, care cu acest prilej și în marele Prințipat al Ardealului pentru mai bună rânduală a se pune în stare am găsit, în următoarele se cuprind:

1°. Voao Krăescului nostru Gubernium puteare (îngrijire) milostivește vă dăm, ca de ci înainte când una sau alta obște din primiteale acolo Religii sau de legea grecească neuniți a ridica sau biserica de lemn au de piatră și a orândui Ministeri* sau Dascăli dela voi slobozenie va cere, și, din orânduita investigație a doi Komisareși unul Katholic, iară celalalt nu Katholic va eși (se va arăta) cum că aceea obște jeluitoare la număr destule familii au, care numai la tollărăluții Neuniți la o sută de familii voim a introduce (infigăli) și să aibă cele de lipsă atât spre a zidi, cât și

* preoți.

Ludimagistri provisionem citra contribuentium aggravium praeditam esse, Vos absque ulteriori ad Nos eatenus facienda repraesentatione facultatem petenti communitati impertiri valeatis, si vero petito supplicantis eiusmodi Communitatis ex quocumque ratione minus diferendum esse existimaveritis, eatenus Nobis ulteriorem repraesentationem cum deductione quorumvis motivorum pro elargienda ulteriori Benigna nostra Resolutione praevis fieri volumus. E quibus suapte intelligendum, Religiones omnes in usu imperturbato Ecclesiarum, interquas etiam filiales intelligendae veniunt, in quarum possessione actu sunt, relinquendas, neque in Sacris suis, aut Religionis cultu ullo modo impediendas esse, liberumque iisdem deinceps etiam futurum, ut si nefors incendio aut ruina quaedam harum Ecclesiarum destruantur, earum loco novas e ligno aut solidis materialibus, obtenta a vobis facultate, extruere valeant, dummodo, ut in generalibus praefixum est, plebs contribuens subsidiis ad hosce sump-tus praestandis non gravetur, aut ad incumbentes eidem praestationes publicas debilitetur.

II. Cum Matrimonia disparis Religionis hucdum non aliter, quam erga dandas Reversales de prolibus utriusque sexus in religione romano-catholica educandis admissa fuerint, huius modi reversalium usum, illis, quae hucusque expeditae haberentur in vigore suo relictis, ex nunc pro futuro quidem abrogare, pro constanti tamen norma una sancire duximus, in Matrimoniis disparis receptae religionis, filios in paternae, filias vero in maternae religionis principiis, pro exactae aequitatis, qua receptae religiones inter se juxta Leges gaudent, rationibus educandas esse, si autem disparis ejusmodi Matrimonii casus inter receptae et toleratae religionis (uti non unita est) asseclas sese exereret, atque Pater alicui e receptis Religionibus adhaereret, omnes proles tam masculae, quam sequioris sexus paternam religionem

cea de lipsă purtare de grijă pentru traiul slugilor bisericii (minstirii) și a dascălilor să fie fără de nici o îngreuiare a contribuenților (carii dau dare) voi să puteți da slobozenie la obștea suplicantă fără dea face mai încoace nouă înștiințarea; iară dacă din oarece pricină veți socoti, că cearerea acestii feal de obște nu este cu cale, despre aceea nouă mai încolo înștiințare cu arătarea tuturor mișcărilor (stărilor împrejur, pornirilor) spre lărgirea mai încolo a milostivei noastre rezoluții ca la niște mai mari a să face voim. Din care lesne să înțelege, că toate Religiiile în slujba Ecleeziilor sale neclătite să fie (să rămâe) între care se înțeleg și filiale, și nici într'un chip să nu aibă împedecare nici în sfințeniile sale, nici în ținerea religii, și în vremea viitoare adecă de ci nainte să fie slobod: ca decumva vor arde acele biserici sau se vor dărîma în locul acelor altele de lemn sau de piatră a ridica dela voi să capete slobozenie, numai ca, precum obștește sau arătat mai dinainte, obștea care dă contribuție prin ajutorința la astfel de treburi, să nu se îngreuiaze sau să nu-și poată împlini datorile (slujbele) de obște, care sânt asupra lor.

2°. Fiindcă căsătoriile, care nu sânt de o religie până acuma nu almintrilea fără numai pe lângă sau după (ce) se vor da rezervale, rândueli de a se ținea, ca despre amândouă părțile în religia r. catholicească a se crește pruncii sau îngăduit. Astfel de rezervale, care până acuma sau dat afară de ci înainte să lipsiască; iară una pentru întărirea normei a se orându am găsit. Intre căsătoriții, care sânt de religie rețeptă, dar nu de un feliu, feciorii în partea religii cea bărbătească, featele în cea muerească să crească după prințipiurile religii; pentru săvârșirea dreptății care o au între sine religiile rețepse după legi, a se creaste. Iară dacă nefiind de o religie căsătoria se va întâmpla să fie o parte de religia primită, alta tollărăluită (precum cea neunită) și s'ar întâmpla pricini, și de va fi tatăl co-

sequantur, quod receptae religionis praecipuum ac praerogativa esse dignoscatur; si e converso Mater receptae Pater vero toleratae Religionis foret, proles sexum parentum in sectandis religionum principiis sequi debebunt.

III. Si Matrimonio inter utramque partem a Religione catholica sive unita alienam contracto, alterutra partium ad Fidem Romano-Catholicam seu ad Unionem transiret, aut soluto per mortem Matrimonii vinculo pars superstes ad religionem catholicam seu Unitam converteretur, eadem praescripta regula quoad proles, quae nondum Annos discretionis attigerunt, pariter observanda erit: in casu nimirum conversionis paternae omnes proles masculae in Annis Discretionis nondum constitutae patris, foeminae vero sexus matris, si haec receptae religionis fuerit secus vero has etiam patris neo conversi Religionem sequi, matre vero conversa, non nisi eiusdem sexus proles infra Annos Discretionis in Catholica religione educandas esse, caeteroquin neque catholicae, neque reliquarum Religionum asseclae ullo suo praetextu proles aut orphanos a Parentibus alterius Religionis ortas in sua religione educandas vindicare poterunt.

IV. Cum propter Baptizum pro obstetricis administrandum A Catholicis Religioni addictis contra earumdem dogma vexari, aut puniri nullo modo velimus ordinarios ad praescriptum huius nostrae Resolutionis instrui clementer praecipimus.

V. Generaliter ordinamus, ut sacerdotes catholici, nisi vocati fuerint, aegrotantibus acatholicis se non obtendant, petente autem aegroto propinqui ipsius aut ministri aditum sacerdoti concedere teneantur, Prout et liberum sit A Catholicis Ministris suae Religionis captivos non tantum in carceribus adire, verum etiam ad ultimum supplicium comitari; quod ipsum cunctis Provinciae jurisdictionibus pro accurata observantia publicandum erit.

piilor de religie rețeptă, toți pruncii de amândouă părțile de religia bărbătească să să ție, care e regula religiei rețepte și cineștea de a se cunoaște. Iar dimpotrivă dacă Muma va fi de religia rețeptă și Tata tollerată, atuncia pruncii toți de religia părintească după prîntîpiumurile religiilor se vor ținea.

3-lea. Dacă cu contract de căsătorie între amândouă părțile dela religia catholică sau unită oarecare parte la credința romano-catholică s'ar duce, sau la unație, sau rumpând legătura moartea, partea care trăește la religia catholică sau unită sar întoarce, aceea regulă mai dinsus scrisă pentru pruncii, carii încă nu sânt de vârstă, asemenea se va ținea; iară în întâmplarea întoarcerii părintești, toți feciorii, nefiind încă de vârstă, de partea (tatălui) bărbătească, iară featele de cea femească se vor ținea, de va fi partea femeiască de religia rețeptă, iară de nu: numai acele feate vor crește în religia catholicească carii încă nu sânt în stare a se despărți, altmîntreia nici partea catholicească nici a celorlalte religii subt nici un fealiu de prefacere dela religia părții bărbătești ai smîntî nu vor putea pre copii de vor fi și rămași de părinți.

4-lea. Pentru botez când botează moașele de leage nu catholică, împotriva dogmei lor a vorbi și a ocări sau a le pedepsi nici decum nu voim, a se orânduî purtători de grijă pentru preșcriptumul acestii a noastre rezoluții milostivește am poruncit.

5-lea. Obștește orânduim, ca preoții catholici, de nu vor fi chemați, să nu meargă la bolnavii nu catholicilor, dar dacă va pofti bolnavul pre preotul chiar sau (ori) pre ministerul săl primiască înlăuntru, precum și Necatholicilor slobod să fie adecă preoților ministerilor a merge nu numai în temnițe la robii care sânt de leagea sa, ci și la sfârșitul lor a le sluji, care lucru tuturor iurisdicțiilor provinții pentru adevărata omenire (cinstire) unul cu altul se va publicăli.

VI. Iam superius clementer resolvimus, ut receptarum religionum sectatoribus et Graeci Ritus Non Unitis ubivis locorum, ubi sufficiens, et respective praefixus familiarum domiciliarum numerus, necnon requisitae facultates adsunt, Templi, Parochias et Scholas erigendi licentia concedatur, suapte consequitur, A catholicis Religionis suae scholis destitutis, neque illas introducere seu ob exiguum familiarum numerum, sive ob virium insufficientiam valentibus juxta usum et consuetudinem hucusque etiam observatam, liberum relinquit, ut proles suas seu ad catholicas, sive etiam A catholicas, quae adessent, scholas mittere possint. Caeterum

VII. Collectas omnes seu per studiosos, seu alia quacumque de causa instituendas quam severissime medio Tabularum continuarum & Magistratum prohibendas, atque ut eatenus sufficiens vigilantia adhibeatur, injungendum, necnon concernentibus etiam Episcopis, Consistoriis et Dis — Unitorum vicario pro exacta observantia et congruis dispositionibus intimari volumus.

VIII. Visitationes per Episcopos, superintendentes, Vicarios & Arhidiaconos et alios, quibus competit, instituendas, absque omni contribuentium aggravio, aut qualicumque ab illis ferenda sumptum collatione institui volumus, quapropter iisdem sua via intimandum erit, severas poenas illos incururos, qui tali occasione a contribuyente quidpiam exigere aut etiam accipere attentaverint.

IX. Si aliquae e stabilitis in Magno illo Nostro Principatu Religionibus Synodum aut Congregationem celebrare cogitent, id ea ratione imposterum admittendum benigne resolvimus, ut causas, singulaque Deliberationis objecta praevia Nobis indicare teneantur, facultate pro re per Nos comperta dein concedenda.

6-lea. Mai din sus milostivește am rezolvăit, ca celor de religie rețeptă și de lege grecească Neuniților ori în ce loc unde mai din sus pomenitul al familiilor număr se va împlini, și ar avea prindere la cele de lipsă să li-se dea slobozenie de a ridică biserici, parohii, școli, firește e, ca părăsindu-se școalele nu catholice, nici ale întări acelea sau neavând puțință după obiceiul lor până acuma ținut, să fie slobozi copiii săi sau la ceale catholicești sau nu catholicești școli carii s'ar afla să-i poată trimite. În cealalte

7-lea. Toate ceale adunate sau prin dieci sau din alta ori ce fel de pricină să vor orândui cât mai vârtos prin mijlocirea Tăbulilor nencetate și Magistraturilor a să opri; și despre aceea din destulă luare de seamă să fie și iarăș cuviincioșilor episcopi, superintendenși (Arhimandritzi) Vicarășului Neuniților a avea grije și a omenirii pre altul și tuturor orându-elilor a să porunci voim.

8-lea. Vizitațiile prin Episcopi, Superintendenși, Vicareși și protopopi și prin alții, căroră să cuvine, a să face fără de nici o îngreoiare a contribuenșilor sau orice fel dela dâșii luare, adunare a să orândui voim, pentru care lucru acelora cu cale să va porunci, greale pedepase pe aceia vor veni, carii cu acest prilej dela contribuenși ceva va storce, sau a primi vor îndrăzni.

9-lea. Dacă vreao religie din așezatele în acel Mare al nostru Prințipat Sinod sau adunare a face vor gândi, acest lucru cu astfelu de condiție a se îngădui de ci înainte milostivește am voit, ca pricinile și toate stările hotărîrei deosebite noao ca la niște mai mari a ni le face cunoscută să fie îndatorăți, căpătând voie pentru lucrul acela, după aceea prin noi să va îngădui.

X. Universim per Magnum Nostrum Transylvaniae Principatum in alterabilis Lex esto, nemini Religionis causa, nisi Legibus Civilibus Benignisque Mandatis Regiis contravererit, aut tranquillitatem publicam turbans facinus patriverit, poenam pecuniariam aut corporalem infligi posse, hinc, medio publicarum iurisdictionum ordinandum etiam erit, ut omnes Magno in illo Principatu existentes Religiones a contumeliis et jurgiis inter se sollicitè abstineant, quascumque scommaticas expressiones, praesertim in scriptis dicasterialibus et libellis suis evitare curae habeant, quod ipsum et ut Domini Terrestres quoque apud subditos suos disponant, iisdem aequè injungendum erit. Et haec sunt, quae peculiariter pro charo Nobis Magno Transylvaniae Principatu deinceps observanda clementer praescribimus.

Quare Vos, Regium Nostrum Gubernium, puncta haec Benignae Resolutionis Nostrae, quoad priora quidem sex puncta pro notitia, quoad reliqua vero pro exacta observantia sparsis per universum Magnum illum Principatum circularibus, notum reddetis atque Supremis Contibus et Primariis Officialibus injungetis, ut occasione primitus celebrandarum Congregationum aut Confluxuum altissimam Nostram Resolutionem publicent, utque eo oculus ea, quae Benigne resolvimus ad omnium notitiam perveniant, circulare hocce intimatum Typis etiam publicis excudi atque pro cujusvis usu venum exponi curabit(is) una vero generaliter injungetis, ut in reliqua universae Leges et Benignae Normales Gloriosae memoriae Praedecessorum Nostrorum in Materia Religionis hucdum emanatae in quantum illae per praeductas specificas Resolutiones Nostras, immutatae aut dispensatae non sunt, deinceps quoque per eos, quorum interest accurate observentur, atque praemissorum effectui tam per universas regni Jurisdictiones, quam peculiariter, per Vos Regium Nostrum Gubernium debita sollicitudine invigiletur. Cui in reliquo

10-lea. Prin tot Marele Nostru Prințipat leage neschimbată să fie: Pre nimenea pentru religie, de nu va face împotriva legilor țivile și milostivelor Krăești porunci, sau pacea de obște turburând faptă rea va face — să nu să poată pedepsi în bani sau trupește. Deaci prin mijlocirea obșteștilor jurisdicții să va și orânduî: ca toate religiile care să află întru acel Mare Prințipat de a să ocări între sine și a să certa pre sine să silească a să ferî, orice fel de vorbiri întunecate mai vârtos în dicasterialiceștile ale sale cărți ale depărta să poarte de grijă. Care lucru și Domnii poseassori la supușii săi să orânduiască, acelora încă aseamenea se va înștiința. Și aceste sânt, care pentru prețitul nostru Marele Prințipat al Ardealului a se ținea milostivește am prescris.

Pentru aceeaa voi, Krăescul nostru Gubernium aceste puncturi a milostivii Noastre rezoluții, încât pentru aceale șase mai sus zise puncturi pentru însemnare, iară pentru celelalte de a să ținea prin tot acel Mare Prințipat împrăștiind țirculare să faceți de știre și Grofilor celor mai mari și Tisturilor celor mai dintâiu să înștiințați, ca cu prilejul adunărilor acelor de căpetenie sau întâlnirilor prea înalta noastră rezoluție să publicălească și ca cu atâta mai în greab aceale ce milostivește am rezolvălit la cunoștința tuturor să vie, și despre aceasta țirculariu și în tipariu să să dea, și spre a măcar căruia uz drept a spune veți avea grijă. Iară una obștește să înștiințați: ca în celelalte toate legile ceale făcătoare de bine și normale a hotărîrilor noastre celor mai dinainte în materia religii până acuma eșite, încât acelea prin desăvârșitele specificate ale noastre rezoluții neschimbate sânt sau nedispensăzălite, de ci înainte încă prin aceia, căroră li se cuvine accurat să să fie și desăvârșirea mai nainte hotărîtelor atât prin toate jurisdicțiile țării, cât mai vârtos voi Kr. (ăiescul) Nostru Gubernium pe lângă datornica luare de

Gratia Nostra Caesareo-Regia, de Principali benigne propensi manemus.

Datum in Civitate Nostra Vienna Austriae. Die Octava Mensis Novembris, Anno Domini Millesimo Septingentesimo Octuagesimo Primo. Imperii Nostri Romani Decimo Octavo, Regnorum vero nostrorum Haereditariorum Primo.

Josephus m. p.

Thadeus Baro a Reischach m. p.
Ad mandatum Sacrae Caesareae & Regiae
Majestatis proprium.

Leopoldus de Haan m. p.

Fogaras. Die 9-na M. Marcii A^o 1782. Ex Archivo Tabulae Districtus Terrae et Oppidi Fogaras Cons. Extradatum per Stephanum Fogarasi m. p. ordinarium notarium.

(Sigil de ceară neagră).

seamă să îngrijești. Căruia întraltele grația noastră împărătească crăiască și mai de frunte milostivește îngăduind rămânem.

Sau dat în orașul nostru Vienna (Beciu) în Austria în 8 opt zile Noemvrie Anul Domnului omie șapte sute optzeci și unul. A împărăției noastre romanești al optsprezecelea, iară a fărilor noastre ceale rădăcinate întâulea.

Fosif m. p.

(L. S.)

Thadeus Baro a Reischach m. p.
Ad mandatum Sacrae Caesareae & Regiae
Majestatis proprium.

Leopoldus de Haan m. p.

Fogaras Die 9-a M. Marcij A. 1782. Ex Archivo Tabulae Districtus Terrae et Oppidi Fogaras Cons. dixtradat, per Steph. Fogarasi ord. not. m. p.

(L. S.)

DOCUMENTE ISTORICE.

4. Acte privitoare la reîntorcerea lui Atanasiu Șaguna în sinul bisericii strămoșești.

XLIX.

Testimonium scholasticum. Nomen et cognomen, Aetas, Religio: Sagona Anastasius Annorum 18 Rom. Cath.; Gens seu Natio, Locus natalis et comitatus: Hungarus Miskoltz comitatus Borsodiens. Pater, vel tutor, aut Curator, ejusque Conditio et Habitatio: M. Anastasia Civis habitat ibidem. Annus et Schola, quam frequentavit: Anno 1826 2-am Humanitatis Classem frequentavit diligenter. Classis: In doctrina Religionis: Eminens. In Divinis frequentandis fuit solens. In Literis et Scientiis: E numero 103 condiscipulorum inter 32 Eminentes Decimus septimus. In Studio Linquae Hungaricae: Eminens 17-us. In Moribus: Classis primae. Datum: Pestini apud Sch. P. Anno 1826. Mensis Decemb. 26-a. Glycerius Aigll m. p., e Sch. Pii Director Gymnasii. Constantinus Eschner m. p. e S. P. 2-ae Humanitatis Professor et Exhortator Gymnasii L. S.

L.

«Vigore praesentium testor, quod Anastasius filius Naum Saguna et Anastasiae Legitimae consortis illius, utriusque Graeci Ritus non uniti natus sit Anno 1808 mensis Decembris 20 eiusdem Anni, et baptizatus, et myro unctus iuxta Cannones sanctae Ecclesiae orientalis hic Miskolczini per me Constantinum Vulco Anno 1808 mense eodem nempe Decembri 28-a. Cuius patrinus fuit Athanasius Filius Adami Gerga in nostra Ecclesia nomine sanctissimae Trinitatis existenti, ac usque 1826 Annum sacram coenam comunicavit in eadem Ecclesia nostra; hoc his testimonialibus Litteris certifico conscientia mea, corroboratis subscriptione et usuali sigillo. Signatum Miskolczini Anno 1820 mense Februarii 26-a. Parochus Ecclesiae Graeci Ritus n. u. orientalis Miskolczienis. Constantinus Vulco m. p. (L. S.)

LI.

Declaratio: Infrascriptus iuxta Litteras a Constantino Vulco Ecclesiae Graeci R. N. U. Orientalis Miskoltziensis Parocho extradatas 28-ae Decembris Anno 1808-o baptisatus, jam nunc completorum 18 aetatis annorum principiis Religionis Romano-Catholicae, vel eo e respectu, quoad Scholas publicas in Regiis Gymnasiis Miskoltziensis ac Pesthiensis cum profectu Eminentiae frequentando, et Studio Doctrinae Religionis solertem operam impenderit, imbutus, me juxta intimam meam convictionem citra Consanguineorum persuasionem, coactionem, aut influxum Sacra Graeco-Orientalis Ecclesiae sequi velle, hisce declaro; eatenusque mihi benignum indultum imperitari oro, paratus, eandem Declarationem, et Ore, ubi illud necesse videretur, confirmare, ut firmissimi mei propositi clarum praebeatur testimonium, et cum in Scholis publicis Religionis R. Catholicae Doctrinam solerter exceperim, calculumque Eminentiae emeruerim, praescriptam secus 6 Hebdomadaram institutionem superfluum esse censendo, una me ab hac dispensari orando, protegi demisse supplico. Pesthini 29-a Decembris 1826. Anastasius Sagona m. p. Philosophiae in R. Universitate 1-um in Annum Auditor.

LII.

Sevensimmel C. R. Haer. Princeps ADux Austriae et R. Pal. Exc. Cons. R. L. H. D. D. bg. gr. coll.

Infrascriptus Patre meo ad sacra Romano-Catholica transeunte non obstante eo, quod in Ecclesia et Religione Graeco-Orientali natus, educatusque fuerim, obligationem peraeque memet Sacris Romano-Catholicis addicendi obtinui. Nunc, dum teste sub %/ advoluto Documento jam 18-um aetatis meae annum attigeram, ductu Declarationis mature perpensae, et proprio pugno notatae sub %/ adnexae mihi facultatem benigne tribui hancque bgratiose evinci perdemisse supplico, ut Sacra Graeco-Orientalis Ecclesiae sequi valeam, sub %/ Testimonium quoque Scholasticum accludendo, e quo liquet: me Catholica Gymnasia frequentantem in Doctrina Religionis Eminentiae calculum emeruisse, ut adeo institutionem hujus superfluum esse censeam, id una provocando ad %/ subjungendo: me usque annum 1816 in Ecclesia Miskolczeni Graeco orientali Sacram coenam communicavisse. Benignitati, altisque gratiis devotius emorior. Serenit[at]is Vestrae Regiae] ac Exc. Cons. R. L. H. Pesthini 29 Decembris 1826 servus humillimus infimus Anastasius Sagona Philosophiae in R. Universitate 1-um in Annum Auditor.

LIII.

499. E Cons. ddo 2 Ian. 1827. *Pestiensis cottui et G[ener]ali Vicario Agriensi.* dim. 13. *Zsinszky* m. p., ead. vidi *Lovász* m. p.

Instantia Nastasii Sagona, primum in annum Philosophiae in R. Un[ivesita]te Pestana Auditoris, originae Miskoltziensis, facultatem, Religionem G. n. u. r. amplectendi sibi comedi petentis, Pttis DVris erga futuram demissionem cum eo hisce transponitur: (et Cottui Pestiensis cum eo abhinc sub hodierno transponitur) ut ope exmittendae mixtae Deputationis juvenem hunc annos discretionis jam superantem, qui juxta productum Scholasticum Testimonium Cath. Scholas frequentando, in Doctrina Religionis R[omano] Cath. educationem accepit et sacramento quoque Poenitentiae et Eucharistiae usus fuit, ad sequenda sacra cath. in quibus educatus est, serio et efficaciter comoveri, casum vero in illum, si communitio haec aptatum haud produceret effectum, idemque praeposito suo Sacra Ecclesiae Graecae amplectendi inhaereret, in motiva: cur videlicet Relig. Cath. deserere et sacri g. n. u. r. adhaerere velit? an non item allectio quaepiam subversetur, modalitate normaliter praescripta investigari faciant et de Resultato hujus Investigationis adaequatam Relationem praesent. Dat etc.

Vicario: Quod ipsum Pstae DVstrae pro congruo notitiae statu hisce significatur. Dat etc.

LIV.

Saguna Anastasiusnak a N. M. M. K. Helytartó Tanátshoz nyújtott s Foglalatban vissza rekesztett abbéli folyamodására, hogy nékie a Görög nem egyesült Vallásra leendő vissza térésre engedelem adattasson, a Tekintetes Vármegyének a Folyó Esztendei 455-ik szám alatt költt határozása következtetésében alázatosan jelentjük; hogy mi a tisztelt királyi Helytartó Tanáts kegyes Rendelése következtetésében a Folyamódót elsőben is a Catholica Hitben való további *megmaradásra hathatossan megintettük*, megintésünknek azonban semmi sikerét sem tapasztalván, sőt látván abbéli kívánságát, mely szerint a Görög nem egyesült Vallásra vissza térni szándékozik, *szoros kérdőre vettük az iránt is*, mi ok indíthatja ötet a Catholica Hit elhagyására, nemde nem valamely ígéretek és ajánlások által bírattott é arra. A melyre azt nyilatkoztatta ki előttünk, hogy ő ugyan nem azon okból akar vissza térni a Görög nem egyesült Vallásra, mintha abban nagyobb bídveségét látná, mivel ő annak megítélésére, melyik vallás légyen idvességesebb *magát elégtelennek látja*, és csak *egyedül azon kívánság buzdítja ötöt, hogy azon Vallásban élhessen és halhasson meg, á melyben született*: egyéb eránt azt jó lélekesmértettel valja, hogy ötet ezen lépésnek tételére semmi némű ígéretek és ajánlások nem bírták, és hogy az e féle ketsegtető módoktól az ő szándéka egészen tiszta légyen. Ugyan azért továbbá is alázatosan esedezik, hogy néki is, valamint két testvérjeinek a Görög nem egyesült Vallásra lehető vissza térésre engedelem adattasson. Töbnyire a folyamodó a maga gondolkodását Irásban is feltévén, azt nekünk által adta, melyet is /- alatt bé mutaván s azzal tésszük ezen hivatalos tudósításunkat. Költ Pesten Februarius Hólnap 20-ik napján 1827. Kiss László m. p., főszbiró. Belgrády János m. p. Eskütt Idősb W. Iankowich Miklós m. p. mint a Catholica Valláson lévő ki küldetett Tábla Biró.

LV.

In Humillimum Benigni ad Inclitum Comitatum Pestiensem demissi Decreti Aulici obsequium flexo poplite declaro: quod iteratis vicibus conscientiae meae examine instituto, siquidem utriusque Religionis, tam scilicet Romano-Catholicae, quam et Graeci non uniti Ritus Articulorum Fidei, et Dogmatum ad aequationem cognitionem mihi comparaverim, nullum in Essentia, quantum quidem assequi potui, discrimen invenerim, ideoque etiam, quin e parte Consanguineorum seu persuasiones, coactiones aut minimus influxus intercessisset, sed *proprio meo motu, ex intima convictione Religionem* eam in qua natus et baptisatus sum, et in qua neque annum 1816 sacram Synaxim sumpsim, videlicet Graeci non Uniti Ritus sequi desidero; de genu suam Maiestatem Sacratissimam imis orando precibus, quatenus mihi libertatem Conscientiam meam citra Coactionem sequendi clementissime concedere dignaretur. Pestini 17-a Februarii 1827.

Anastasius Sagona m. p.

LVI.

1317

Felséges Örökös Császári s Királyi Főherczeg Nádor Ispány Ur, Nagy Méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanács, Kegyelmes Urunk, Kegyes Uraink!

Császári Királyi Fő-Herczagségednek, és a Nagy Méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanátsnak folyó Esztendei Ianuarius 2-áról 499-dik szám alatt költ kegyes Intező Levelének következtetésében, melyben bizonyos a Catholica Hitről a Görög nem egyesült Hitre vissza térni kívánó Sagona Anastasiusnak meghalgatását kegyessen elrendelni méltoztatott: az e végett kiküldött Deputationak tudósítását a kérdéses Sagona Anastasiusnak e részben adott kinyilatkoztatásával együtt a foglalatban ide rekesztve Császári Királyi Fő Herczagségednek és a Nagy Méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanátsnak tartozó egész alázatossággal felküldeni bátorokodunk, melyben az illető Deputatusok, valamint a folyamodó maga is azt adja elő: hogy tsupán azon indító okból, hogy azon hitben, melyben született élhessen, és halhasson, kívánna a Görög nem egyesült vallásra visszaterni, és semmi mellékes tekintetek ötet nem vezérlik, hanem szándéka minden ketsegtető módoktól, vagy ajánlásoktól egészen tiszta légyen.

Kik egyébiránt Kegyelmébe, Kegyességebe, és jó szívűségebe ajánlottak ála-
zatos és egész tisztelettel maradunk. Költ az 1827-ik Esztendei Martius 30-án Pesten tar-
tatott kis Gyülésünkéből. Cs. és K. Fő Herc. és a N. Mélt. M. K. Helyt. Tanácsnak alá-
zatos engedelmes szolgálái. Pest Pilis és Solth törvényessen egyesült V[árme]gyék Rendei.

LVII.

11148 Ex Consilio dto 1 Maji 1827.

Suae Majestati!

all 5 dim. 16. *Zsinszky* m. p. 17-a Vidi *Lovász* m. p. Expedivit eadem *Urbanovsz-
ky* m. p. all 18 May.

Demisse advoluta Instantia Anastasii Sagona primum in annum Philosophiae Au-
ditoris, origine Miskoltziensis, facultatem religionem G. n. u. r. amplectendi, sibi con-
cedi petentis, cottui Pestiensi cum eo abhinc transposita; ut ope exmittendae Mixtae
Deputationis juvenem hunc, annos discretionis jam Superantem, qui juxta productum
Scholasticum Testimonium Cath. Scholas frequentando, in Doctrina Religionis R. Cath.
educationem accepit, et Sacramento quoque Poenitentiae et Eucharistiae usus fuit, ad
sequenda Sacra cath. in quibus educatus est, *serio et efficaciter commoneri*, casum vero
in illum si Commonitio haec optatum haud produceret effectum, idemque proposito
suo Sacra Ecclesiae g. n. u. r. amplectendi inhaereret, in motiva; cur videlicet Reli-
gionem Cath. deserere et Sacris g. r. n. u. adhaerere velit? an non itam allectio pro-
pria subversetur? Modalitate normaliter praescripta investigari faciat, et de Resultato
Investigationis adaequatam Relationem praestet.

Idem demisse advolutam submitit mixtae Deputationis Relationem exqua, prout et
recurrentis Scripta Declaratione patet: eundem tam in articulis fidei R. Catholicae, quam
et Sacrorum gr. n. u. r. imbutum, a nemine allectum, et propria convictio ne vel ideo
Sacra gr. n. u. r. amplecti velle, quod in his ab infantia baptisatus et usque 16 aetatis
annum, quo Sacra Synaxi reflectus est, educatus frerit, nullumque in Ecclesia harum
Religionum discrimen videat.

Negotium hoc Religionarium R. hoc L. /. Matti V. S.-am eo demisse substernit:
quod licet quidem Iuvenis hic qui tenore producti Scholastici Testimonii, e Doctrina
Relig. Cath. eminentiae Calculum meruit Sacramentis quoque Poenitentiae, et Euchari-
stiae more Romano Catholicorum usus fuerit, cum tamen sperari vix possit: eundem
cujus germano et uterino fratri Francisco et Sorori Catharinae, tenore B. Decr. Aul. ddo
26 Apr. 1822 Nr. 5486 et dto 9 Sept 1825 Nr. 12186 liberum Relig. g. n. u. r. exerci-
tium bgne jam concessum est, a natali suo orientalis Ecclesia Ritu destitutum esse,
eidem velut annos discretionis jam superanti, atque in Principiis et Dogmatibus fidei
Cath. sufficienter imbuto, a paritate fratris Francisci, *cui absque praevia sex hebd. cath.
Institutione liberum Religionis exercitium concessum* est, perinde absque sex hebd. Cath.
Institutione petitus ad Sacra Orientalis Ecclesiae reditus cl[emen]ter applacidandus esse
censeatur. Dat etc.

LVIII.

8630 Sacrae etc. bgne intimandum: Altefatam Suam Mattem Ssmam opinionem Regii
huius Lottlis Consilii, quoad concedendum Elisabethae, Margarethae, Iulianae, et Ma-
riae, Catharinae Jung liberum religionis exercitium sub 1-a Maji a. c. No. 11497 de-
promptam clementer ratihabere; circa casum vero Religionarium Anastasii Sagona, me-
dio alterius Repraesentationis ddo 1-ae Maji a. c. No 11148 horsum substratum, bgne
praecipere dignatam fuisse: ut Juveni huic, praeviae adhuc per Constitutum ad Univer-
sitetem Pestanam, ubi idem Philosophiae Auditor esse exponitur, Sacrum Oratorem Au-
gustinum Popol, virum ab eruditione et discretionem commendatum, consveta normalis
Institutio impertiatur, et super resultato huius Institutionis, Relatio suo tempore praes-
tetur. Praeductam igitur bgnam Resolutionem Consilio huic Lottli Regio fine facien-
darum conformium dispositionum, substernendaeque suo tempore clementer deman-

datae Informationis, hisce significari. Acclusis isthic una readnexis. Datum Viennae die 13 Iulii anno 1827. Comes *Adamus Reviczky* m. p. Comes *Fidelis Pálffy* m. p. Ad b. Sacrae Csaе etc. Mandatum: Comes *Franciscus de Nádasd* m. p.

LIX.

20447 E Cons. ddo 8 Aug. 1827.

Comitatui Pestiensi.

allat 13 dimis 15 Aug. G. (nedescifrabil) m. p. ead. vidi *Lovász* m. p. ad 16 Aug. Exp. ead. *Pataky* m. p.

Remonstratone Praestarum DVstrarum ddo 30 Martii a. c. No 1317 in merito Religionario Anastasii Sagona, sibi facultatem sacra Ecclesiae Graeco orientalis sequendi bgne impertiri supplicantis, isthuc facta, ab huic alt[issim]o Loco substrata, Sua Mattas Ssma elter jubere dignata est: ut juveni huic praeve adhuc per constitutum ad Universitatem Pestanam, ubi idem Philosophiae auditor est, Sacrum oratorem Augustinum Popol consorta normalis Institutio impertiatur.

Quae altma Resolutio Regia Praestis DVstris fine edocendi fati juvenis hisce nota redditur. Dat etc.

Academico Mattui Regiae Scientiarum Univ[ersitatis].

Pestanae.

Siquidem Sua Mattas Ssma tenore recens editae altmi Resolutionis Regiae clementer praecipere dignata sit: ut Anastasio Sagona in Regia Scienciarum Universitate Pestana Philosophiae 1-um in annum auditori, qui exhibitio horsum Recursu, sibi facultatem Sacra Ecclesiae Graeco-orientalis in quibus a teneris educatus fuit, Sequendi, bgne impertiri petiit; praeve adhuc per constitutum ad Regiam hanc Universitatem Sacrum oratorem Augustinum Popol consveta normalis sex hebdomadarum Institutio impertiatur hoc ipsum Academico huic Mattui scopo edocendi fati oratori ssui Augustini Papol cum eo hisce perscribitur: ut subin solitum normale attestatum super qualiter expleta per antelatum juvenem praescripta Institntione horsum submittat. Dat u. s.

G[enera]li Vicario Capitulari Agriensi.

Erga Recursum Anastasii Sagona in Regia Scientiarum Universitate Pestana 1-um in annum Philosophiae auditoris, sibi facultatem sacra Ecclesia Graeco-orientalis sequendi impertiri supplicantis; isthuc exhibitum abhinc autem una cum Remonstratone Cottus Pestiensis altmo Loco substratum Sua Mattas Ssma elter praecipere dignata est, ut Juveni huic praeve adhuc per Constitutum ad Universitatem Pestanam Sacrum oratorem Augustinum Popol, consveta Normalis Institutio impertiatur, et super Resultato hujus institutionis Relatio suo tempore praestetur.

Factis proinde penes Academicum Magistratum attactae Universitatis sub hodierno congruis ad Rem dispositionibus, de altma hac Resolutione Regia etiam Praettae DVstrae pro Requisita notitia hisce edoctor. D. u. s.

LX.

Inclyte Magistratus Academice!

In obsequium Benigno Gratosi Intimati Budae ddo 8-ae Augusti 1827 sub Nr. 20447 editi, quo tenore editae altmae resolutionis Regiae *Anastasio Sagona* in R. Scient. Univ. Pesth. pro tunc 1-um in annum Philosophiae Auditori, Facultatem Riturum Graec. non unitorum sequendi humillime petenti, sex septimanarum Institutio in R. Scient. Univ. subeunda praescribitur, et de impleta Institutione normale Attestatum Excelso Consilio Regio submittendum Altme ordinatur: in sequelam hujus Bgnae Dispositionis adnexum isthic Attestatum, medio Inclyti Magtus Acad. Exc. Cons. Regio substernendum submitto, addita ea humillima insinuatione, pro religiosa hac Institutione *Testes non fuisse vocatos, propterea*, quod praefatus Iuvenis, utpote Philosophise Auditor, sub Legibus Academicis existens, qua Alumnus R.-Sient-Univ. considerari debuerit, et se durante tota Institutione humanum ac diligentem exhibuerit. Pethini 23-a Decembr. 1827. I. M. Ac. hum. servus *Aug. Popol* m. p.

LXI.

NB.

Serenissime Caes. R. etc. etc.

In obsequium Bgno Graosi Intimati ddo 8-ae Augusti An. 1827 sub Nr. 20447 quo, conformiter editae Altissimae Resolutioni Regiae, *Anastasio Sagona*, in Regia Scientiarum Universitate Pesthynensi Philosophiae Auditori facultatem Ritum Gr. N. U. sequendi humillime petenti, sex septimanarum Institutio in Doctrina Religionis Romano Catholicae subeunda praescribitur, et de impleta Institutione Normale Attestatum substernendum Ordinatur; Magistratus Academicus Attestatum illud per Exhortatorem Academicum Augustinum Popol, qui Institutionem praememoratam dicto Anastasio Sagona impertitus est, exhibitum, praesentibus sub ./. demisse substernit, id una reflectens: Exhortatorem superius nominatum ad Institutionem sex hebdomadalem requisitos secus Attissimo Iussu testes ideo non Adhibendos censuisse, quod in hoc casu exceptionem subversari praetendat. E consessu Acad. Pesth. die 4 Mart. 1828 celebr. etc. Rector et Magistratus Academicus. *Ladislaus Vass* m. p. Historiae Eccl[esiasticae] Professor Regiae Universitatis h. t. Rector.

LXII.

Attestatum.

In obsequium Benigno Gratosi Intimati Budae ddo 8 August Anno 1827 sub Nro 20447 editi, quo mihi infrascripto Altissimo loco imposita fuit obligatio: Anastasium Sagona in Regia hac Scient: Universitate I-um in annum Philosophiae Auditorem, in doctrina Religionis Catholicae per sex septimanes erudiendi et subin Attestatum de qualiter expleta per antelatum Invenem praescripta Institutione Excelso Consilio Locumt. Regio submitendi, praesentibus fide integra attestor: Invenem Anastasium Sagona in hac R. Scient. Univ. nunc secundum in annum Philosophiae Auditorem, religiosam Institutionem per sex continuas, a 5-a Novembris ad 18-am Decembris Anni 1827 diligenter subivisse, et durante hac Institutione, integram totius doctrinae Religionis explicationem, *attente ac modeste*, ut Alumnum R. Scient: Univ. decet, *excepisse*. Interim non obstante hac Institutione, superatis sex septimanis, eundem Anastasium Sagona declarasse, *se penes maternam Religionem perseverare velle, cum praesertim censeat, se etiam penes hanc, cum pariter a Christo originem trahat, salutem aeternam consecuturum esse*. In quorumfidem praesens Attestatum, uti demandatum fuerat, Excelso Consilio Locumtenentiali Regio humillime substerno. Pesthini 27 Aprilis 1828. *Augustinus Popol* m. p. in A. Sc. Univ. Doctrinae Religionis Professor et orator sacer. (L. S.)

LXIII.

10927 E Cons. ddo 6 Maj 1828.

Suae Majestati Sacratissimae!

all ac dim. 9 Maji. *Nyéky* m. p. Vidi *Lovász* m. p. Revidi *Pálffy* m. p. 11 May . . .

In demissum obsequium B. Decreti Altmj ddo 13 Iulij 1827 Nr. 8630 quo mediante benique ordinatum est, ut Anastasio Sagona per constitutum ad Universitatem Pestanam, ubi idem Philosophiae Auditor est, Sacrum Oratorem Normalis Institutio impertiatur, factis apud Magistratum Academicum Regiae Scientiarum Universitatis Pesthinae, congruis Ordinibus, Idem Magistratus Academicus Ope Relationis reverenter advolutae, submitit de praescripta Catholica Institutione Normale Attestatum, ex quo patet fatum Iuvenem Instructionem Religionariam *attente et modeste excepisse quidem*, ast desiderio suo in sacris Ecclesiae Orientalis g. u. u. r. *perseverandi*, in quibus usque 16 aetatis annum educatus fuit, post exceptum hanc quoque Institutionem inhaerere. Quam Remonstrationem cum ejus provocatis, consilium hoc Regium Little Mtti Ssmæ cum eo demisse substernit quod cum saepefatus Anastasius Sagona cum fine exceptae sex hebdomadalis Catholicae Institutionis declaraverit, se a materna Religione recessurum haud esse, eidem quoque a paritate fratris et Sororis, quibus virtute B. Decretorum Al. ddo 26-a Apr. 1822 Nr. 5486 et ddo 9 Sept 1825 No. 12186 liberum g. n. u. r. Religionis exercitium benigne concessum est, dictae Religionis exercitium pari benignitate in salvo relinquendum esse censeatur. Dat.

LXIV.

9510

520 Sacra etc bgne intimandum: Altfatam Suam Mattem Ssmam opionionem Regii huius L. Consilii circa bgne concedendum Anastasio Sagona liberum Religionis Exercitium medio Repraesentatione suae ddo 6 Maji a. c. No 10927 depromptam clementer ratihabere dignatam fuisse, eidem penes remissionem substratorum accluserum fine faciendarum conformium Dispositionum hisce significari. Datum Vienae die 25 Iulii 1828. Comes *Adamus Reviczky* m. p. *Stephanus Géczey* m. p. Ad. B. Ac. Mandatum *Henricus C. Ser.* . . (nedescifrabil) m. p.

LXV.

23959 Ex Cons. ddo 2 Sept. 1828.

al 7-a dimis. 12-a *Eötvös* m. p. vidi eadem *Nyéky* m. p. Exped. *Pálffy* m. p. 13 Sept.

Patriarchae AEppo Agriensi Cottui Pestiensis et Academio Magistratui Universitatis Pesthianae.

• Normali Attestato, super qualiter expleta per *Anastasium Sagona* sex hebdomadali Institutione, abhinc altmo Loco substrato; Sua Mttas Ssma eidem Anastasio Sagona liberum G. n. u. R. Religionis exercitium in salvo reliquendum *clementer admittere* dignata est. Quae etc.

Cottui. Praetus DVtris fine eo hisce intimatum, ut supra nominatum Impetrantem de elter concesso libero Religionis exercitio edoceant. Dat.

• *Reliquis*. Cottui Pestiensis fine conformiter edocendi praefati Iuvenis sub hodierno intimata *TT quoque Vrae* et *Accademico quoque huic magistratui* pro requisito notitiae Statu hisce nota redditur. Dat.

ÎNSEMĂRI.

Notițe etimologice. *Mestec* rășină *alba*, *Betula Verrucosa*) probabil încă a de brad netopită, pe care o „mestecă“ țărării pentruca să-și curățească dinții (*Friș*, com. *Bistrița-Năsăud*). Cu toate că din punct de vedere fonetic și chiar și al înțelesului s'ar putea deriva din lat. *masticum* < *mastix*, care împreună cu *mastiche* și *masticha* se deriva din gr. *μαστίχη* 'sacâz', 'Mastix, das Harz des Baumes *οξίβοϛ*, mit *μαστόραζ* (der Mund, mit dem man kaut, *μασάομαι*), *μαστιχάω* (mit den Zähnen knirschen) zusammenhängend, weil man es, wie noch jetzt im Orient, seines Wohlgeruchs wegen kaute. (v. *Dr. W. Pape, Griechisch-Deutsches Handwörterbuch*, ed. II. Braunschweig, 1849 II. Band p. 99), totuși mai curând e substantiv postverbal din verbul *a mestecă* (< *masticare*, v. *Tiktin, Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, p. 59). Această părere e sprijinită de împrejurarea, că *mesteacănul* (*Betula* *alba*, *Betula Verrucosa*) probabil încă a ajuns să se numească astfel din pricina, că în unele locuri țărării mestecă în gură mugurii cei dulci ai arborelui (cf. *Șăineanu, Dicționar universal*, ed. II. București, 1908). Ce privește sufixul *ân* sau *ân* (< *înus*) este destul să amintim, că la nume de arbori este destul de obicinuit: *carpân* < *carpân* < *carpen* < *carpin* (< *carpinus*, — um, nu *pînus*, v. *Tiktin, Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, p. 299 și *Pușcariu, Etymologisches Wörterbuch*, I. Heidelberg, 1905, p. 25), *frasân* < *frasân*, băn. *frapsân* < *frasen* *frasin* (< *fraxinus*), și că este așa de puternic, că înlocuște și alte sufixe: *ineap(ân)*, *junepân*, *jurepân*, *jin(e)apân*, *șneap(ân)* < *juniperus*, — um și *jiniperus*, — um (Appendix Probi 197, C. Gl. III. 351, 22, v. *Pușcariu, Etymologisches Wörterbuch*, I. pag. 79) și *paltin* (*paltin*) < **platînus* din *platanus* (v. *Puș-*

cariu, *Etymologisches Wörterbuch*, I. p. 109).*) *Anin* (arin) < * alninus, — um din alnus nu se ține de aici deoarece e format cu inus. — Nu pot să spun sigur, că oare cu un *mestec* de felul celui explicat mai nainte, dar eventual cu alt înțeles, ori cu *mastic*, ‘*sacâz*’ avem de lucru în pozițiunea următoare, căci din text nu se poate pricepe deajuns: Lucruri de a le gurii măslina, stafide, năut, macaroane, fidea, alune, migdale, curmale, candel și *mestică* pentru copii“ (M. Chirițescu: *Grânarii, Convorbiri literare*, XLIV. Nr. 6 p. 658).

Suvințrez, v. conj. II. ‘a tunde oile pe subt pânțece’ (*Sângeorgiul-român*, com. *Bistriță-Năsăud*) < sub + venter + izo. Încă un cuvânt de origine latină din terminologia pastorală a poporului român.

Dr. Nicolae Drăganu.

O carte veche: Evangheliarul lui Coresi. D-l Dr. Iosif Popovici, profesor de limba și literatura română la universitatea din Budapesta a descoperit un nou exemplar din *Evangheliarul diaconului Coresi* despre care dă următoarele lămuriri:

„După *Bibliografia românească*, vol. I. 63 a dlor Bianu și Hodoș, din *Evangheliarul diaconilor Coresi și Tudor*, tipărit la Brașov, în 1560—61, cel mai complet exemplar ar fi cel descoperit de P. S. Sa Episcopul Timuș de Argeș. Exemplarul acesta se află în proprietatea Academiei Române, dar este tot defectuos (vezi *Bibliogr. Rom.* loc citat). Astfel a trebuit să se restaureze de mai multeori. Nu pot ști, întrucât e restaurat, fiindcă nu l-am văzut. Sunt însă în fericita poziție de a constata, că exemplarul complet din acest *Evangheliar* se află în biblioteca muzeului național din

*) *Cihac* traduce cuvântul *mestecădn* cu *boulen*, *arbre à sève* și-i dă următoarea negreșit mai puțin verosimilă-etimologie: „*vsl.* mŭstŭ mustum, čech. mest. mst, cfr. *mustăreață* eau au sève de bouleu El. I. 173; cfr. čech briza, brizda *bonleu*, brizd’ala, brizděl, breče, breččak, brečka *suc, jus, moût*“. Mai amintește, că din *mestecădn* se derivă numele proprii: *Mestacdn*, *Mestecăni*, *Mestecani* și *Mesteceni*. *Dictionnaire d’étymologie daco-romane*, II. Francfort s/M 1879, p. 193.

Budapesta, sub semnătura R. M. K. II. 85. Acest exemplar e întreg, dela început până la sfârșit, curat, frumos și nepicat cu ceară. Are abia câteva pete de apă și cotorul de sus e ros puțin. Se pare că nici n’ar fi fost folosit de loc; abia evanghelia lui Ioan din sfânta și luminata zi a Paștilor e împărțită în fragmente, cum a fost cetită, fiind moda să se cetească în aceea zi evanghelia în mai multe limbi. *Evangheliarul* acesta a fost donat muzeului din Budapesta la 20 Aprilie 1893, de mănăstirea din Csernek (lângă Muncaci, com. Beregh) cu ordinul călugăresc sf. Vasile. În catalogul cărților sf. mănăstiri cartea a fost înregistrată la 1781. Mănăstirea aceasta e greco-catolică, și se pare că s’a imprumutat uneori cu cea din Muncaci, căci la 1834 a fost din pedeapsă închis în ea un preot român, care a scris jos pe margine la evanghelia lui Ioan (cap. I. ev. din sf. zi a Paștilor): „*Girașii*“, iar un șir mai jos „*Eu Roman am însemnat aceste soroci fiind ariștăluit (în arest) în mănăstirea Muncaciului, al doilea an 1834. Preot românesc*“. Vorbele sunt scrise unde se fac pauzele, când se cetește exanghelia solemn în ziua de Paști.

Evangheliarul e compus din 32 de caiete. Toate caietele conțin 8 foi, afară de caietul 30 și 32, cari au numai câte șase foi. E drept, că uneori nu e tipărit întreg caietul, pe toate fețele, așa de pildă la început, la schimbul evangheliștilor, și la sfârșit, astfel, că din caietul 1 avem foaia 1-a netipărită pe ambe fețele, în caietul 14 avem 1 jumătate foaie netipărită, (jumătate foaia 6-a și foaia 7-a b), în caietul 23 avem tot ca și la 14, trei fețe goale 6 și 7-a b) în caietul 30 avem 6 b. gol și în caietul 32 avem 6 b. gol. Numerotația caietelor e însemnată cu numerele cirilice la mijlocul foii pe fața 1-a și cea din urmă a caietului. Excepții fac: caietul 1, unde numerotația începe pe foaia 2-a, caietul 9 n’are număr de loc, caietul 11 e numerotat fals cu 12 cirilic, tot ca caietul 12, în caietul acesta numerotația e pusă greșit, pe foaia 2-a și dl Hodoș n’are dreptate, când scrie în *Bibliografia Rom.* loc citat, că „*trebuie pusă înaintea precedentei, care are signatura*“, fiindcă seria zacelelor merge bine și textul nu face greș. În caiet 24 încă e

confundată numerotația cu 23, și de aici înainte merge tot mai greșit și se termină cu 31 cirilic. Împărțirea evangheliei o arată schimbul cu foile goale din caiete, cum am constatat mai sus. Foaia 1-a a rămas nepărită, probabil fiindcă Coresi n'a știut cum să aranjeze fața de titlu, sau n'a avut încă gata clișeele de tipărire pentru românește, și Jupânul Hanăs Begner l-a silit s'o dea cât mai iute în mâna popilor românești. Evangheliarul acesta are 252 foi.

Dr. Iosif Popovici.

„Asociațiunea“ și Biserica. „Tribuna“ din Arad în Nr. 248—1910 publică următorul articol în legătură cu „Biblioteca populară a Asociațiunii“, ce va apărea dela 1 Ianuarie 1911.

„Asociațiunea pentru literatura și cultura poporului român“ a hotărât să scoată dela 1 Ianuarie 1911 încolo biblioteca populară în fiecare lună și să dea cele 10 numere cari apar pe an plus un călindar tuturor membrilor ei, fără nici o taxă. În scopul unei propagande pentru aceasta idee „Asociațiunea“ a publicat un apel cu liste de subscripție și a trimis apelul în mai multe mii de exemplare și consistoriilor bisericilor noastre cu rugarea ca acestea să deie câte o circulară către preoțime și învățătorime, în care să-i îndemne, ca să stăruască pentru pătrunderea cărții în popor și pentru înmulțirea membrilor Asociațiunii. Unii episcopi au și dat circulare și au împărțit apelurile, alții n'au făcut-o aceasta până acum. Dacă toate circularele ar vorbi așa cum trebuie, credincioșilor de ambele confesiuni, despre rostul Asociațiunii, fără indoială că s'ar ajunge în timp scurt la rezultate deosebit de multămitoare.

Iată cum ne închipuim noi că ar trebui să fie circulara consistorială din chestiune. Ea ar trebui să sune în modul următor:

„Oricine s'a gândit mai stăruitor asupra cauzelor, cari fac ca lumea să progreseze atât de încet în cele morale și în cele intelectuale, a putut să ajungă la concluzia, că acestea zac în împrejurarea, că majoritatea muritorilor nu au o țință sigură, ei sunt niște bieți pribegi, cari nu cunosc frumuseție acestei lumi.

Principiile mai înalte cari călăuzesc vieța și universul, atât în înțeles moral

cât și material, le sunt cunoscute numai puținora dintre oameni; ideile mari, la stabilirea cărora au lucrat sute și mii de ani cele mai luminate capete de gânditori și de poeți, n'au cucerit masele, pe cari să se fi făcut stăpâne, ci au rămas o zestre numai a unei mai neînsemnate părți a omeniei. Și în vreme ce această mică parte de stăpâni peste cugetare și de admiratori nu numai ai frumuseții acestei lumi, ci și ai legilor nepătrunse cari o guvernează, lucrează înainte pentru promovarea științei, a literaturii și a artelor înălțătoare de suflete și imblânzitoare de moravuri, masele mari trăesc în aceeaș întunecime ca și înaintașii noștri de acum câteva sute sau mii de ani.

Aceste stări nu se mai pot tolera. E o datorie omenească și creștinească, ca să deschidem tuturor calea spre comorile ideale, morale și intelectuale îngrămădite de veacuri întregi de cei mai luminați oameni. Trebuie să chemăm poporul întreg la opera luminării spiritelor, trebuie să-i dăm puțința de a sorbi și el marile bunătăți și frumuseți ale științei și ale literaturii, trebuie să-l facem părtaș de fericirea de a i se sălășlui în suflet toată aceea viață, care e în sufletele creatoare ale poezilor și gânditorilor! Numai în chipul acesta va putea să înceteze starea jalnică în care se află o mare parte a omeniei și cea mai mare parte a poporului nostru, care e și azi rob al celui mai trist întunec. Numai pe calea aceasta se poate ajunge, ca să se elimineze păcatele și neajunsurile vieții noastre, și ca viața să câștige un rost ideal. Dela pământul acesta înfrățit cu atâtea greutate și răutăți, în care mânate de instinctul lor orb, se svârcolesc râmele și feluritele dobitoace, trebuie să ne ridicăm gândurile spre un ideal, care e mai presus de mizeriile zilnice și la care dintre toate vietățile numai singur omul se poate avânta, omul pe care Dumnezeu numai, „cu puțin mai prejos de ingeri l-a făcut“. Rămânerea în întunec și grosului omenirii nu e numai o pagubă, ci e și un păcat în contra lui Dumnezeu, care creându-ne, ni-a dat și o problemă de deslegat, aceea cuprinsă în cuvintele Mântuitorului: *«fiți desăvârșiți!»* E o datorie creștinească deci, a cărei călcare e o călcare a poruncii

dumnezeești, aceea de a năzui spre desăvârșirea morală și intelectuală a tuturor, desăvârșire, pe care de atâta vreme o trâmbiță învățații lumii acesteia și conducătorii datinelor popoarelor.

Unul dintre mijloacele cari ne pot duce la stadiul de înaintare demn de ființa omenască, e și cartea. Ea are de scop să împărtășească tuturor gândurile mari, sfaturile înțelepte și învățăturile folositoare ale învățătorilor și ale aleșilor. Când aceste gânduri și sfaturi izvorite din înțelepciunea acelora, pe cari Dumnezeu i-a înzestrat cu mai mulți talanți, vor ajunge proprietatea tuturor, când în locul prejudețiilor greșite, a învățăturilor rele și ale întunerecului va păși lumina, omul se va fi apropiat de țința pe care i-a dat-o creatorul său și el nu va simți ca o greutate lumea aceasta plină de necazuri, ci ca o fericire, și în același timp ca o problemă, la deslegarea căreia trebuie să lucrăm cu toții cu înțelepciune și cu răbdare.

Astăzi nu mai suntem în situația nefavorabilă în care au trăit strămoșii noștri, cari chiar dacă ar fi voit să-și îmbogățească sufletul cu comorile depuse în cărți de oamenii cei mai luminați n'ar fi avut posibilitatea de a o și face aceasta. Mai demult cărțile erau puține și scumpe, iar strămoșii noștri nu prea știau carte, — astăzi cu ajutorul școlii, cei mai mulți au ajuns să cunoască taina cetitului, iar cărțile sunt mai multe la număr, mai bune și mai ieftine. Astăzi, când în toate ramurile vieții domnește o scumpete cu totul exagerată, un singur domeniu a rămas de o ieftinătate fabuloasă și anume acela a literaturii. Cărțile noastre, mai ales cele de popularizare, sunt în adevăr atât de ieftine, încât mai ieftine nu se pot întâlni la nici un alt popor, fie el cât de înaintat. Rămâne numai ca să ni le procurăm și să sorbim din ele învățăturile folositoare minții și sufletului.

Iată acum că și «Asociațiunea pentru literatura și cultura poporului român», în bunul ei gând de a răspândi cu ajutorul cărții lumina în popor, a hotărât să dea tuturor membrilor ei unsprezece cărți în fiecare an, fără nici o plată. Asta e un lucru dintre cele mai mari ale vremurilor noastre și de aceea nu întârziem de a vă

face cunoscut, îndemnându-vă să stăruiiți ca buna intențiune a «Asociațiunii» să fie spre cel mai mare bine al poporului. „Asociațiunea“ nu umblă să-și facă, prin aceasta sieși bine, ci să facă poporului acel mare bine de a-l înviora și întări sufletește.

Dupăcum vedeți din *Apelul* alăturat la acest circular, „Asociațiunea“ pe care a întemeiat-o marele binefăcător al bisericii noastre, mitropolitul Andreiu Șaguna, și care a lucrat de o jumătate de veac cu frumoase izbânzi pentru cultura neamului românesc, a luat inițiativa ca începând cu anul 1911 să adune în jurul său pe toți Românii din această țeară, dându-le cele mai sigure mijloace de cultivare: cărți bune și ieftine în fiecare lună.

Aceste cărți se adresează tuturor păturilor noastre sociale și tuturor vârstelor. Ele pot fi cetite cu acelaș folos de către preoți și învățători, advocați, medici și meseriași ca și de către țărani și muncitori, precum și de femei și unele din ele și de copii.

Fiind convingși de marea însemnătate a pătrunderii cărții în popor punându-ni-se la dispoziție din partea on. comitet central al „Asociațiunii“ un număr mai mare de apeluri, trimitem în fiecare sat locuit de credincioși de ai noștri câte un astfel de apel, însărcinând preoțimea și învățătorimea noastră să aducă la cunoștința poporului lucrurile frumoase pe cari le-a făcut până acum pentru poporul nostru „Asociațiunea“ precum și pe acelea pe care e hotărâtă a le face acuma și îndemnându-l ca, în *foliosul său*, să se înscrie membru al acestei societăți, care în schimbul taxei de membru ajutor (2 cor.) îi dă un număr de cărți cum, cu greu se va mai găsi vr'o societate să dea membrilor săi. Spunându-li-se acestea să li se arete totodată că și dorința noastră, a înainte stătătorilor bisericești, e ca poporul să asculte acest glas și să se apropie de cei ce-i vreau binele și să caută să-l lumineze.

În această direcție preotul și învățătorul local trebuie să lucreze mână în mână. Din acest motiv însărcinăm atât pe preot cât și pe învățător, iar acolo unde sunt mai mulți preoți și mai mulți învățători îi însărcinăm de-asemena pe toți, ca să-și facă relativ

la acest lucru, un plan de acțiune unitar, lucrând împreună atât pentru luminarea poporului cu privire la scopurile „Asociațiunii”, cu privire la membri ei (insistând și asupra momentului că pentru fiecare Român nu e numai o datorie, ci și o fală a fi membru al „Asociațiunii”), și cu privire la însemnătatea cărții, cât și cu privire la strângerea de membri pe seama „Asociațiunii”. Suntem convinși că acolo, unde conducătorii poporului își vor face în acest sens datoria cu stăruință, poporul se va îmbulzi ca să se înscrie la „Asociațiune”. Numărul membrilor făcuți în urma acestui apel va fi o dovadă despre hărnicia sau neglijența și nepriceperea preotului și a învățătorului.

Despre cecece ați făcut în direcțiunea aceasta veți avea să dați seamă în conferințele preoțești și învățătorești din anul viitor. Aceasta va fi un punct din «Darea de seamă despre activitatea extrabisericască și extrașcolară în ullimul an» și de aceea vă atragem cu toată seriozitatea luarea aminte asupra acestui lucru. Socotim, că trebuie să se încheie odată cu epoca întunerecului și să intrăm, în fine, în împărăția luminei, după care de atâta vreme însătoșează cei buni și la care trebuiesc atrași toți cei mulți și rămași în urmă».

*

„Biblioteca populară a Asociațiunii”.
Propunerea d-lui secretar Octavian C. Tăs-

lăuanu privitoare la reorganizarea „Bibliotecii populare a Asociațiunii” a făcut cea mai bună impresie în public. Apelul ce s’a trimis din partea biroului „Asociațiunii” în toate comunele românești a avut un rezultat, care a întrecut toate așteptările. Până la 1 Ianuarie 1911 au intrat la birou liste de subscripție cu peste două mii de membri ajutători, ca abonați ai numitei biblioteci. Suntem deci în drept a nădăjdui că numărul membrilor ajutători ai „Asociațiunii” în cursul lunii Ianuarie 1911 se vor urcă cel puțin la patru mii. Dacă după apariția primului număr din Biblioteca, care se prezintă în condiții excelente din toate punctele de vedere, se va face o propagandă serioasă din partea presei și a despărțimintelor, credem că numărul de membri se va urcă repede. Așa că, în curând, „Asociațiunea” își va putea sărbători jubileul de 50 de ani cu mai multe mii de membri, între cari țărani vor fi cei mai mulți. Acest fapt credem că va rămâne unul dintre cele mai importante evenimente din viața instituțiunii noastre.

Rugăm deci din nou pe toți sprijinitorii culturii noastre să-și dea toată silința a răspândi „Biblioteca populară a Asociațiunii” în toate satele românești. Mai târziu, într’un număr al acestei reviste, vom publica un tablou statistic al membrilor după comune și ținuturi, arătând meritele celor ce-au lucrat pentru răspândirea cărții în popor.

Partea oficială.

Ședința a XII-a a comitetului central, ținută în 3 Noembrie 1910.

Prezident: *Iosie Sterca Șuluțu*. Notar: *Octavian C. Tăslăuanu*. Membri prezenți: *I. Agârbiceanu, Dr. V. Bologa, Dr. I. Borcia, Ars. Bunea, P. Cosma, Dr. I. Lupaș, I. E. Negruțiu, G. Precup, Dr. Il. Pușcariu, R. Simu, N. Togan, I. Vătășan*.

Fundațiuni (310—313. Nr. 1263, 1264, 1231 și 1205—1910). Două burse vacante de câte 300 cor. din fundațiunea Petran s'au votat d-lor Ioan Lupu, medicinist an. II. și Ioan Mateiu, student în drept an. IV. — Bursa de 120 cor. din fundațiunea Nicolae Marinovici s'a votat lui Flaviu Vilt, elev cl. VI. la gimn. din Blaj. — Bursa de 80 cor. din fundațiunea Dr. I. Moga s'a votat Rheeli Sylvania Radu, elevă în cl. I. la școala civilă de fete a «Asociațiunii». — Pentru reparaturile caselor aparținătoare fundațiunii Petran s'a deschis despărțământului Cluj un cont curent de 1000 cor. la «Economul» din Cluj.

Despărțăminte (314. Nr. 1176—1910) *Abrud-Câmpeni*. Cu ocazia adunării cercuale din Mescrace, d-l Nic. Marcu, inv. a ținut o prelegere despre «Gunoii și foloasele lui», iar d-l Iosif Mărian despre «Vișul beției». (*adun. cerc. din 2 Aug. 1910*).

— (316. Nr. 1168—1910) *Ceica*. S'a constituit comitetul cerc. Li s'a trimis 100 de exemplare din Biblioteca populară a «Asociațiunii» (*șed. comit. cerc. din 6 Iulie și 28 Sept. 1910*).

— (317. Nr. 1249—1910) *Dicio-Sânmartin*. Cu ocazia adunării cercuale din Lăscud, d-l Simion Căluțiu, direct. desp., a ținut o vorbire despre «Scopul Asociațiunii», iar d-l Grigore Nistor, paroh, a ținut o prelegere despre «Mijloacele de înaintare în cultură». S'au înființat 5 biblioteci populare în comunele Basna, Boian, Boziaș, Lăscud și Sânmartin. Director al desp. s'a ales d-l Dr. Virgil Radeș (*adun. cerc. din 4 Sept. 1910, șed. comit. cerc. din 2 Sept. și 3 Octomvrie 1910*).

— (318. Nr. 1108—1910) *Gherla*. S'au luat dispoziții pentru ținerea prelegerilor populare (*Raport. dir.*)

— (319. Nr. 1238—1910) *Marghita*. Dl Dr. Dionisie Stoica, directorul băncii «Luncana», raportează că la 16 Oct. 1910 s'a înființat unul desp. Marghita cu 31 Dec. Director: Dr. D. Stoica (*adun. de const. din 16 Oct. 1910*).

— (320. Nr. 1250—1910) *Murăș-Oșorheiu*. Cu ocazia adunării cercuale din Nazna d-l Dr. Ioan Pantea, adv., a ținut o prelegere despre «Testament» Director s'a ales d-l Nic. Vulcu, cassier la filiala «Albina». S'au dăruit desp. 50 de ex. din publicațiunile disponibile ale «Asociațiunii» (*adun. cerc. din 25 Sept. 1910 și șed. comit. cerc. din 23 Oct. 1910*).

— (321. Nr. 1199—1910) *Orade*. S'au ținut următoarele prelegeri populare: în Apatel-rom. și Ciheiu au vorbit d-nii G. Tulbure despre «Trecutul și prezentul țaranului român» și Eugen Sibiian despre «Foloasele însoțirilor». — Despărțământului s'a votat un ajutor de 100 cor. pentru ținerea prelegerilor populare și i s'au dăruit 400 de broșuri din Biblioteca populară a «Asociațiunii» (*șed. comit. cerc. din 9 Oct. 1910*).

— (322. Nr. 1179—1910) *Orăștie*. Directorul desp. d-l I. Lăpădatu, care își prezintă dimisia, e rugat să rămână și mai departe în fruntea despărțământului sau să convoace adunarea cercuală și să-și prezinte acolo dimisia.

Muzeu și Bibliotecă: (325—327. Nrii 1066, 1118 și 1215—1910). S'au dăruit pentru Muzeu: d-l Aurel Iuga, adv. în Beclean o piatră găsită în hotarul comunei Negri-lești; — Elena Silvia Tăslăuanu o monetă de aramă de un crucer; — «Avrigeana» 10 cor.

Biblioteca tineretului: (328 Nr. 1235—1910). D-l I. Borcia, referentul secției școlare se autorisează să dea la tipar următoarele 4 broșuri pentru «Biblioteca tineretului»; C. Sandu-Aldea: Doi călărăși; I. Agârbiceanu: Tușa Oana; I. Agârbiceanu: Doi bătrâni; I. Creangă: Fragment din amintiri din copilărie.

Conferențiarul agronomic: (334—338. Nrii 1056, 1128, 1155, 1171, 1255—1910). A fost în Gurariului pentru a da sfaturi cum să se vindece boalele la pomi; desp. Șimleu cere trimiterea conf. agron. ca să țină prelegeri; a ținut o prelegere în Șura-mică despre „Stârpirea șoarecilor“; raportează că a primit dela ministerul ung. de agricultură 80 de îndrumări privitoare la stârpirea insectelor; a ținut o prelegere în Tălmăcel despre „Insemnătatea și foloasele pomăritului“.

Membrii decedați: (309. Nr. 1127—1910). Iosif Pop, judecător în pens., membru pe viață al „Asociațiunii“, incetat din viață la 7 Oct. a. c. în Măria-Benyő.

Membri noi: (331 și 339. Nrii 1180 și 1267—1910). S'au înscris:

a) membri fondatori:

Dr. Vasile Meșter, adv. în Sasca-montană.

b) membri pe viață:

Dr. Pavel Oprea, profesor în Brad.

c) membri ordinari:

D-na Valeria Dr. Morariu, soție de adv. M.-Uioara; N. Magda, notar, Fărău; Alex. Moldovan, proprietar, Fărău; Emil Căpitan, preot, Fărău; Ioan Neamț, învățător, Fărău; Ioan Pop, paroh gr.-cat., Aurora Hes, America de Nord.

Extras din procesul verbal al ședinței.

Oct. C. Tăslăuanu,
secretar.

Ședința a XIII-a a comitetului central, ținută în 10 Decembrie 1910.

Prezident: Iosif Șterca Șuluflu. **Notar:** Oct. C. Tăslăuanu. **Membri prezenți** I. Agârbiceanu, Andreiu Bârseanu, Dr. Ilie Beu, Dr. V. Bologa, Ars. Bunea, P. Cosma, N. Ivan, Dr. L. Leményi, I. F. Negruțiu, Gavril Precup, Dr. Il. Pușcariu, R. Simu, N. Togan și Ioan Vătășan.

Gospodării țărănești: (341 Nr. 1335—1910): Un binefăcător propune: «Asociațiunea», să înființeze în fiecare comitat o școală de agricultură pentru popor cu câte-o fermă țărănească model și cu câte o școală de meserii, angajându-se a contribui la procurarea mijloacelor trebuincioase pentru înființarea lor. — Comitetul central alege o comisiune în persoanele d-lor: P. Cosma, Dr. Ilarion Pușcariu, N. Ivan, I. F. Negruțiu, G. Precup, Oct. C. Tăslăuanu și R. Simu, care va avea să vină cu propuneri concrete la realizarea acestei idei.

Fundațiuni: (342—345. Nr. 1336, 926, 1432 și 1309—1910). Din fundațiunea Dr. Nichita s'au împărțit ajutoare la 6 biserici și la 10 școale din Sălagiu, în sumă totală de K 888.— iar de K 100.— se vor cumpăra cărți și se vor distribui școalelor sărace. — «Fondul pentru ajutorarea tehnicilor români», primit de «Asociațiune», spre administrare, în 1903, la intervenirea dlui Cornel Mesaroșiu, inginer în Budapesta, care e omul de încredere al celor 15 studenți, cari au întemeiat acest fond, trece în proprietatea nelimitată a «Asociațiunii» cu scopul de a înființa din totalitatea capitalului de K 223:58 câte o bibliotecă populară în comunele Bucovăț și Avrig, cu numirea «Biblioteca populară a Asociațiunii, întru memoria decedaților studenți tehnici Eugen Chirița din Bucovăț și Vasile Maxim din Avrig». — Comitetul central a ales o comisiune, în persoanele d-lor N. Ivan, G. Precup și Oct. C. Tăslăuanu, pentru a veni cu propuneri concrete privitoare la clădirea unui local corăspunzător pentru locuința studenților primiți în internatul Petran. Se decide ca toate bursele să se achite în viitor anticipativ.

Despărțăminte: (346. Nr. 1229—1910). *Abrud-Câmpeni.* Cu ocazia adunării cercuale din Albac-Arada s'au ținut următoarele prelegeri: dl Iosif Nicoară, capelan, despre «Lucrarea rațională a pământului» și dl Dem. Goia, preot, despre «Stupărit». (Adun. cercuală din 7 Aug. 1910).

- 347 și 348. (Nrii 1305 și 1407—1910 *Beiuș*). Cu ocazia adunării cercuale dl Nic. Fabian a ținut o conferință despre «Rolul și chemarea adunărilor noastre culturale», iar dl C. Pavel, profesor, despre «Chemarea factorilor nostri culturali». Despărțământului s'au dăruit 100 ex. din broșura despre «Asociațiune». (Adunarea cercuală din 17 Noemvrie, ședința comitetului cercual din 2 Octomvrie, 30 Octomvrie și 20 Noemvrie 1910).
- (349. Nr. 1211—1910). *Bocșa*. Cu ocazia adunării cercuale din Vasiova dl Ioan Marcu, învățător, a vorbit despre «Scopul Asociațiunii și despre Agenturi». Agenturilor din Bocșa și Vasiova se trimite revista «Transilvania» și ultimele 5 numere din «Biblioteca populară a Asociațiunii». (Adunarea cercuală din 25 Sept. 1910).
- 350 și 351. Nr. 1385 și 1426—1910). *Bistrița*. Cu ocazia adunării cercuale dl Tofan, veterinar, a ținut o prelegere despre «Boala de gură și picioare a vitelor». Intre popor s'au împărțit 60 de cărțițele. Despărțământului i-se dă ajutorul de K 100—pentru ținerea prelegerilor populare și i-se dăruiesc câte 10 exemplare din Nrii 4, 26, 27 și 28 ai «Bibliotecii populare a Asociațiunii». (Adun. cerc. din 6 Noemvrie a. c. și șed. comit. cerc. din 24 Noemvrie 1910).
- 352. Nr. 1315—1910). *Bran*. Cu ocazia adunării cercuale din Močiul-inferior dl I. Clinciu, profesor în București, a ținut o conferință: «Din trecutul Branului», publicată în acest număr. S'a aranjat o expoziție etnografică, împărțindu-se mai multe premii. O parte dintre obiectele expuse s'au reținut pentru Muzeul Asociațiunii. Intre popor s'au împărțit 25 de broșuri. (Raportul direct.)
- 353. Nr. 1319—1910). *Bucium-Jibou*. Dl Vasile L. Pop, protopop în Sângeorgiul-de-Uceseșiu, și dl Emeric Pop, directorul «Sălăgenii» din Jibou se încredințează să convoace adunarea de constituire a acestui nou despărțământ.
- (354. Nr. 1352—1910). *Ceica*. Despărțământul ne mai putând funcționa, comitetul central a rugat pe cele două consistoare din Oradea-mare să eximită câte un membru din sânul lor pentru a convocă o adunare cercuală și pentru a îndemna preoțimea și învățătorimea de pe teritorul despărțământului să sprijinească «Asociațiunea».
- (355. Nr. 1366—1910). *Gherla*. Se dăruiesc câte 5 ex. din publicațiunile populare de cari dispune «Asociațiunea».
- (356. Nr. 1358—1910). *Hațeg*. Cu ocazia adunării cercuale din Hațeg s'au luat mai multe dispoziții pentru activitatea din viitor a «Asociațiunii». (Adunarea cerc. din 20 Noemvrie 1910, șed. comit. cerc. din 16 Oct. 1910).
- (357 și 358. Nrii 1357 și 1419—1910). *Hida-Huedin*. Cu ocazia adunării cercuale din Hida s'a constatat, că nici prin cursurile de analfabeți, nici prin sporirea agenturilor și nici prin răspândirea cărților de cetire nu se poate străbate is popor, deoarece toate acestea nu sunt înțelese de el. S'a hotărît să se scoată dela 1 Ianuarie 1911, o revistă populară săptămânală numită „Sfătuitoar“, condusă de dl Emil D. Măcelar, preot în Totelec. Cu ocazia adunării cercuale, dl Grețian Capătă, învățător, a ținut o conferință despre părinți și fii. (Adun. cerc. din 23 Oct. 1910, șed. comit. cerc. din 23 Oct. 1910).
- (359. Nr. 1302—1910). *Ibașfalău*. Comunele Holdvilag și Valhid, aparținătoare desp. Mediaș se anexează la desp. Ibașfalăului, iar comunele Ripia, Boiul-mare, Boiul-mic, Jucul-român și Șard, aparținătoare desp. Ibașfalău, se anexează desp. Sighișoara. Despărțământul a ținut 2 prelegeri populare. (Ședința comitetului cercual din 29 Octomvrie 1910).
- (360. Nr. 1400—1910). *Săliște*. Cu ocazia adunării cercuale din Vale s'au ținut următoarele prelegeri: dl D. Banciu, farmacist, despre „Asociațiune“; dl Dr. I. Lupaș, protopop, despre „Trecutul comunei Vale“ și dl I. Agârbiceanu despre „Credințele dașarte“. Cu ocazia adunării cercuale s'a aranjat o expoziție de poame și una de lucruri de mână. La expoziția de poame s'au împărțit 3 premii, primul de 4 cor. al doilea de 3 cor. și al treilea de 2 cor., iar la expoziția de lucruri de mână s'au

împărțit alte trei premii, unul de 5 cor. și două de 4 cor. (Adunarea cercuală din 2 Octomvrie 1910).

— (361. Nr. 1325—1910). *Șimleu*. Se dăruesc câte 5 ex. din toate publicațiunile populare de cari dispune „Asociațiunea“. (Șed. comit. cerc. din 6 Octomvrie 1910).

Muzeu și Bibliotecă. (362—369. Nrii 1317, 1268, 1286, 1314, 1351, 1311 și 1416—1910). Colecțiile Muzeului și Bibliotecii s'au sporit cu: 4 monede vechi, dăruite de dl Iosif Comanescu, preot în Glimbav; o straiță, o cătrință, o merindeață, un chindeu, o măsurică și un covor de pat, dăruite de dl I. Oncescu, notar în pensiune în Sebeșul-săsesc; revista „Floarea darurilor“, an I., dăruită de dl. Banciu; 2 bucăți de minerale și 15 monede vechi, dăruite de I. Banciu; Albumul de țesături al d-nei Cornescu, cumpărat; 15 cărți economice, dăruite de A. S. P. Radianu din București; 15 ex. din „Istoricul școalelor române din Bihor“, de N. Firu, dăruite de „Albina“.

Școala civilă de fete: (369—375. Nrii 1361, 1349, 1353, 1418, 1332, 1355 și 1292—1910). S'a înaintat din nou planul de învățământ întregit ministerului de instrucție; s'au aprobat socotelile particulare ale elevilor la intrate cu K 17,141·71 și ieșite K 16,843·41 iar saldul de K 328·30 s'a adăugat la fondul pentru excursiuni; s'a aprobat programul sărbătorilor jubilar, de 25 de ani, ale școalei, ce se vor face la sfârșitul anului școlar; din manualul «Istoria literaturii maghiare» de Dr. V. Bologa s'a încassat suma de K 231·41, în depozit mai sunt 230 ex.; d-șoara Ana Ferentiu e an, gajată să continue manualul de limba maghiară, plătindu-i-se 60 cor. de coală de tipar.

Iubileul „Asociațiunii“: (376. Nr. 1244—1910). Cu îngrijirea lucrării comemorative pentru jubileul „Asociațiunii“ se încredințează d-l Oct. C. Tăslăuanu, autorisându-se să-și ia un ajutor.

Cassierul „Asociațiunii“: (389 și 390. Nr. 1184 și 1383—1910). D-l I. Vătășan, care a ocupat postul de cassier al „Asociațiunii“ timp de 8 ani își prezintă dimisia cu data de 1 Ianuarie 1911. Comitetul central, după ce mulțumește d-lui Vătășan pentru prețioasele servicii ce le-a adus „Asociațiunii“ în timpul serviciului său, numește cassier dele 1 Ianuarie 1911 pe d-l I. Banciu, absolvent al academiei comerciale din Budapesta, primind o retribuție anuală de 600 cor. din fondul general și 200 cor. din budgetul școalei civile de fete. Pe lângă acest post d-l I. Banciu va ocupa și postul de ajutor de custode al „Muzeului“ și ajutor de bibliotecar, primind un onorar de 1200 cor. anual.

Concedii: (391. Nr. 1375—1910). D-lui secretar Octavian Goga i se prelungește concediul fără salar până la 1 Aprilie 1911.

Membri noi: (398. Nr. 1435—1910). Cassierul raportează că și-au achitat întreagă taxa de membri pe viață domnii:

Dr. Valeriu Seni, profesor, Năsăud; Aurel Russu, dir. la filiala „Lumina“, M.-Oșorhei; Ioan Anca, preot, Subpădure.

S'au înscris membri pe viață domnii:

Alexandru Guga, Costei, desp. Verșeș, achitând rata I. de 20 cor.; Nae Pivaru, econom, Simon, desp. Bran, achitând rata I. de 40 cor.; Paul Nodiș, preot, Mal, desp. Șimleu, achitând rata I. de 50 cor.

S'au înscris și au achitat taxa de membri ordinari următorii domni:

Dumitru Evolcean, prof. univ., București; George Tișca, paroh Moeciul-superior; Dr. Nicolae Clinciu, medic, București; Nicolae Arișan, comerciant, Moeciul-inf.; Ioan Vl. Enescu, econom, Moeciul-inf.; Dr. Iuliu Pușcariu jun, toți 6 din desp. Bran; Ioan Lazar, inv., Albac; Ioan Nicola, preot, Albac; Iosif Nicoară, capelan, Albac; Romul Todea, inv., Albac; George Nicola, inv., Albac; Victor Fărcaș, notar, Albac; Ioan Todea, preot, Albac; Nicolau Oneș, preot, Peleş; D-na Mărioara Dr. G. David, soție de adv., Abrud; Dr. Remus Pașca, avocat, Câmpeni; Traian Costea, preot, Gârda-de-jos; Simion Morcan, preot, Gârda-de-sus; toți 12 din desp. Abrud-Câmpeni. Dr. Alexandru Popovici, avocat, Bocșa-mont.; Filip Mateiu, pictor,

Vasiova; Aurel Spătariu, comerciant, Vasiova; Costa Belcu, econom, Vasiova; Vasile Belcu, econom, Vasiova; Dr. Virgil Budințian, medic, Rășița, toți 6 din desp. Bocșa; D-șoara Viorica Chirtop, Câmpeni; Letiția Suca, Câmpeni; Dr. Andreiu Nicola, adv., Câmpeni, toți trei din desp. Abrud-Câmpeni; Simion Pop, preot, Drag; Emil Petran, Almașul-mare; Aurel Muntean, preot, Sebeșul-mare; Romul Pop, preot, Chenremal; D-na Dr. Alexandru Bodia, soție de avocat, Hida; Iuliu Ciffa, preot, Hida toți 6 diu desp. Hida-Huedin; Nicolae Todea, funcționar la agentura „Albinei“, Dicio-Sânmartin; Emil Birtolon, funcționar la agentura „Albina“, Dicio-Sânmartin; Dr. Virgil Radeșiu, avocat, D.-Sânmartin; Gregoriu Nistor, preot gr.-cat., Boziaș; Basiliu Folea, preot, Giuluș; Iuliu Laslo, preot, Lăscud, totți 5 din desp. Dicio-Sânmării; Dr. Tudor Moisil, adv., Năsăud, desp. Năsăud; Dumitru Vidrighin, cassar, Murăș-Oșorheiu, desp. Murăș-Oșorheiu; Ioan Bobletec, preot, Nazna; Ioan Moldovan, inv., Nazna; Emilian Drăgan, inv., Nirașteu; Iuliu Henteș, funcționar, Murăș-Oșorheiu; Dionisiu Decei, preot, Band; Petru Tămăian, prof. preparandial, Oradea-mare, desp. Orade; George Szilágyi, preot, Lipău, desp. Sătmar-Ugocia; Eugen Ardelean, preot, Petea, desp. Sătmar-Ugocia; Pompiliu Tămaș, Ouariu, desp. Sătmar-Ugocia; Alexandru Popovici, Nicolinț, desp. Vârșeț; Axente Mateiu, econom, Aghireș; Ioan Neaga, econom, Cățulul-rom.; George Moldovan, forestier, Borla; Petru Pop, not. pens., Stârciu; Vasile Ghețe, preot, Șeredeu; Florian Coțian, adv., Domnin, toți 6 din desp. Șimleu; Dr. Ioan Pantea, adv., M.-Oșorheiu; Dr. Bucur Băra, adv., M.-Oșorheiu; Dr. Onisifor Ghiu, referent, Sibiu; Nicolae Roman, preot, Ernea-săsească, desp. Elisabetopole; Vasile Barna, faur, Blaj; Flaviu C Domșa, prof., Blaj; Amalia n. Grama, propriet., Blaj; Dr. Victor Macaveiu, profesor, Blaj; Nicolau F. Negruțiu, prof., Blaj; Eugen Nicola, mehanic, Blaj; Dr. Alexandru Niculescu, prof., Blaj; Dr. Iustin Nestor, prof., Blaj; Adrian Nyergeș, comerc., Blaj; Nicolae Pop, prof., Blaj; Victor Precup, inginer silv., Blaj; Dr. Alexandru Russu, prof., Blaj; Dr. Ioan Sâmpălean, prof., Blaj; August Stupariu, comerc., Blaj; Aurel Trifan, croitor, Blaj; Alexiu Viciu, prof., Blaj; Ioan Betecui, preot, Ohaba; Eugen Imbăruș, preot, Ohaba; Ioan Moldovan, propr., Ohaba; Ioan Mărginean, preot, Țapu, toți 20 din desp. Blaj; Ioan St. Hertția, econom, Săliște; Iacob Stefflea, preot, Săliște; Vasile Tipuriță, econ., Săliște; Nicolae Bembea, inv., Săliște; Aurel Vlad, preot, Mag; George Iltu, inv., Mag; Ioan Bratu, dir. școl., Tilișca; Ioan Bunea, preot, Tilișca; Valeriu Millea, notar, Tilișca; Stanciu Stroia, inv., Cacova; Emil Stoica, inv., Gurariului; Ioan Iliu, notar, Orlat; Leon Maior, inv., Orlat; Ioan Stoia, inv.; Ioan Schitea, notar, Săliște; Dr. Dumitru Borcea, preot, Săliște; Ioan Popa, preot, Săliște; Valeriu Pană, inv., Săliște; Victor Popp, farmacist; Ioan Bărșan, comerciant, Săliște; George Salomie, notar, Vale; Constantin Tipuriță, inv., Vale; Ioan Chivariu, inv., Vale; Petru Juga sen., preot, Tilișca, toți 24 din desp. Săliște.

Extras din procesul verbal.

Oct. C. Tăslăuanu
secretar.

1509 - 1910.

Apel.

În preajma anului nou ne permitem a face un călduros apel către toți sprijinatorii culturii poporului român să binevoiască a-și răscumpăra *felicitările de anul nou* în folosul *Muzeului Asociației*.

Mijloacele materiale de care dispune *Muzeul* sunt așa de restrânse, încât înzestrarea lui înaintază foarte încet. Și aceasta e o mare pierdere pentru noi, căci prețioasele obiecte de mare însemnătate etnografică și istorică, cari sunt o comoară a trecutului nostru și tot atâtea mărturii ale vieții noastre culturale, dispar sau sunt adunate cu sârguință de străini. E timpul suprem să ne îngrijim ca cel puțin o parte dintre aceste comori ale poporului nostru să le adăpostim în muzeul primei noastre instituțiuni culturale.

Facem deci apel către toți cărturarii români să contribuie cu răscumpărarea felicitărilor de anul nou la înzestrarea Muzeului nostru național. Numele donatorilor se vor publica în ziare și în rev. «Transilvania». Sibiu, 25 Decembrie 1910.

I. St. Șuluțu,
prezident.

Oct. C. Tăslăuanu,
secretar.

Nr. 1466/1910

CONCURS.

În conformitate cu dispozițiile pentru administrarea fondurilor și fundațiilor «Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român» se publică concurs pentru «*premiul Andreiu Murășan*» de 300 cor. pe anul 1910.

La concurs se admite orice lucrare originală de cuprins literar, tipărită în Ungaria în cursul anului 1910.

Concurenții vor avea să înainteze până la 1 Aprilie st. n. 1911 biroului Asociațiunii în Sibiu (Str. Șaguna Nr. 6) cinci exemplare din lucrările lor. Premiarea autorului se va face în ședința festivă a secțiilor științifice-literare ce se va ține cu ocazia adunării generale din 1911 în Blaj.

Sibiu, 16 Decembrie 1910.

Iosif St. Șuluțu
prezident.

Oct. C. Tăslăuanu
secretar.

CONTABILITATE PENTRU POPOR.

— Concursul «Asociațiunii». —

«Asociațiunea» a primit dela d-l Dr. George Șimon, avocat în Aiud suma de 100 Cor. pentru a premia o carte de contabilitate scrisă pe înțelesul și pentru trebuințele poporului.

«Asociațiunea» dă deci la concurs acest

premiu de 100 Cor.

pentru cea mai bună

Contabilitate pentru popor

în următoarele condițiuni:

Lucrarea va trebui scrisă pe înțelesul poporului și va avea să cuprindă toate deslușirile necesare la purtarea socotelilor. În introducere se va arăta importanța contabilității pentru popor. Lucrarea va cuprinde cam următoarele modele de registre: modele pentru inventar; model despre facerea bilanțului averii; ziar de cassă; model de purtare a cărții principale; un model ușor pentru calcularea intereselor; registru pentru lucrători; evidența semănăturilor, nutrețurilor ș. a.; evidența vitelor, a prăsirii lor și a prețului lor; registru de muls și de vânzarea laptelui; evidența datoriilor și pretensiunilor și altele pe cari autorii ce vor lua parte la concurs le vor găsi de potrivite și necesare.

Modelele de registre să fie simple și astfel compuse, încât în caz de lipsă să poată servi pentru mai multe scopuri, adecă să se poată modifica după trebuință.

Autorii, cari doresc a lua parte la acest concurs, au să-și înainteze lucrările, însoțite de un plic închis cu numele lor, **până la 1 Aprilie 1911**, biroului «Asociațiunii» Sibiiu (Nagyszeben) Str. Șaguna Nr. 6.

Lucrarea premiată se va publica în «Biblioteca poporală a Asociațiunii», de aceea toate lucrările, cu modele cu tot, nu vor putea fi mai mari de 5 coale de tipar formatul numitei Biblioteci.

Autorul lucrării premiate, ce va apărea în «Biblioteca poporală a Asociațiunii», va primi și onorarul de 25 Cor. de coală de tipar.

Sibiiu, 15 Octomvrie 1910.

Iosif Sterca Șuluțu,
prezident.

Oct. C. Tăslăuanu,
secretar.

Nr. 1493/1910.

CIRCULARĂ

On. Direcțiuni ale despărțămintelor «Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român».

Domnule Director!

Importanța ce o au prelegerile populare pentru înaintarea culturală și întărirea economică a țărânimii dela sate e îndeobște cunoscută. Cu ajutorul lor putem îndeplini una dintre cele mai importante probleme ale instituțiunii noastre: răspândirea culturii la sate. Experiențele de până acum dovedesc, că poporul arată cel mai mare interes față de sfaturile și îndrumările, pe cari i le dă cărturărima cu ocazia prelegerilor. In despărțămintele, în cari comitetele cercuale s'au îngrijit să se țină prelegeri sistematice și practice, se pot constata rezultate reale îmbucurătoare. Și atunci, când țaranii se vor convinge că intelectualii se îngrijesc din toată inima de soarta lor necăjită, când vor vedea că domnii dela orașe vin în mijlocul lor să le arete, cu vorba și cu fapta, căile și mijloacele cari le pot înlesni un traiu mai bun, îi vor primi cu dragoste frățească și se va întâri și mai mult încrederea țărânimii în conducătorii săi.

Având în vedere deci importanța națională a acestor prelegeri, nădăjdum că toate despărțămintele noastre își vor da silința să aranjeze în toate comunele de pe teritoriul lor asemenea prelegeri populare.

Comitetul central, în ședința sa ținută la 30 Iulie 1910, pentru a înlesni ținerea prelegerilor populare, mai ales în despărțămintele lipsite de mijloace materiale, a votat, spre acest scop, pe anul 1911 *suma de 2000 coroane*, care se va distribui, în părți egale, de câte 100 coroane, între *20 de despărțăminte* ale „Asociațiunii“.

Pentru orientarea On. direcțiuni ale despărțămintelor, ne permitem a înșiră principiile călăuzitoare, pe cari trebuie să le aibă în vedere la aranjarea prelegerilor populare și condițiunile, ce trebuie să le îndeplinească despărțămintele pentru a putea fi împărțșite de ajutorul de 100 coroane ce-l dă comitetul central:

1. Comitetele cercuale să stabilească, în cursul lunii Ianuarie 1910, lista comunelor; în cari se vor ține prelegeri populare, având mai ales în vedere acele comune, unde până acum nu s'au ținut nici prelegeri populare și nici adunări cercuale și prin urmare „Asociațiunea“ e mai puțin cunoscută. Se va mai avea în vedere situația scăpătată a comunelor și neapărata trebuință de a se face ceva pentru povățuirea locuitorilor spre a înainta în cele economice.

2. Comitetele cercuale vor face apel la întregă cărturărima de pe teritoriul despărțământului să țină prelegeri și să aranjeze *șezători* la sate, în Dumineci și sărbători. Dacă pe teritoriul despărțământului se găsesc specialiști în ale economiei, de exemplu preoți și învățători, cari în timpul din urmă s'au cvalificat în pomărit, vierit stupărit etc., precum și medici,

advocați, funcționari de bancă ș. a. m. d. trebuie invitați să se angajeze să țină prelegeri în diferite comune, tratând, subiecte din specialitatea lor.

3. E de dorit ca prelegerile populare să fie de mai înainte pregătite, dar să se țină *liber* — nu cetite — și cu demonstrațiuni *practice*. Tot ce se poate arăta și experimenta, să se arete și să se experimenteze, așa de exemplu:

- a) Referitor la cultura pământului, se vor arăta diferitele soiuri de mașini și recvizite agricole, și unde se poate, se vor pune chiar în lucrare, cei prezenți să se poată convinge de avantajele lor.
- b) Tot așa se va proceda la prelegerile despre pomărit arătând cum se face în practică sămănatul pomilor, strămutarea, altoirea și formarea coroanei lor, etc.
- c) La cultura viei, se vor arăta de exemplu cum se face rigolarea pământului, altoirea viței, etc.
- d) La cultura legumelor, se vor arăta diferitele soiuri de semințe mai alese și specii din legumele cele mai frumoase și mai rentabile etc.
- e) La stupărit, se vor arăta spre exemplu coșnițele sistematice, diferitele soiuri de recvizite și mașini practice, și așa mai departe se va proceda și la alte ramuri ale agriculturii.

Despărțămintele, cari nu au pe teritorul lor conferențieri specialiști se pot adresa comitetului central pentru a trimite pe conferențiarul agronomic să țină prelegeri, având să supoarte numai cheltuelile de drum ale conferențiarului.

Despărțămintele, cari au schiopticoane le vor întrebuița la prelegerile populare, fiindcă s'au dovedit a fi foarte potrivite pentru a deșteptă interesul țărănimii față de prelegeri. Diapozitive se pot împrumută dela «*Urania*» din Budapesta (VIII Rákoczi ut 21) și dela desp. Brașov, Brad, și Hațeg cari au câteva prelegeri cu diapozitive.

Cele mai bune dintre prelegeri se vor înainta comitetului central, care le va cenzură prin organele sale și eventual le va publică în *foaia „Asociațiunii“* sau în „*Biblioteca populară a Asociațiunii*“.

4. Cu ocazia prelegerilor populare se vor înființa *agenturi și biblioteci populare*, spre care scop despărțămintele noastre primesc *gratuit* toate publicațiunile populare de cari dispune „*Asociațiunea*“.

Tot cu ocazia prelegerilor populare conferențiarii vor face o propagandă între popor pentru a se înscrie membrii ajutători (cu taxa de 2 cor.) la Asociațiune, spunându-le, că în schimbul taxei de 2 cor. vor primi 10 broșuri și un Calendar în fiecare an.

5. Toate prelegerile se vor ține sub conducerea unui delegat al comitetelor cercuale. Spre acest scop membri comitetelor cercuale vor avea să-și împartă conducerea și prezidenția prelegerilor, ca toți să lucreze deopotrivă la reușita acestora. Se va face propagandă, ca la prelegeri să ia parte și poporul din comunele învecinate.

6. Comitetele cercuale vor avea să compună în luna Ianuarie 1910, lista prelegerilor, pe cari au de gând să le țină în cursul anului, indicând atât comunele cât și numele conferențiarilor, precum și numele membrilor din comitet, cari le vor prezidă.

Listele se vor înainta comitetului central cel mult până *la 1 Martie 1910*, arătând, dacă doresc să fie împărțșite *de ajutorul de 100 cor.*

Acele dintre despărțșiminte cari nu vor înainta lista prelegerilor populare până la termenul indicat mai sus, *nu vor putea fi împărțșite de ajutorul de 100 cor.*

O prelegere economică nu se va putea remunera cu mai mult de 10 cor. din partea despărțșimintelor. Așa încât despărțșimintele cari primesc ajutorul de 100 cor. vor avea să țină *cel puțin 10* prelegeri economice. Despre rezultatul practic al prelegerilor vor avea să raporteze în raportul general despre activitatea Despărțșimintelor în cursul anului 1911.

Deodată cu înaintarea listei prelegerilor populare comitetului central se va arăta și câte *agenturi* și *biblioteci populare* vor să înființșeze, cerând numărul corăspunzător de exemplare din publicațiunile populare ale „Asociațiunii“.

O deosebită importanță trebuie să dea despărțșimintele *tovărășșilor sătești*, căci înființșarea lor e singurul mijloc pentru organizarea economică a poporului nostru. Comitetele cercuale să încredințșeze o persoană de pe teritoriul despărțșământului, să studieze amănunțșit organizația tovrărășșilor și să cutriere comunele aparținătoare despărțșământului, arătând țșaranilor importanța acestora și îndemnându-i să le înființșeze. Informațiuni în tot ce privește tovrărășșile se pot primi dela foaia „*Tovărășșia*“, ce apare ca adaus la „*Libertatea*“ din Orășștie și dela „*Revista Economică*“ din Sibiiu, organul oficial al băncilor noastre, care în vremea din urmă a îmbrățșșat cu un deosebit interes idea tovrărășșilor. Pentru a putea face o propagandă cât mai intensivă în favorul tovrărășșilor, despărțșimintele să ceară sprijinul moral și material al băncilor. Cei-ce vor izbuti să înființșeze tovrărășșii de credit, de producțiune, de valorizare etc. să fie împărțșșșiți de *premii*, ca încurajare. Deasemenea să se dea *premii* și gospodarilor, cari vor înființșă pepiniere de vițșă americană, grădini de pomi, gospodării model etc.

În părțile, unde e teren prielnic pentru negoț, despărțșimintele se vor îngrijii să angajeze un specialist — eventual mai mulți, — ca să țină cursuri de negoț pentru țșarani, în cari să li se spună: 1. Folosul negoțșului la sate; 2. Întocmirea unei prăvălii; 3. Marfa cu care trebuie să înceapă negoțșul; de unde se poate procura această marfă; 4. Părți mai de căpetenie din legea comercială; 5. Pregătirea hărțiilor trebuincioase pentru cererea dreptului de a deschide prăvălie; 6. Indrumări pentru purtarea socotelilor; 7. Despre însoțșirile de consum etc.

Atragem atențiunea despărțșămintelor și asupra *expozițiilor* etnografice, de copii, de produse agricole, de vite etc., cari s'au dovedit foarte po-

trivite pei tru promovarea culturii în sânul poporului nostru. Cu ocazia adunărilor cercuale, fiecare despărțământ să aranjeze o asemenea expoziție și să împartă premii între cei ce se disting. Obiectele mai prețioase dela expozițiile etnografice să se rescumpere pentru «Muzeul Asociațiunii».

Comunicând onoratelor direcțiuni acest program de acțiune, le atragem atențiunea să iee cu ajutorul comitetelor cercuale dispozițiuni, pentru a câștigă ajutoare materiale și din alte părți (averea proprie, venitul petrecerilor, donațiuni dela bănci etc.) ca să se poată îndeplini întreg programul.

În așteptarea răspunsului D-Voastră, Vă rugăm, Domnule Director, să primiți încredințarea deosebitei noastre stime

Sio i i u, 25 Decemvrie 1910.

I. St. Șuluțu m. p.,
prezident.

Oct C. Tăslăuanu m. p.,
secretar.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

